

Мо дар сиёсати иҷтимоии давлату Ҳукумат рушди бонизоми соҳаи маориф, мақому манзалати омӯзгор ва фароҳам овардани шароити мусоиду бехтарро барои наврасону ҷавонон яке аз самтҳои афзалиятнок дониста, барои рушди ин соҳаи муҳими низоми иҷтимоӣ ҳамаи чораҳои заруриро роҳандозӣ карда истодаем.

Эмомалӣ РАҲМОН

МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ, МАЪРИФАТӢ ВА ТАЪЛИМИЮ МЕТОДИИ ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

Раҳим САИДЗОДА - вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Абдулло РАҲМОНЗОДА - ёрдамчии Президенти ҶТ оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа

Ҷамшед ҶӮРАЗОДА - муовини якуми вазири маориф ва илм

Муҳаммадтоир САИДЗОДА - директори Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Лутфия АБДУЛХОЛИҚЗОДА - муовини вазири маориф ва илм

Фарҳод РАҲИМӢ - раиси Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Қобилҷон ХУШВАХТЗОДА - президенти АМИТ

Зулҳия НОЗАКЗОДА - раиси Иттифоқи касабаи маориф ва илм

Баҳром ИСМОИЛЗОДА - сардори Сарраёсати маорифи шаҳри Душанбе

Мадина НАБИЗОДА - сардори раёсати маорифи вилояти Суғд

Зиёдулло АБДУЛЗОДА - сардори раёсати маорифи вилояти Хатлон

Аминҷон МИРЗОҚАНДОВ - сардори раёсати маорифи ВМКБ

Шавкат КАРИМЗОДА - директори Маркази ҷумҳуриявӣ таълимию методии назди ВМИ ҶТ

Аҳлиддин ИБОДУЛЛОЗОДА - ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

САРМУҲАРРИР

НАБИЗОДА САИДА ФАЗЛ

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР

Дилором ЗАБИРОВА

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Муҳаммад ЛУТФУЛЛОЗОДА - узви пайвастаи АТТ, доктори илмҳои педагогӣ

Саидамир АМИНОВ - узви вобастаи АТТ, номзади илмҳои педагогӣ, муҳаррири бахши методӣ

Шамсуллоҳ ИСЛОМОВ - номзади илмҳои педагогӣ

Абдурауф МУРОДӢ - муҳаррири бахши филологӣ

Шодӣ РАҶАБЗОД - муҳаррири бахши мактабшиносӣ

Номвар ҚУРБОНОВ - номзади илми техникӣ, муҳаррири бахши фанҳои табиӣ-риёзӣ

Санҷар АМРИЕВ - муҳаррир

МУҲАРРИРОНИ ТЕХНИКӢ:

Шаҳнозаи МИРЗО

Рамазон НУРОВ

Нурулло ҒАФУРИЁН

Маорифи Тоҷикистон

Нишонӣ: 734024, ш.Душанбе, Айнӣ-126

Телефон: +992-37-225-82-23

E-mail: majallai-maorif@maorif.tj

Индекс: 77500

Маҷаллаи аз 22. 11. 2021 таҳти №221/
МҶ-97 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии
Тоҷикистон аз нав номнавис шудааст.

Маҷалла аз соли 1991 нашр мешавад.

Дар ҶДММ «Табъу нашр» ба табъ расид.
Андозаи 60x84 1/8. Адади нашр 6415
нусха.

СУРАТҲИСОБИ МАҶАЛЛА
ДХ БДА «АМОНАТБОНК»

С/Ҳ: 20202972900816101000
Ҳ/К: 20402972316264
БИК: 350101626
РМА: 010009508

№10

№10 (234), 2024

М У Н Д А Р И Ч А

ЗАБОНИ МО – ҶАҶОНИ МО

Забон – шаҳсути давлатдорӣ.....3

ШОДБОШӢ

Агар дар ҷаҳон набвад омӯзгор.....5

ПРЕЗИДЕНТИ МО – ИФТИХОРИ МО

Ш. НАВРӢЗОВА. Пешвои миллат ва маориф дар «Маорифи Тоҷикистон».....6

5 ОКТАБР – РӢЗИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

М. ОДИЛ. Симо ва пайкари миллатро зебо нигоҳ дорем!.....12

ИСТИҚБОЛ АЗ ПАЁМ

Н. НУРЗОД. Ҳар он кас ки «Шоҳномаҳои» кунад... ..14

РӢЗИ ОМӢЗГОР

Н. НУРАЛИЗОДА. Баланд аст аз фалак шони муаллим.....18

МИНБАРИ АНДЕША

Ҷ. АЛИМЗОДА. Рӯзгор ва мақоми омӯзгор.....21

ИСТИҚБОЛ

Ф. ҚАҶОМОВ. Инъикоси ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар
Конститутсияи ҚТ.....24

СОЛИ МАЪРИФАТИ ҲУҚУҚӢ

М. САТТОРОВА. Технологияҳои муосири таълими донишҷӯён.....29

Н. САЙФИДДИНЗОДА. Шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ.....33

ҶАШНИ МЕҲРОҶ

А. МУРОДӢ. Меҳрбахшу меҳрбору меҳроин.....36

МАОРИФ ВА ЗАМОН

Ш. РАҶАБЗОД. Рисолати донишандӯзӣ ва нақши волои хирад.....38

ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ

Т. ДЕВОНШОЕВА. Меҳнатдӯстӣ – шартҳои муҳимми тарбияи кӯдакон.....41

СИФАТИ ТАҲСИЛОТ

С. НАБИЗОДА. Пешрафт ва натиҷагирӣ.....44

ТЕХНОЛОГИЯ ВА ЗАМОН

А. ПАЛАВОНОВ. Афзалияти инноватсия дар таълим.....47

ТАҶРИБА

Б. НЕЪМАТОВА. Дарси ахлоқ дар бораи муаллими ахлоқ.....52

ХОТИРА

С. САИДҲОМИДОВ. Дар суҳбати соҳибдилон.....56

САНАД

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ».....58

ЗАБОН – ШАҶСУТУНИ ДАВЛАТДОРӢ

**Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои
миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати
Рӯзи забони давлатӣ**

5 октябри соли 2024, шаҳри Душанбе

Ҷамватанони азиз!

Ҷамаи шумо ва ҷамватанони бурунмарзиамонро ба ифтихори Рӯзи забони давлатӣ, ки дар миёни ҷашнҳои давлативу миллии Тоҷикистони соҳибистиқлол мақому манзалати хосса дорад, самимона табрик меғӯям.

Масъалаи таваҷҷуҳи ғамхории пайваста нисбат ба забони давлатӣ, таҳкими мақоми он ва густариш бахшидан ба доираи истифодаи забони ширину шоиронаи тоҷикӣ дар сиёсати давлати мо аз оғози соҳиб-

истиқлолӣ то имрӯз яке аз масъалаҳои афзалиятнок ва аввалиндараҷа мебошад. Яъне, имрӯз забони давлатӣ, ки дар умқи таърих реша дорад, зеро ҳимояи бевоситаи давлат қарор дошта, барои рушду пешрафт ва истифодаи он дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ҷамаи шароиту имкониятҳо муҳайё мебошанд. Дар ин замина, бо ташаббуси Ҳукумати мамлакат давра ба давра ҳуҷҷатҳои дахлдор, аз ҷумла, «Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020 – 2030» қабул ва амалӣ шуда истодаанд, ки ба татбиқи саривақтии муқаррароти Қонун «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» равона гардидаанд. Вале ин нуктаро низ ёдовар бояд шуд, ки забони давлатӣ ба ғамхориву пуштибонии доимӣ на танҳо аз ҷониби Давлату Ҳукумат, балки аз ҷониби ҷомеаи шаҳрвандӣ ва кулли сокинони мамлакат ниёз дорад, зеро рушди пайваста ва ҷамаҷонибаи он рамзи устувориву пойдории давлат ва истиқлоли сиёсии мо дар замони пурошӯби имрӯза мебошад.

Миллати шарафманду бостонии тоҷик илму фарҳанг, таъриху адабиёт ва ҳаёти маънавии худ, яъне, расму ойинҳо ва суннату анъанаҳои рангоранги хешро бо ҳамин забони пурғановат офарида, аз насл ба насл ба мерос гузоштааст. Мо, хушбахтона, забони адабии ширину шевое дорем, ки аз рӯзгори Сомониён то ба имрӯз асолати худро нигоҳ доштааст. Ба ибораи дигар, осори дар замони давлатдорӣ ин сулолаи миллий эҷодшударо хонандаи имрӯза баъди беш аз ҳазор сол ба осонӣ мефаҳмад. Дар посдории забони миллий ва пойдориву бақои он адибони асрҳои миёна – фарзандони фарзонаи миллати тоҷик саҳми бузурги таърихӣ гузоштаанд. Хусусан, Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Адиб Собирӣ Тирмизӣ, Низомӣ, Саной, Аттор, Мавлоноӣ Балхӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Камол, Ҷомӣ, Ҳилолӣ, Соиб, Сайидо, Бедил, Шохин ва садҳо нафари дигар барои ғановату мондагории забони ширини тоҷикӣ нақши барҷаста бозидаанд. Мутафаккирону олимони сатҳи ҷаҳонӣ борҳо эътироф кардаанд, ки дар таъриху тамаддуни башарӣ тоҷикон ҳамчун мардумони ориёитабор яке аз миллатҳои қадимтарин ва забони модарияшон, яъне, забони тоҷикӣ аз ҷумлаи забонҳои бостонии сайёра ба ҳисоб рафта, саҳми онҳо дар рушди илму фарҳанг ва тамаддуни ҷаҳонӣ ниҳоят муҳим мебошад. Беҳуда нест, ки Гёте – шоири маъруфи олмонӣ, Ҳофизӣ Шерозиро «малик – уш – шуарои ҷамаи дунё» хитоб кардааст. Борҳо гуфтаам ва бори дигар хотирнишон менамоем, ки таъриху фарҳанги миллати шарафманди тоҷик бо забони модарӣ пайванди узвӣ ва ногустастанӣ дорад. Яъне, миллати куҳанбунёди тоҷик

таъриху фарҳанги камназири худро тавассути ҳамин забон иншо ва ба ҷаҳониён муаррифӣ кардааст. Итминони комил дорам, ки забони модарии мо ин рисолати худро ҳазорсолаҳои дигар низ идома хоҳад дод. Бояд гуфт, ки ба даст овардани истиқлоли давлатӣ барои рушду такомул ва инкишофу таҳаввули забони тоҷикӣ шароити имкониятҳои бесобиқа фароҳам овард. Ҳоло забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатии Тоҷикистони соҳибистиқлол аз минбарҳои баландтарини дунё, аз ҷумла, созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ садо медиҳад.

Имрӯз ҷаҳониён миллати моро бо номи тоҷик, яъне, ориёӣ, давлатамонро бо номи Тоҷикистон ва забонамонро бо номи забони тоҷикӣ мешиносанду эътироф ва эҳтиром менамоянд. Бинобар ин, ҳар яки мо вазифадорем, ки забони модарии ширину шево ва шоиронаи худро ҳифз кунем, барои боз ҳам сайқал додану ғанӣ гардонидани он талош намоем ва сахм гузорем. Ҳадаф аз ташаббуси мо дар бобати ба нашр расонидан ва ба ҳар як хонаводаи мамлакат тухфа кардани «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавсӣ, пеш аз ҳама, эҳёи ҳофизаи таърихӣ, густариши худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ ва эҳсоси ватандӯстиву ватанпарастии мардум, баҳусус, наврасону ҷавонон мебошад. Аз ҷониби дигар мо мехоҳем, ки калимаву ибораҳои ноби тоҷикӣ ва дар маҷмӯъ, асолати забони модарии худро дар марҳалаи муосир ҳифз намоем. Забони тоҷикӣ, дар замони нави давлатдорӣ миллии мо барои тақвияти муносибатҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ ҳам дар дохил ва ҳам дар хориҷи мамлакат рисолати бештар ба зимма дорад. Дар ин раванд, ба забони илм табдил додани забони тоҷикӣ ва истифодаи васеъ аз имконоти фаровони луғату истилоҳоти он аз ҷумлаи муҳимтарин масъалаҳои забон дар даврони муосир ба ҳисоб мераванд. Моро зарур аст, ки барои ҳамқадами замон гардонидани забони давлатӣ ва ба пояи забони илми муосир расонидани он дастҷамъона кӯшиш намоем.

Донишмандони моро зарур аст, ки асарҳои илмӣ худро бештар ба забони давлатӣ таълиф кунанд ва дар рушду пешрафти забони тоҷикӣ саҳми сазовор гузоранд. Мо бояд забони адабии тоҷикиро хуб донем ва омӯзиши забонҳои хориҷиро дар заминаи забони модарӣ ба роҳ монем. Мо бояд кӯшиш намоем, ки фарзандону набеҳаҷиямон ҳанӯз аз муассисаи томактабӣ сар карда, забони тоҷикиро хуб аз худ намоянд, аз фарҳанги миллӣ ва осори маънавии ниёгон огоҳии комил дошта бошанд ва дар баробари азхудкунии техникаву технологияҳои муосир аз китобу китобхона дур нашаванд. Таъкид менамоям, ки забон аз ҷумлаи муқаддасоти миллии мо мебошад, зеро он рӯки меҳварӣ ё шахсутуни давлатдорӣ ва ҳастии миллати тоҷик бо таърихи беш аз шашҳазорсола буд, ҳаст ва мемонад. Қарзи фарзандӣ, рисолати инсонӣ ва вазифаи шахрвандии ҳар кадоми мост, ки забони шахдбори миллату давлатамонро сидқан ва мисли модари худ дӯст дорем, зеро он забони модарии мо мебошад, онро эҳтирому эҳтиёт кунем ва ҳамеша дар андешаи поку беолоиш нигоҳ доштани он бошем.

Бори дигар ҳамаи шуморо ба ифтихори Рӯзи забони давлатии Тоҷикистони соҳибистиқлол самимона табрик гуфта, барои ҳифзи ин сарвати бузурги миллӣ ва рушду таҳкими минбаъдаи он барору комёбиҳо орзу менамоям.

Ҳамеша тансиҳату хонаобод бошед, ҳамватанони азиз!

Рӯзи забони давлатӣ мубораку фархунда бод!

ПАНД ГУФТАН ХУБ АСТ

Абдуқодири Раҳим – нависанда: – Бархе, воқеан, бар ин назаранд, ки панд дар рӯзгори мо дигар ба кор намеояд. Агар ҳам ба ҳар тарз ин гурӯҳе аз ҷавонон меандешанду беибо, безаҳтиромона сухан мегӯянд, барои мардуми бомаърифат, худ як панд, балки сад панди дигар аст. Яъне, аз панд ҳеҷ ҷойи гурез нест. Агар ҳам ба гузашта, ба адабиёти пурғановатамон рӯ биёранд, ба накуӣ дармеебанд, ки то ба онҳо ҳам макону замон чунин буд ва минбаъд низ идома меёбад. Фарзандон падаронро инкор менамуданд, бар панду андарзу насиҳаташон гӯш фаро намедоданд. Аммо чун худ падар мешуданд, ҳақиқатро дармеефтанд...

Ёд биорем пандҳои Ҳофизро:

**Ҳофиз, нагашти шайдои гетӣ,
Гар мешунидӣ панди адибон.**

***

**Эй беҳабар бикӯш, ки соҳибхабар шавӣ,
То роҳрав набошӣ, кай роҳбар шавӣ
Дар мактаби Ҳақоикӯ пеши адиби ишқ,
Ҳон! Эй писар бикӯш, ки рӯзе падар шавӣ.**

АГАР ДАР ҶАҲОН НАБВАД ОМУӢЗГОР

Паёми табрикии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи омӯзгорон

5 октябри соли 2024, шаҳри Душанбе

Мухтарам устодону омӯзгорон ва кормандони соҳаи маориф!

Ҷамаи шуморо ба муносибати ҷашни касбиатон – Рӯзи омӯзгорон самимона табрик мегӯям.

Дар кишвари соҳибистиқлоли мо таҷлили Рӯзи омӯзгорон ба рамзи бузурдошти мақоми омӯзгор ва эҳтирому арҷгузорӣ ба заҳмати аҳли маориф барои таълиму тарбияи фарзандони мардуми мамлакат табдил ёфтааст.

Воқеан, омӯзгорон шоистаи ҷама гуна эҳтирому арҷгузорӣ мебошанд, зеро маҳз онҳо имрӯзу фардои ҷомеаро бо заҳмати содиқона ва нури донишу маърифат равшан месозанд.

Ниёғони бузургамон, ки ҷамаашон давраи шогирдиро дар назди омӯзгор сипарӣ намудаанд, дар осори худ мақому манзалати омӯзгорро тавсифу ситоиш кардаанд.

Ин шоҳбайти маъруфи яке аз бузургони миллати тоҷик аҳаммияти худро ҳеҷ гоҳ ва дар ҳеҷ замон гум намекунад.

**Агар дар ҷаҳон набвад омӯзгор,
Шавад тира аз беҳирад рӯзгор.**

Дар замони истиқлоли давлатӣ аз ҷониби Ҳукумати мамлакат таваҷҷуҳи ғамхорӣ нисбат ба омӯзгорон ба таври бесобиқа афзоиш ёфт ва барои фаъолияти самаранокӣ онҳо марҳала ба марҳала шароити мусоиду шоиста фароҳам оварда шуд.

Дар суҳанронии худ ба муносибати Рӯзи дониш доир ба таъмин намудани рушди соҳаи маориф ҳамчун самти афзалиятнок, баланд бардоштани мақоми омӯзгор дар ҷомеа ва мушкилоту масъалаҳои ҷалталаби таълиму тарбияи наслҳои наврасро муфасссал таҳлил кардам.

Ҳоло бори дигар таъкид месозам, ки мо ба хотири пешрафти давлат, оромиву суботи ҷомеа ва ободии Ватан бояд рӯ ба илму маориф оварем. Зеро дар замони пешрафту тараққиёти босуръати илму техника ва технологияҳо таъмин намудани рушди илму маориф, яъне баланд бардоштани сатҳи саводӣ маърифати мардум ва тарбияи кадрҳои баландихтисос ягона роҳи баробар бо ҷомеаи мутамаддини башарӣ қадам задан мебошад.

Дар ин кори пурзаҳмат, вале пуршараф, ки ояндаи ободӣ давлат ва ҷомеа аз он вобастагии мустақим дорад, нақши омӯзгорон бузург мебошад.

Дар робита ба ин, имрӯз ҳалли бисёр масъалаҳои мубрами соҳаи таълиму тарбия, аз ҷумла дастрасӣ ба меъёрҳои байналмилалӣ таҳсилот, ҷорӣ кардани васеъ истифода бурдани технологияҳои навини соҳа, таҳия ва нашри насли нави китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ ва ба ин васила баланд бардоштани сатҳи сифати таълиму тарбия, дар руҳияи ватандӯстиву ватанпарастӣ ва ҳисси баланди миллӣ тарбия кардани насли наврас низ, пеш аз ҳама, вазифаи омӯзгорон ба ҳисоб меравад.

Бовар дорам, ки омӯзгорони сарбаланду пуршарафи мо рисолати инсонсозӣ худро хуб дарк мекунанд ва фаъолияти хешро дар ҷодаи ба камол расонидани наслҳои ояндасоз минбаъд низ бо масъулияти баланд идома медиҳанд.

Бори дигар қуллӣ устодону омӯзгорон ва аҳли маорифи кишварро ба ифтихори ҷашни касбияшон – Рӯзи омӯзгорон самимона табрик гуфта, ба ҳар яки онҳо саломатӣ ва дар иҷрои рисолати пуршарафашон муваффақияту барори қор орзу менамоям.

Ҷамеа саодатманду сарбаланд бошад!

ПЕШВОИ МИЛЛАТ ВА МАОРИФ ДАР «МАОРИФИ ТОҶИКИСТОН»

Дар иртибот бо фармудаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи вазифаи матбуот дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик новобаста ба тобеият, «ҳадафи асосии матбуоти ҳукуматӣ ва мустақил ҳамчун ду шохаи ба ҳам пайваستاи матбуоти Тоҷикистон иҷрои рисолати касбӣ, яъне, хизмати содиқона ва софдилона ба манфиати халқу Ватан мебошад», дар кишвари мо вазифаи воситаҳои ахбори умум, аз ҷумла, матбуоти соҳавӣ, пеш аз ҳама, ба мустаҳкам намудани пояи истиқлолияти давлатӣ, рушди иқтисод, илму фарҳанг, саноат ва солимии андешаву афкори шаҳрвандон равона шудааст. Маҷаллаи «Маорифи Тоҷикистон» низ ҳамчун яке аз нашрияҳои соҳавии маориф тайи таърихи зиёда аз сисолаи худ дар иҷрои ин ҳадафҳо саҳми босазо гузоштааст.

**Шамсия
НАВРҶОВА –
омӯзгори
Донишгоҳи
давлатии Кӯлоб
ба номи
Абуабдуллоҳи
Рӯдакӣ**

Дар ин маврид, маҷалла пеш аз ҳама, аз инъикоси суҳанронӣ ва Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, раҳнамоӣ ва вазифагузориҳои эшон, ҳамовозӣ ва шарҳу баёни Паёмҳои мазкур намудааст. Матолиби мазкур дар нашрия қойи намоёнро ишғол карда, яке аз ҷанбаҳои асосии фаъолияти иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фаҳмондадиҳӣ тарғиботи онро ташкил медиҳад. Бояд гуфт, ки чунин матолиб дар маҷалла ба се шакл пешниҳод гардидаанд: нуктаҳои муҳим аз суҳанронҳои Пешвои миллат, ки ба соҳаи маориф ва илм дахл доранд; шакли пурраи суҳанронҳо ва сеюм, ҳамовозиҳои аҳли маориф ба суҳанронҳои Пешвои миллат. Маълум аст, ки дар суҳанронҳои Пешвои миллат таҳлили тамоми соҳаҳои ҳаёти халқ ва роҳҳои ҳалли мушкилоти мавҷуда ба назар мерасанд. Аз ҷумла, маориф ҳамчун соҳаи афзалиятнок дар суҳанронҳои Пешвои миллат дар қойи намоён қарор гирифтааст. Маҷаллаи «Маорифи Тоҷикистон» замоне ки бо номи «Адаб» интишор мешуд, дар солҳои аввал нуктаҳои муҳимми ба соҳаи маориф дахлдорро аз суҳанронӣ ва Паёмҳои Сарвари давлат дар саҳифаҳои аввал ва намоёни маҷалла қойи медод. Дар шумораи №3, соли 1999, дар саҳифаи аввал аз Паёми Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба

намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 27 апрели соли 1999 иқтибосҳо қойи дода шудаанд. Муҳим он аст, ки бо қарори Созмони Милалӣ Муттаҳид, соли 2000-ум Соли байналмилалӣ фарҳанг эълон гардида, «дар ин иқдом таҷрибаи сулҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба эътибор гирифта шудааст.» Зеро дар он шароит масъалаи сулҳ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ дар қойи аввал меистод.

Нуктаҳо аз суҳанронҳои Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар шумораи дувуми соли 2002 аз Паёми Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олии ҷумҳурӣ (22 апрели соли 2002) дар дохили муқоваи болои маҷалла қойи дода шудаанд. Сарвари давлат ин ҷо бори нахуст масъалаи таълиму тарбияро дар қойи аввал гузоштанд. Аз суҳанронҳои Пешвои миллат дар

ин давра бармеояд, ки мавсуф аз вазъи соҳа хуб огоҳанд. Саҳифаҳои аввали шумораи дуюми соли 2003 аз Паёми наубатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нуктаҳои қолиби баромади эшон дар бораи ҳифз ва эҳтироми истиқлолият, мактабу маорифро дар бар мегирад: «Имрӯз бо мақсади васеъ ба роҳ мондани омӯзиши забонҳои

хориҷӣ, пеш аз ҳама, русӣ ва англисӣ ҳамчун талаби даври замон Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расид...». Дар ин маврид бояд қайд кард, ки Пешвои миллат зимни овоздиҳӣ барои сулҳ, ризоияти миллий ва рушди демократия (27 феввали соли 2005), ки дар шумораи 1, соли 2005 ҷоп шудааст, низ дар ҷавоби суолҳои рӯзноманигорон «роҷеъ ба дурнамои соҳаи маориф, зарурати омӯзиши забонҳои русиву англисӣ» андешаҳои ҷолиб баён карда, таъкид намуданд: «Чаро ман бештар соҳаи маориф ва омӯзиши забонҳоро хотиррасон мекунам? Зеро дар ин самт нисбат ба кишварҳои дигар хеле ҷафо мондаем.» Бояд қайд кард, ки маҳз баъди суҳанронии Сарвари давлат ислоҳоти ҷиддӣ дар соҳаи маориф шуруъ шуд. Зеро ба таъкиди академик М.Имомзода, «назари куллии Сарвари давлат ҳамин аст, ки бе ислоҳоти бомаром ва пайвастаи маориф давлат пеш нахоҳад рафт, миллат комёб нахоҳад шуд».

Ҳамин тавр, соли 2005 дар ҳаёти аҳли маориф соли гардиши кулӣ гардид. Дар ин сол Президенти мамлакат дар суҳанронияшон ба масъалаи маориф таваҷҷуҳи ҷиддӣ равона карда, ислоҳоти ҷиддии соҳаро дархост намуданд. Вобаста ба ин, дар саҳифаҳои маҷалла дар ин бобат матолиби зиёд ҷой дода шуд. Дар шумораи 2, соли 2005 гузидаи нуктаҳои дар Паёми Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи яқояи Маҷлиси Миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 16 апрели соли 2005 дарҷ шудаанд. Аз ҷумла, омадааст: «Ҳукумати Тоҷикистон илму маорифро ҳамчун захираҳои стратегии пешрафти кишвар арзёбӣ мекунад»; «Мутахассисони тайёркардаи мо бояд ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат намоянд». Дар шумораи чоруми ҳамаи сол матни пурраи Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар конфронси байналмилалӣ илмӣ ба муносибати ҷашни 1025-умин солгарди Шайхурраис Абуалӣ ибни Сино ва дар шумораи панҷум мақолаи муфасссали таҳлилии «Президент ба маорифчиён муҳлат дод» ҷой дода шудааст. Дар матлаби дувум омадааст, ки Сарвари давлат бо иштироки шахсони масъули Ҳукумат машварати корӣ оид ба ҷараёни иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» доир намуд, ки дар он як қатор масъалаҳои татбиқи барномаҳои рушди соҳа, ҳалли мушкилоти қори таълиму тарбия баррасӣ шуданд. Баъди ҳисоботи собиқ вазири маорифи ҷумҳурӣ А. Раҳмонов Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд карданд, ки бо вучуди афзоиши маблағгузориҳои соҳа, аз маъракаи қорҳои саҳроӣ озод намудани донишҷӯён «сифати таълиму тарбия умуман ба талаботи замон мувофиқ нест.» Қайд шуд, ки «сатҳи дониши мактаббачагон ва донишҷӯёни муассисаҳои олии таълимӣ ғайриқаноатбахш буда, ҳолати дар дарсҳо иштирок кардани онҳо низ ташвишвар аст.» Президенти мамлакат ба вазорату кумитаҳо ва ташкилотҳои дахлдор супориш доданд, ки «то 24-уми ноябри соли 2005 аз нишондоди ҷараёни таълиму тарбия дар ҳама муассисаҳои таълимӣ – аз боғчаи бачагона то мактаби олии гузориши муфасссал таҳия намуда, барои баррасӣ ба Ҳукумати ҷумҳурӣ пешниҳод намоянд.»

Яке аз матолиби муҳим ва мондагор дар шумораи сеюми соли 2006 мақолаи Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Ориёиҳо ва шинохти бузургдошти Соли тамаддуни ориёӣ. Андешаҳо дар остонаи бузургдошти Соли тамаддуни ориёӣ» мебошад, ки ба муносибати ин ҷашн дар соли 2006 таълиф гардидааст. Дар мавриди ба вучуд наомадани ҳар гуна сӯитафохумҳо Сарвари давлат таъкид карданд, ки: «мо тамаддуни ориёиро ҳамчун падидаи сирф фарҳангӣ баррасӣ мекунем.» Дар ҳақиқат, се меъёр ё усули ахлоқ, ки ҷавҳари фарҳанги ориёиро ташкил медиҳад – «пиндори нек, гуфтори нек, кирдори нек» дар тамаддуни ҷаҳон назир надошта, бояд шиори ҳар як инсони мутамаддин гардад. Дар шумораи сеюми соли 2006 дар мавриди арзёбӣ ва аҳаммияти суҳанронӣ ва ташаббусҳои охирини мондагори Пешвои миллат оид ба соҳаи маориф мақолаи пурмуҳтавои вазири маорифи ҷумҳурӣ А. Раҳмонов дарҷ шудааст, ки дар он мавзӯи нақши Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тавсеаи соҳаи маориф ҳаматарафа таҳлил гардидааст. Сарвари давлат «ман дар сиёсати худ маорифро дар ҷойи аввал мегузорам» эпиграфи мақола мебошад. Таъкиди Сарвари давлат дар маҷлиси фаълони маорифи кишвар (28 августи соли 1995) бамаврид ёдовар шудааст: «То замон, ки мо барои аҳли маориф, зиёиён, онҳое, ки офаранда, парваришдиҳанда ва муҳофизи маънавиёт, ахлоқ ва маърифати ҷомеа ҳастанд, зиндагии сазовору шоиста муҳайё накунем, мақому мартабаи онҳоро ба дараҷае, ки мебояд, баланд набардорем, ба пешрафт умед бастанамон душвор аст». Дар натиҷа сол то сол маблағгузориҳои соҳа афзуд ва дар робита иқтисодиёти мамлакат равақ ёфт. Ба қавли Сарвари давлат, «Агар ҳадафи мо бунёд кардани ҷомеаи воқеан ҳама, демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ бошад, бояд бо дастҷамъӣ рӯй ба ҷониби мактабу маориф оварем.» Вазири маорифи кишвар аз санади муҳими давлатӣ «Нақшаи татбиқи ислоҳоти

соҳаи маориф барои солҳои 2004-2009» ёдовар шуда, масъалаи кам намудани сарбории ҳафтаинаи хонандагони мактабҳои миёнаи умумӣ, аз ин ҳисоб кам кардани шумораи кормандон ва баланд бардоштани музди меҳнатро яке аз нишонаҳои ислоҳот донистааст. Ҳамчунин, нақшаи ислоҳот, зиёд намудани мустақилияти молиявии муассисаҳои таълимӣ, қорӣ намудани хизматҳои пулакӣ, таҷдиди назар кардани нақша ва барномаҳои таълим, таҳияи як қатор ҳуҷҷату санадҳои соҳаи маориф ва ғайраро дар бар мегирад. Вохӯрии мазкурро муаллиф аз чанд ҷиҳат таърихӣ номида, таваҷҷуҳ ба сифати таълим, баланд бардоштани эътибор ва нуфузи муаллим, таъсиси Ҷоизаи Президенти барои кормандони соҳаро аз ҷумлаи онҳо дониста, таъкид намуд, ки: «вохӯрии мазкурро метавон як барномаи амали амиқу мукамал дар рушди соҳаи маориф номид.» Супоришҳои Сарвари давлат минбаъд «қутбнамои роҳи имрӯзу фардои кормандони соҳаи маориф ва аҳли ҷомеаи кишвар гардиданд.»

Дар шумораи чоруми соли 2008 матни пурраи суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забон (22 июли соли 2008) ба таъъ расид. Сарвари давлат анъанаи давлати Сомониёнро идома дода, ба донишмандону адибон ва зиёиён эҳтироми хоса намуда, ҳар сол бо онҳо вохӯриҳо доир менамоянд. Дар шумораи чоруми соли 2009 бахшида ба ҷашнвораи Имоми Аъзам матни пурраи суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чоп шудааст.

Дар шумораи панҷуми соли 2009 Суҳанронии Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими баистифодадиҳии бинои таъмиршудаи Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино, 25 ноябри соли 2009 чоп шудааст.

Соли 2011 бо ташаббуси Президенти мамлакат қабул шудани Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дар ҷомеа ҳамовозии калон пайдо кард. Ин ва Қонуни ҚТ «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо» аз ҷумлаи санадҳои таърихӣ буданд, ки бо назардошти фикру мулоҳиза ва пешниҳодҳои шаҳрвандон қабул гардида, дар тавсеаи ҷомеаи Тоҷикистон ва эҳтиром пайдо кардани ҷумҳурӣ дар минтақа саҳми намоён гузоштанд ва бисёр кишварҳо онҳоро омӯхта, оид ба қабули чунин санадҳо чораҳо андешиданд. Суҳанронии Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бахшида ба лоиҳаи Қонуни мазкур 18 апрели соли 2011 дар нашрия ба таъъ расидааст. Сарвари давлат дуруст зикр карданд: «Мақсад аз таҳияи ин қонун ҷавобгар кардани волидайн ва масъулини тарбия нест», балки бо ин қонун манзалати падару модар баланд бардошта мешавад. Хуллас, «бе дастгирии волидайн ислоҳоти маориф натиҷаи дилхоҳ нахоҳад дод.»

Дар даҳсолаи дувуми асри бисту якум инъикоси ҷашнвораи Наврӯзи фаррухпай ба муносибати пешниҳоди Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва қабул шудани он аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун ҷашни умумиҷаҳонӣ дар маҷалла ба таври васеъ ба роҳ монда шуда, аз ҷумла, дар шумораи аввали соли 2013 нуктаҳо аз суҳанронии Президенти мамлакат дар ситоиши Наврӯз ба таъъ расидаанд. Президенти мамлакат дар суҳанрониашон дар Ҳамоиши байналмилалӣ адибони ҳавзаи Наврӯз ва мулоқот бо зиёиёни кишвар, 20.03.2016 аз байналмилалӣ гаштани Наврӯз, ки ба он «панҷ сол пур шуд», изҳори хушнудӣ карданд. Дар ҳамин ҷо Пешвои миллат аз наشري панҷоҳҷилдаи «Ахтарони адаб» аз ҳисоби Фонди захиравии Президент хабар доданд.

Чун анъана Сарвари давлат дар арафаи Наврӯз бо зиёиёни кишвар 19.03.2015 мулоқот доир намуданд, ки нуктаҳои суҳанронии эшон дар шумораи 2, соли 2015 ба таъъ расидаанд. Донишмандонро ба он ҳидоят намуданд, ки бо мақсади муайян кардани роҳи равиши ояндаи ҷомеаамон Консепсияи миллии рушди кишварро барои давраи то соли 2050 таҳия кунанд, ки дар он принципи дунявият афзалият дошта, ба манфиати давлатдорӣ миллии бошад. Ҳамчунин, иҷрои вазифаҳои зеринро муҳим шумориданд: ислоҳоти бомароми маориф, рушди илмҳои бунёдӣ, иҷрои ҳадафҳои Консепсияи миллии тарбия, баланд бардоштани мақоми забони давлатӣ, барои пешгирӣ аз равияҳои хурофотӣ ва бегона пурзӯр намудани кори тарғиботиву ташвиқотӣ... Дар мулоқоти зикршуда бо зиёиён Сарвари давлат ба масъалаҳои илму адабиёт таваҷҷуҳи бештар равона карданд, ки он дар хотири аҳли илму маориф ва зиёиён нақш баст.

Чунин суҳанронии муҳим ва мондагори Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар чун анъана дар Наврӯзи соли 2020 ба амал омад, ки дар шумораи 3, соли 2020 ба чоп расидааст. Масъалаи муҳим дар суҳанронии мазкур аз он иборат буд, бо мақсади иҷрои ҳадафи чоруми стратегӣ – саноатикунонии мамлакат

масъалаи тақвияти тафаккури техникии аҳоли, пеш аз ҳама, ҷавонон, фазои мусоид фароҳам овардан барои пешрафти илмҳои бунёди ва техникиву технологӣ ба миён гузошта шавад. Бо ин мақсад бо ташаббуси Пешвои миллат солҳои 2020-2040 Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ эълон карда шуд, ки дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон назир надорад. Баробари ин, Пешвои миллат ба мутабиқ гардондани мавзӯҳои фармоишӣ ба рушди иқтисодиёт, рушди иқтидорҳои кадрӣ АМИТ, ки солҳои охир коҳиш ёфтааст, робитаи АМИТ бо вазорату кумитаҳои соҳавӣ, корхонаҳои саноатӣ ва ширкатҳои истеҳсолии хусусӣ, «ба забони тоҷикӣ тарҷума кардани асарҳои таърихиву илмӣ донишмандонро, ки дар таърихи илм хизматҳои барҷаста кардаанд», таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуданд. Ба сиёсатшиносон ва ҷомеашиносон супориш дода шуд, ки «сабабу омилҳои зуҳури ақидаҳои хурофотӣ, шиддат гирифтани ифротгароии динӣ ва оқибатҳои онҳоро таҳқиқ карда, роҳҳои аз байн бурдани хурофот ва сабабу омилҳои дохиливу хориҷии сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандиро дар кишвар ҳамаҷониба мавриди арзёбӣ қарор диҳанд». Бояд гуфт, ки ин бори аввал буд, ки аз ҷониби Сарвари давлат ба чунин як масъалаи муҳимми байналмилалӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ равона шуд ва зарурати омӯзиши он таъкид гардид. Ҳамчунин, ба муассисаҳои дахлдори илмӣ дар бораи сафарбар кардани захираҳои зеҳнии кишвар ба самти таъмини ҳадафҳои стратегӣ, таҳияи номгӯи равияҳои афзалиятнок, аз тарафи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ Вазорати маориф ва илми ҷумҳурий таҳқиқи масъалаҳои вобаста ба низомии тарбия, таҳияи концепсияи мукаммали шаклҳои идораи сохтори соҳаи маориф ва азнавсозии таҳсилот, пешниҳоди китобҳои дарсии ҷавобгӯи талаботи замони истиқлолият, усулҳои тағйир додану тавсеа бахшидани ҷаҳонбинии техникии наврасон, дар сохторҳои илмӣ зикршуда аз санҷиш гузарондани асосҳои ислоҳоти соҳаи маориф, барои дарёфти хонандагони болаёқат дар сохтори АМИТ бунёди мактабҳои рушди зеҳнӣ ва ғайра супоришҳо дода шуданд. Таҷдиди назар кардани мавзӯҳои фармоишӣ, ба Академияи илмҳо додани мақоми миллӣ, таъсиси мукофоти давлатӣ аз фанҳои табиӣ, дақиқу риёзӣ барои 15 нафар омӯзгор ҳар сол, таъсиси шабакаи нави телевизионии «Илм ва ҳаёт», таҳияи санадҳои дахлдор оид ба «Стратегияи миллии рушди фанҳои мазкур барои солҳои 2021-2030» ва «Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо барои солҳои 2021-2025» аз ҷумлаи пешниҳодҳои созанда мебошанд. Таъкид намуданд, ки: «вазъи маънавӣ ва фикрии ҷомеаи имрӯза ислоҳоти ҷиддиро тақозо мекунад ва мо бо эътимоди комил ба қудрати созандаи зиёиён ва олимону донишмандони мамлакат умедворем, ки онҳо ин камбудихоро сари вақт ислоҳ намуда, дар рушди илму маориф ва фарҳанги миллии саҳмгузор мешаванд.» Ин бори аввал буд, ки Сарвари давлат чунин як доманаи фароғири масъалаҳои бавусъату фароғирро ба миён гузоштанд. Ин буд, ки суҳанронӣ ва пешниҳоду дастурҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо олимони кишвар дар байни омӯзгорон ҳамоҳангии зиёд пайдо карда, дар чанд шумораи баъдӣ онҳо фикру мулоҳизаҳои хешро баён карданд.

Дар маҷалла соли 2013 нуктаҳо аз Паёми Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олии ҚТ (26 апрели с.2013) ба таъъ расидаанд. Аз иқтибосҳо бармеояд, ки «сатҳи зиндагии аҳоли тадриҷан баланд гардида, шумораи табақаи миёнаҳол дар ҷумҳурий афзоиш меёбад... Дар даҳ соли охир дар мамлакат беш аз ҳазор мактаби ҷавобгӯ ба талаботи меъёрҳои замони муосир бунёд гардидааст». Бояд гуфт, ки дар замони Шуравӣ ҳам чунин суръату сифати бунёди мактабҳо ба қайд гирифта нашудааст.

Соли 2014 се суҳанронии Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мавзӯҳои муҳимми соҳаи маориф дар маҷалла чоп шудаанд. Нахуст, чи тавре ки маълум аст, мувофиқ ба талаботи замон дар кишвар Маркази миллии тести назди Президенти ҚТ ба фаъолият оғоз намуд. Ба муносибати ифтитоҳи бинои он, Сарвари давлат 20 декабри соли 2013 баромад карда, оид ба вазифа ва аҳаммияти муассисаи мазкур андешаҳои ҷолиб изҳор намуданд. Мақсади Марказ аз он иборат аст, ки имтиҳони дохилшавӣ ба макони зист наздик, шаффоф ва объективона, бо иштироки баробару озод гузаронда шавад. Ҳамчунин, ҷавонон дар равияҳои интихобкардаашон донишу малакаи худро санҷида, минбаъд камбудии худро ислоҳ хоҳанд намуд. Шумораи чоруми соли 2014 мақолаи Президенти мамлакатро ба муносибати 600-солагии Абдурахмони Ҷомӣ ҷой додааст. Сарвари давлат бо ифтихор қайд карданд, ки Созмони ЮНЕСКО «пешниҳоди Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бораи баргузор намудани ҷашни 600-солагии Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ дар соли 2014 пазируфт.»

Соли 2015 бо ташаббуси Сарвари давлати Тоҷикистон Соли оила эълон карда шуд. Сабаб ва ҳадафҳои чунин иқдомро, ки ба вазъи соҳаи маориф робитаи наздик дорад, Президенти мамлакат дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии ҶТ, 23 январи соли 2015, ки нуктаҳои он дар маҷалла ба нашр расидаанд, баён карданд. Дар ин сол дар маҷалла мақолаҳои Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Мир Сайид Али Ҳамадонӣ: таблиғари фарҳанги сулҳ ва хостори ваҳдати субот» ба муносибати 700-солагии ҳақими бузург ва «Нақибхон Туғрали Аҳрорӣ: суҳанвари номвари адабиёти тоҷик» ба таъъ расиданд, ки ба омӯзгорон ва хонандагон дар мавриди таълиму тарбияи хонандагон маводи хуби иловагӣ буда метавонанд. Дар маҷалла минбаъд ҳам инъикоси суҳанрониҳои Сарвари давлат ва ҳамовозиҳои хонандагон ба он ҷойи махсусро ишғол кардааст.

Дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии ҶТ, 20 январи соли 2016 ба масъалаи таҳаммулгарой диққати махсус дода шуд. Дар ҳақиқат, минбаъд ҳам хоҳем дид, ки ин сиёсат – таҳаммулгарой ва дарҳои кушод, ки усули фаъолияти сиёсии Сарвари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ташкил меод, натиҷаи нек ба бор овард ва сулҳу салоҳ дар мамлакат пойдор аст. Соли 2016 чанд ҷашнвора бо ширкату суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баргузор гардид. Маҳз дар ҳамин сол ба Президенти мамлакат унвони олии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дода шуд. Дар шумораи аввали ин сол нуктаҳо аз Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии ҶТ ҷой дода шудаанд, ки дар он ба масъалаҳои илму маориф, тарбия ва ҷойгоҳи кишвар дар ҷомеаи ҷаҳонӣ таваҷҷуҳи зиёд дода шудааст. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба *маблаггузории сарикасӣ* гузаштанд, низоми молиявӣ дар муассисаҳо ба танзим даромад.

Дар шумораи 9, соли 2016 нуктаҳо аз Суҳанронии Пешвои миллат ба ифтихори 25-солагии Истиқлолияти давлатии ҶТ, 08.09.2016 ба таъъ расиданд. Пешвои миллат бори дигар хотиррасон карданд: «Агар мо хоҳем, ки ҷомеаи обод ва давлати пешрафта дошта бошем, бояд бо истифода аз тамоми воситаи имкониятҳо рушди соҳаи илму маорифро таъмин кунем.»

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҶТ 12.12.2016, ки дар шумораи аввалини соли 2017 ба нашр расидааст, таваҷҷуҳи бештар ба масъалаҳои иҷтимоӣ равона шудааст. Рӯйдоди муҳимми таърихӣ бунёди НОБ-и Роғун мебошад. Президенти муҳтарам таъкид карданд, ки ба азхудкунии фанҳои дақиқ, касбомӯзии наврасону ҷавонон бояд диққат дода шавад. Пешниҳод намуданд, ки соли 2017 Соли ҷавонон эълон карда шавад, зеро дар ҳалли мушкилоти мавҷуда ҷавонон қувваи пешбаранда буда метавонанд.

Ба қавли академик М. Имомзода, «Паёми Сарвари давлат, ки 22 декабри соли 2017 садо дод, махсусияти ҳудро дошт. Он дар шароити мураккаби вазъи ҷаҳонӣ, вусъати раванди ҷаҳонишавӣ, афзудани мушкилот ва таҳдидҳо ба насли нав, ки на танҳо ба амнияти миллӣ, балки ба амнияти байналмилалӣ ҳам беасар намеронанд, ироа гардид.» Президент дар мавриди рушди маориф баъди эълони ислоҳоти кулӣ дар соҳа зикр карданд, ки «соли 2017 Тоҷикистон аз рӯи 4 нишондиҳанда – дастрасӣ ба таҳсилот, сифати таҳсилот, сармояи инсонӣ ва қобилияти рақобати он дар миёни 101 давлати ҷаҳон ҷойи 54-умро соҳиб шудааст.» Паёми Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ, 26.12.2018, ки нуктаҳои муҳимми он дар шумораи якуми соли 2019 ба таъъ расидааст, мондагор мебошад. Дар он Пешвои миллат бори аввал зикр карданд, баъди амалӣ гаштани се ҳадафи асосии стратегияи мамлакат акнун «саноатикунории босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда мешавад.» Пешвои миллат дар ин паёмашон, ҳамчунин дастурҳои хешро оид ба вусъат бахшидани зинаи таҳсилоти томактабӣ ёдовар шуда, қайд карданд, ки «дар се соли оянда бояд беш аз 1050 муассисаи таҳсилоти томактабӣ ва умумӣ бунёд карда шавад.» Барои баланд бардоштани малакаю таҷрибаи омӯзгорон бошад, таъкид гардид, ки «кормандони соҳаи маориф, аз дастгоҳи вазорат ва сохторҳои маҳаллии он то устодону омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ, сарфи назар аз шакли моликият, дар тамоми қаламрави кишвар ҳар се сол як маротиба аз аттестатсия гузаронда шаванд». Танҳо бо чунин муносибат метавон ҳарду мушкилоти зикршударо ҳал намуд.

Соли 2019, баъди он ки дар ҳаёати эҷодии маҷалла тағйирот ба амал омад, инъикоси суҳанрониву баромадҳои Пешвои миллат ва ҳамовозиҳои аҳли маориф вусъати тоза гирифт.

Дар соли 2020 воқеаи сиёсии хотирмон интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Ба ин муносибат маҷалла оид ба масъалаҳои муҳимтарини овоздиҳӣ дар интиҳобот савол ва ҷавобҳои муҳбири АМИТ «Ховар»-ро пешниҳод кард (№9, соли 2020).

Дар шумораи 12, соли 2021 Нуктаҳо аз Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии ҶТ, 21.12.2021 дар шумораи нӯҳуми соли 2022 Нуктаҳо аз суҳанронии Пешвои миллат дар Рӯзи дониш ва ифтиҳои бинои асосии ДДТТ ба номи Абуалӣ ибни Сино ҷой дода шудаанд. Соли

2022 ба Иҷлосияи 16-уми Шурои Олии ҶТ сӣ сол пур шуд. Ба ин муносибат дар шумораи 11 суханронии Пешвои миллат дар шаҳри Хучанд, 16.11.2022 ба таъъ расидааст. Дар ҳақиқат, Иҷлосияи 16-ум барои мардуми мо «сарнавиштсоз» буд. Дар шумораи 12, 2022 Нуктаҳо аз Паёми Сарвари давлат ба Маҷлиси Олии ҶТ ба ҷоп расид.

Ҳамин тавр, аз таҳлили маърузаву суханрониҳо ва Паёмҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки дар маҷаллаи «Маорифи Тоҷикистон» ҷой дода шудаанд, ба хулосаҳои зер омадан мумкин аст:

1) Баромаду суханрониҳо ва Паёмҳои Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба имконияти нашрия ба се шакл ҷой дода шудаанд: дар солҳои аввал ба шакли иқтибос ва нуктаҳои муҳим; дар солҳои охир ба шакли пурра; ҳамовазӣ ба онҳо;

2) Дар суханрониҳои Пешвои миллат бештар ҳалли масъалаҳои зерини муҳимми соҳаи маориф зикр гардидааст: кадрҳо, сатҳи сифати таълим, китоби дарсӣ, рушди таҳсилоти ибтидоӣ, маълумоти касбӣ, тарбияи завқи эстетикӣ мактаббачаҳо, ташкили марказҳои компютерӣ, компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ;

3) Омӯзиши забонҳо яке аз масъалаҳои мебошанд, ки Пешвои миллат ба он таваҷҷуҳи зиёд зоҳир мекунанд. Дар ин бобат Сарвари давлат дар аксар баромадҳоиашон изҳори назар карда, ба масъулон дастуру супоришҳо додаанд;

4) Ислоҳоти ҷиддии соҳаи маорифро дар мамлакат Пешвои миллат дар ҷаласаи яқояи Маҷлиси Миллӣ ва Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 16 апрели соли 2005 эълон карданд;

5) Мақолаи Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Ориёиҳо ва шинохти бузургдошти Соли тамаддуни ориёӣ. Андешаҳо дар останаи бузургдошти Соли тамаддуни ориёӣ», ки дар шумораи сеюми соли 2006 ҷоп шудааст, барои пос доштани арзишҳои маънавӣ, илмӣ ва таърихӣ мардуми тамаддунсозу фарҳангофарини тоҷик муҳим арзёбӣ мешавад. Он дар баланд бардоштани эҳсоси худшиносӣ, ватандӯстии шаҳрвандон ҳами бузург гузошт;

6) Аз матолиби дар маҷалла ҷойдодашуда дарк мегардад, ки Пешвои миллат ба забони давлатӣ, гиромидошти фарзандони маъруфи халқи тоҷик Имоми Аъзам, Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, Мир Саид Алии Ҳамадонӣ, Ҳаким Фирдавсӣ, Садриддин Айний, Бобоҷон Ғафуров, Нақибхон Туғрал, Сайфуддини Исфарангӣ, таҷлили сазовори ҷашнҳои аҷдодӣ таваҷҷуҳи баланд нишон дода, дар арафаи Наврӯз бо зиёиёни тоҷик мулоқот карда, дар онҳо масъалаҳои рушди илму маорифро ба миён мегузоранд;

7) Қонунҳои ҶТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ва «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо», ки бо ташаббуси шахсии Пешвои миллат қабул шуданд, аз беҳтарин ва таъсиргузортарин санадҳои давраи Истиқлол буда, дар ҳақиқаҳои нашрия инъикоси васеъ пайдо карда, дар рушди фаъолияти маориф ҳами намоён гузоштанд;

8) Яке аз масъалаҳои муҳим, ки дар мулоқоти Пешвои миллат бо олимони кишвар дар Наврӯзи соли 2020 ба миён гузошта шуд, ҳамаҷун ҳадафи ҷоруми стратегӣ муайян кардани саноатикунони мамлакат мебошад, ки вобаста ба он ба тафаккури техникаи аҳоли, пеш аз ҳама, мактаббачагон ва донишҷӯён таваҷҷуҳи ҷиддӣ равона карда шуд;

9) Дар мақолаҳои донишмандон ва устодони муассисаҳои таълимӣ, ки ба ҳамовазии суханрониҳои Пешвои миллат таҳия гардидаанд, масъалаҳои муҳимми соҳаи илму маориф ба миён гузошта шуданд. Матолиби муаллифони зерин муҳим арзёбӣ мешаванд: А. Раҳмонов, Н. Саид, Ф. Раҳимӣ, Р. Саидзода, А. Қурбонов, М. Имомзода, М. Муинӣ, Ғ. Ғарибшоев, А. Ёрмуҳаммадов, Н. Салимӣ, А. Одинаев, Э. Насриддинзода, Э. Сафарзода М. Лутфуллозода, Ш. Шокирзода, Ш. Солеҳ, П. Назаров, С.Набизода ва дигарон;

10) Пешниҳоду дастурҳои муҳимми Пешвои миллат оид ба навовариҳои соҳаи маориф, ки дар суханрониҳои мавсуф ба миён гузошта, минбаъд амалӣ гардиданд, ташкили Маркази миллии тестӣ, инноватсия, таъмину таълифи китобҳои дарсӣ, муассисаҳои тарбиявии томактабӣ, маблағгузори сарикасӣ, марказҳои кӯдакони болаёқат, барномаи компютеркунонӣ, ки соли 2015 ҷамъбаст гардид, сифати таҳсилот, аттестатсияи кормандони маориф, тарбияи фарҳанги таҳаммулгарой, ташаббус ва доир намудани ҷорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ оид ба об ва ғайра мебошанд, ки дар маҷалла васеъ инъикос ёфтаанд.

Ҳамин тавр, маҷаллаи соҳавии маориф «Маорифи Тоҷикистон» дар давоми фаъолияти зиёда аз сисолаи худ дар пешниҳод ва инъикоси баромаду суханронӣ ва Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳами намоён гузошта, онро ҳамаҷун яке аз воситаҳои асосии тарбияи ватандӯстӣ, худшиносии аҳли маориф, устодону омӯзгорон ва насли наврас ба кор гирифтааст. Маҷалла инъикоси баромаду суханрониҳои Пешвои миллатро ҳамаҷун яке аз воситаҳои асосии тарбияи ватандӯстӣ, худшиносии аҳли маориф, устодону омӯзгорон ва насли наврас ба кор гирифтааст.

СИМО ВА ПАЙКАРИ МИЛЛАТРО ЗЕБО НИГОХ ДОРЕМ!

Забон поя, ҳастї ва руҳи миллат, ҳалқаи васли дирӯзу имрӯзу фардои мост. Муқаддастарин ва баландтарин арзиши миллии мо, забони модарии мо – забони тоҷикї мебошад, ки халқи шарафманди Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалї ба ҳайси миллати тамаддунофар ва дорои таърихи ғанї муаррифї намудааст ва имрӯзо ба таърихи чандҳазорсолаи гузаштаи хеш пайваستاаст.

Забони мо танҳо як забон не, балки як фарҳанг, як тамаддун ва як баҳши муҳимми ҳувиати мо мебошад. Забони модарии мо – забони ширину шево ва шоиронаи тоҷикї, ки донишу маърифати дар тӯли ҳазорсолаҳо андӯхтаи мардумро дар худ нигоҳ доштааст, гӯетарин далели ҳастї ва мақоми ҳаётбахши он дар сарнавишти таърихии миллати мо ба ҳисоб меравад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллї – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалї Раҳмон дар асари гаронбаҳои хеш «Забони миллат – ҳастии миллат» забонро шиносномаи миллат, руҳи поки ниёкон ва оинаи осори нобиғони гузаштаи халқи тоҷик номидаанд ва ёдовар мешаванд, ки ҳар гоҳ аз минбарҳои баланд бо забони «шевои шоирона ва лаҳни шакарину дилнишини сухан мегӯям, лаззати маънавї мебарам ва ҳастиямро ба ҳастии забон пайванд медонам». Воқеан, муҳаббати бузург ба забони модарї доштани Пешвои миллатро аз рӯзҳои аввали роҳбарияшон ҳар як фарди бедордил ва соҳибхирад эҳсос кардааст. Танин андохтани садои марғуби Сарвари давлат чун зангӯлаҳои бедорї ва огоҳї аз ҳувиати миллї, аз фарҳангу аз забони нобу дилнишини тоҷикї дар фазои хонадони ҳар як тоҷикистонї ва ҷӯр гаштани он бо миллионҳо садои қалбҳои арҷгузоридагони забони тоҷикї далели бебадале дар таърихи навини миллат буда, Роҳбари мамлакат ба ҳайси пайкарасози забони давлатї шинохта шудаанд.

Забони тоҷикї, бо ин ки яке аз пояҳои аслии ҳувиати миллї будаву ба унвони забони расмии давлати мо шинохта шудааст, инчунин, пайванди яке аз забонҳои пурнору ва бузурги дунё – забони форсї аст. Дар ҷаҳони муосир беш аз 6 ҳазор забон арзи вучуд дорад ва аз

ҳисоби ба ҳам шабеҳ будани баъзе забонҳо онҳоро ба 20 ғуруҳ муҳаққиқон рабабандї намудаанд. Яке аз муҳимтарини ин ғуруҳ-бандї забони ҳиндуэронї мебошад, ки забони форсї аз ин оила маҳсуб ёфта ва забони тоҷикї ба он мепайвандад. Решаҳои забони тоҷикї ба садсолаҳои пеш аз мелод ва асрҳои аввали солшумории нав, баҳусус, ба даврони мавҷудияти забонҳои суғдї, бохтарї, портї ва паҳлавї рафта мерасад. Имрӯзҳо бо ин забони бостонї ва ғанї тамоми мардуми Тоҷикистон, Эрон, Афғонистон, нисфи Ўзбекистону Қирғизистон, ақаллияти Ҳинд, Туркия, Покистон, кишварҳои халиҷи Форс ғуфтуғу

Ҷавҳарї Муҷибохон
ОДИЛ – узви
Кумитаи
байналмилалї,
иттиҳодияҳои
ҷамъиятї ва
иттилооти Маҷлиси
намояндагони
Маҷлиси Олии
Ҷумҳурии
Тоҷикистон,
номзади илмҳои
филологї

фаҳмо ва азизу гиروмианд. Забони форсӣ забони байналмилалӣ илму адаб аст, олимону адибони зиёде аз Ҳинду Араб ва Туркия асарҳои илмиву адабӣ ва ирфонӣ хешро ба забони форсӣ навиштаанд. Забони форсиро бо забони юнонӣ муқоиса мекунанд, ки дар бузургӣ ва қадимиву фарогир будан ба ҳам мусовианд. Ҳанӯз соли 1872 дар нишасти адибон ва забоншиносони аврупоӣ дар Берлин забонҳои юнонӣ, форсӣ ва лотинӣ ба унвони забонҳои классикӣ ҷаҳон баргузида шуда буданд. Аз ҳисоби чунин меъёрҳо – бостонӣ будан, адабиёти ғанӣ доштан, дар ҳазораи охир тағйироти камро аз сар гузарондан забони форсӣ ҳамчун забони классикӣ ва сернуфуз арзёбӣ гардида буд. Инчунин, бояд қайд кард, ки бо забони мо зеботарин мафҳумҳо ва тафсириҳои тасаввуфи исломӣ дар ҷаҳони ислом бозтобӣ ёфтаанд.

Ҳатто дар рӯзгори Ибни Батута, забони мо берун аз Мовароуннаҳру Хуросон забони илму адаб, ирфон ва коргузори буд. Ибни Батута, ки ба тамоми минтақаи ғайриараб сафар карда буд, дар «Сафарнома»-аш менависад, ки мушкилоти муоширатро бо мардуми бумии ин ё он минтақа, хоса, Аврупоӣ Африқо тавассути забони форсӣ ҳаллу фасл намудааст.

Забони тоҷикӣ забони қудрат буданаширо дар ду давраи муҳими таърихӣ исбот кард; якум, дар аҳди Сомониён ва сониян, дар давраи Истиқлоли давлатии кишвар. Чунонки медонем, дар давраи хилофати араб забони арабӣ забони давлатдориву коргузори, забони илму таҳсил қарор ёфта буд, забони тоҷикӣ бошад, чун забони илм камол намеёфт. Арабҳо меғуфтанд, ки забони тоҷикӣ забони қиссаҳои шаб аст, забони достони хусравон аст, барои илму дафтардорӣ ба кор намеояд. Амӣрони Сомонӣ исбот карданд, ки форсӣ дар ҳамаи шохҳо қудрат дорад. Аввал фатво гирифтанд ва Қуръонро тарҷума карданд. Чун Қуръон ба хубӣ тарҷума шуд, дигар шак намонд, ки дар риштаҳои дигар ҳам метавон форсиро ба кор бурд. Воқеан, дар замони Сомониён забони тоҷикӣ дар ҳамаи риштаҳо амал кард ва яке аз муқтадиртарин забонҳои ҷаҳон шуд.

22 июни соли 1989 Қонуни забон бо талоши фарҳефтагони тоҷик, баҳусус, Муҳаммадҷони Шакурӣ, Лоик Шераливу Муъмин Қаноат қабул гашт. Миллати тоҷик забони хешро соҳибӣ кард. Қаблан бояд зикр намуд, ки дар бораи масоили забони тоҷикӣ, таърихи он, иртиботи забони имрӯза бо забони классикӣ, баҳрагирӣ аз ғановати забону ғуӣишҳои маҳаллӣ ҷиҳати такмили забони меъёр, ислоҳи забонҳои асарҳои алоҳидаи нависандагон, забони матбуот, наздик намудани забони ғуфторӣ ва навишторӣ, инкишофи забони адабӣ ва луғатшиносӣ Қаҳрамони Тоҷикистон, асосгузори адабиёти муосири тоҷик, мутафаккир ва забоншинос, устод Садриддин Айний асару мақолаҳои зиёдеро таҳия намудааст, ки то ҳол арзиши илмӣ амалии худро аз даст надодаанд.

Рушду нумӯи забони модарии мо бо соҳибистиклол шудани Тоҷикистон авҷ мегирифт, вале бо оғози ҷанги бародаркуш, дигар мардум ба ҷойи фарҳангу забон дарду доғи фарзанду пайвандон, дарди меҳану дарди нон доштанд. Бо тадбирҳои сулҳҷӯёна ва амалҳои хирадмандонаи фарзанди фарзонаи миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар кишвар оташи ҷанг хомӯш гашт ва марҳалаи рушди иқтисодиву фарҳангии кишвар оғоз ёфт. Масоили эҳёи фарҳангу забон ва ойини ниёгон таҷдиди назар карда шуд. 5 октябри соли 2009 Қонуни забон бори дигар тағйиру таҳрир ёфт. Забони мо мақоми олӣ гирифт, забони давлатӣ, забони маориф, илм, техника, таҳсил, забони коргузориву номгузори гашт ва мувофиқ ба қавли Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, «забони миллӣ симо ва пайкари миллат» шуд. Бо ибтиқори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тақдирӣ забони тоҷикӣ давраи Сомониён дубора такрор ёфт. Боз забони тоҷикӣ дар сатҳи баланди давлатӣ коргузори карда мешавад, аз минбарҳои баланди Созмонҳои байналмилалӣ садо медиҳад, ҳамчун забони қудрат шинохта шудааст ва ба тамоми ниёзҳои замон посух меғӯяд. Дар соҳаи илму техника забони мо кашшоф аст. Дар асри технологияҳои навин ҷавонони кишвар дониш ва иттилоотро ба забони модарӣ дармеёбанд, ки ин калиди рушди илми миллӣ мебошад.

«Забон нишонаи асосии ҳастии ҳар як миллат аст», - гуфтаанд Сарвари давлат. Воқеан, бо талошҳои бесобиқаи Роҳбари давлат забони тоҷикӣ ва андешаронии миллӣ манфиатҳои миллатро таҷассум кард. Забон яке аз ҷузъҳои асосии таҳкимбаҳандаи ваҳдату якпорчагии Тоҷикистони азиз ва Истиқлоли давлатӣ мебошад ва берун аз марзи Ватан муаррифи миллати бошарафи тоҷик, меросбари миллати ориёӣ мебошад. Аз ин рӯ, ҳар яки мо муваззаф ҳастем, ки бо ғуфтори шево ва оташин ва забони нобу холис симои забонро зебо ва пайкари онро тавоно нигоҳ дорем.

Ҷовидон зӣ, эй забони донишу фарзонагӣ,

То ба гетӣ нур бахшад, офтоби ховарӣ!

Мо, соҳибзабонон, дар ҳар сурат забони тоҷикиро пос медорем, зеро меғӯянд: «Қадри зар заргар шиносад, қадри гавҳар-гавҳарӣ!»

ҲАР ОН КАС, КИ «ШОҲНОМАХОНӢ» КУНАД...

Дар остонаи таҷлили 33-юмин соли таҷлили Истиқлоли давлатӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон паёми мубораки баргузорию озмуни ҷумҳуриявӣ «Шоҳномахонӣ»-ро ба мардуми кишвар манзур намуданд.

Ин паём нахуст дар суҳанронӣ ба муносибати Рӯзи дониш садо дод ва баъдан дар номаи муборакбодӣ бахшида ба рӯзи таҷлили 33-юмин солгарди Истиқлоли давлатӣ низ ба сурати зайл таъкид шуд: «Мо бояд дар зеҳну шуури онҳо ҳисси баланди миллӣ, ифтихори ватандорӣ, нангу номус ва муҳаббату садоқат ба Ватанро тарбия кунем. Маҳз бо ҳамин мақсади наҷиб мо тасмим гирифтем, ки «Шоҳнома»-и безаволи Абулқосими Фирдавсро чун китоби Бобоҷон Ғафуров «Тоҷикон» нашр намуда, ба ҳар хонадони тоҷик туҳфа намоем. Зеро «Шоҳнома» маҳзари дурахшони истиқлолу озодӣ, ватандӯстиву ватанпарастӣ, ифтихори миллӣ ва ҳифзи марзу буми сарзамини муқаддаси ориёи мо мебошад. Чанд рӯз пештар ба хотири боз ҳам баланд бардоштани ҳисси миллӣ ва худшиносиву ҳудодоҳии мардум, аз ҷумла наврасону ҷавонон боз як озмуни ҷумҳуриявӣ – «Шоҳномахонӣ»-ро эълон намудем».

Дар сиёсати маънавибунёд ва фарҳангпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тарғиби ғояҳои ватандӯстона, паёми ахлоқии Ҳаким Фирдавсӣ бо тамоми вусъату фарохноӣ хеш ҷойгоҳи хосаеро соҳиб аст. Мо, ҳамагон, дар хотир дорем, яке аз ин тадбирҳои муҳиме, ки дар аввалин рӯзҳои раҳнамоӣ ба кишвари азизамон ба ҳайси Раиси Шурои Олии Тоҷикистон аз сар гирифтанд, таҷлили ҷашни 1000-солагии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ буд, ки воқеан дар он айёми душвори сиёсӣ баҳри таҳкими оини ватандӯстии ҷавонони Тоҷикистон, болоравии худшиносии миллӣ ва ҳувияти фарҳангӣ нақши носутурданӣ ва файзбахше гузошт. Нуктаи қобили таъкид аст, ки ҳарчанд эълони ҷашни 1000-солагии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ба шумули яке аз аввалин иқдоми фарҳангсолоронаи Пешвои миллат аз нахустин рӯзҳои фаъолияти сиёсӣ эълон гардид, вале ин ҷашнвораи бузурги миллӣ дар арафаи таҷлили сесолагии Истиқлолияти давлатӣ, 4 сентябри соли 1994 дар сатҳи баланд ва бо руҳияи олии ҳештаншиносӣ дар шаҳри Душанбе бо ҳузури намоёндогони Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон доир шуд. Агарчи он

айёми мушқил нафароне ҳам буданд, ки дар чунин фазои душвори сиёсӣ иқтисодӣ баргузор намудани чунин ҷашнвораҳо зарур намешумориданд ва ҳатто, алайҳи чунин ташаббусҳо, ки гӯё ба нафъи иқтисодиёти миллии мо нестанд, баромад ҳам мекарданд, аммо сабақбардорӣ аз дарсҳои пурбаракоти таърихи миллат ва давлатдории куҳанро Пешвои миллат яке аз шеваҳои матлуби давлатдории миллӣ ва бунёди Тоҷикистони навин унвон намуданд. Сарвари давлат дар суҳанронии хеш дар Симпозиуми байналхалқӣ бахшида ба ҳазораи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ баробари таъкид бар аҳаммияти ин ҷашни бузург ба он гурӯҳҳои мунтақид ва муҳолиф бар ин ташаббусҳои созанда посухи ватанпарварона доданд: «Озурдани ҷон ва ҳамроҳ бо он озурдани хираду андеша бадтарин гуноҳ ва шар аст. Мутаассифона, ин ҳикмати ҳақими бузургро онҳое, ки имрӯз ҳудро муҳолифи оштинопазири ҳукумати феълии Тоҷикистон меноманд, дарк карда натавонистанд ва кӯшиш доранд, ки

**Нуралӣ НУРЗОД –
доктори
илмҳои филологӣ,
профессори
ДДХ ба номи
академик Бобоҷон
Ғафуров**

озодандеширо дар мағзи халқи худ нобуд сохта, мардумро кӯр-кӯрона дар кӯчаи сарбастиаи хурофот ба сӯи роҳгумӣ бикашанд.

Барои Фирдавсӣ рехтани хуни бародарони ҳамхуну ҳамнажоду ҳамзабон гуноҳест азим ва ҷавонмардӣ ин нест, ки хуни бародари хеш бирезӣ ва миёни пайвандон тухми нифоқу қасос бикорӣ:

**Ба пеши бародар бародар ба ҷанг,
Наёяд, агар бошадаш ному нанг.**

Боз мегӯям, ҳазор афсӯс, ки мардуми тоҷик ба дасисаҳои аҳриманӣ гирифторм шуд ва дар ин ҷанги фоҷиабор панду андарз ва даъватҳои шуълавари шоири бузурги хешро аз ёд бурда, ба харобкориву хунрезӣ даст зад. Акнун бояд ба худ оем ва гуноҳи ҳамдигарро бубахшем. Бояд дар ин сарзамини абғору дардхӯрда аз ин пас танҳо сулҳу оштии миллӣ ва ягонагӣ ваҳдат пайдор бошаду тантана кунад. Фардои дурахшон ва хушбахтиву неқномии миллати мо танҳо аз ваҳдат, ягонагӣ ва якзабонӣ ва мусолиҳаи миллӣ вобаста аст ва агар мо ин корро накунем, руҳу арвоҳи бузургонамон, баҳусус, руҳи Фирдавсӣ ҷовидон аз мо домангир хоҳад буд...

...Мо самимона тарафдори гуфтушуниди самарабахш, оташбаси доимӣ ва таъмини амнияти ҳамешагӣ бо ҳамватанони худ мебошем. Ҳамон тавре ки Фирдавсии бузург фармудааст:

**Биё, то ҷаҳонро ба бад наспарем,
Ба кӯшиш ҳама дастӣ некӣ барем.
Аз ин пас ба хира марезед хун,
Ки бахти ҷафонешагон шуд нагун».**

Чунин суҳанҳои нерубахш ва илҳомовари Пешвои миллат воқеан, мардуми тоҷик, хоса, ҷавононро дар атрофи ин ғояҳои созанда муттаҳид намуд. Сарвари тоҷикони ҷаҳон аз ин минбари бузурги шоҳномашиносӣ бар пояи ҳикмати ҷовидонаи Ҳаким Фирдавсӣ ба тамоми ҳамватанони ва ҳамзабонон изҳор доштанд, ки сулҳу субот, ваҳдати миллӣ асоси пешрафт ва тавфиқ дар роҳи расидан ба қуллаи мурод аст. Мутолиаи «Шоҳнома» ва маърифати андешаҳои Фирдавсӣ дар ҷодаи шараф бар ин неъматҳои бузург ёру ёвари миллат ва мардуми тоҷик дар ин марҳилаи ҳассоси таърихӣ хоҳад буд.

Ҳамин тавр, ин рукни барҷастаи сиёсати давлатдории Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо шеваву равишҳои мухталифи оянданигоронаву фардосозона ҳукми анъана пайдо намуду дар таҳаввули шуури маънавӣ, руҳияи ватандӯстӣ, пешгирӣ аз бархӯрди ғоявӣ мафкуравӣ ва ақидавӣ ҷомеа, боло бурдани худшиносии миллӣ, ташаққули оини ватандӯстии ҷавонон, тарғиби некиву некукорӣ, ҷасорату матонат, ҷавонмардиву ҷаҳоншиносӣ нақши пурфайз гузошт.

Рамзист, ки бо гузашти сӣ сол ва дар остонаи таҷлили 33-юмин солгарди ҷашни Истиқлоли давлатӣ ташаббуси шоён ва иқдоми наҷиби навбатии Пешвои миллат дар иртибот ба ин ҳамосаи бузурги миллӣ – баргузории озмуни ҷумҳурии «Шоҳномаҳои» дар партави тақдими китоби ҷовидонаи «Шоҳнома»-и безавол ба ҳар хонадони тоҷик эълон гардид, ки аз он мо паёмадҳои ҳуҷаставу фаррухфолро интизор хоҳем буд. Баъд аз тақдими «Тоҷикон»-и Бобоҷон Ғафуров чун сарчашмаи худшиносии миллӣ иқдоми ҳадияи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, барҳақ, паёми зиндагифрӯз, ҷаҳонфарин, ҳувиятсози Пешвои миллат бар мардуми тоҷик ва миллати соҳибтамаддуни мо гардид, ки барои фатҳи роҳе дигар дар мактаби ҳудафрӯзиву хештаншиносии ҷомеа, сууди тафаккури миллӣ, роҳи пуршарафи ваҳдатфариву ҳамдилӣ ва иттиҳоди тамоми тоҷикони ҷаҳон нақши пурфайз хоҳад гузошт.

Мусаллам аст, ки «Шоҳнома»-и ҳакими донову тавоно Фирдавсии бузург ҳанӯз аз рӯзгори хеш то имрӯз мавриди таваҷҷуҳи доираи васеи мардум ва мутолиаи қишрҳои ҷомеа қарор гирифт. Нақлу ривоёти фаровоне дар хотираи кутуби мухталиф ҳифз шудаанд, ки аз корномаҳои диловаронаи паҳлавонони ҳаммиҳану ҳаммиллати мо дар масири таърих дар партави қироати абёти «Шоҳнома» ҳикоят мекунад. Ҳатто, боре Султон Маҳмуди Ғазнавӣ ҳам бо он ки дар таърих бо ношинохтани қадри заҳматҳои Фирдавсӣ ва ҳамосаи безаволи ӯ шуҳрат дорад, шӯҳиди ҳол буда, ки мардуми фаровоне аз ҳамлашкаронаш бо қироати ашъоре ба набард мраванду пирӯз мешаванд. Вақте аз эшон мепурсад: «Ин чӣ шеърест, ки мехонед?» ҳама баробар гуфтаанд, ки ин «Шоҳнома» аст, ки қироати пораҳе аз он моро диловариву матонат, ҷасорат, ватандӯстӣ меомӯзад. Ва гӯё заминаи зуҳури ин байти машҳур ҳам ҳамин воқеа будааст:

**Ҳар он кас ки шоҳномаҳои кунад,
Агар зан бувад, паҳлавонӣ кунад.**

Ҳамин гуна, шоҳномаҳои дар идомаи роҳи қиссапардозону ровиёни аҳбори куҳан, аз нахустин маҷолису маҳфиле будааст, ки дар тарбияи тафаккури миллӣ, эҳсоси хештаншиносии мардум, рифъати руҳияи ватандӯстиву диловарӣ, ҷасорату матонат, оини некукорӣ, шинохти манзалати ҷону ҷаҳони инсонӣ ва дурӣ аз озурдани он тарбият нақш гузошта омадааст. Ба таъбири дигар, шоҳномаҳои аз аввалин маҳфилҳои миллии ниёкони

шарафманди мо буда, баъд аз он бо ҳузури мунаввари бузургони дигари адабиёти мо маҷолису чун «Маснавихонӣ», «Бӯстон»-у «Гулистонхонӣ», «Ҳофизхонӣ», «Бедилхонӣ» ва монанди ин зухур кардаанд. Яъне, «Шоҳномахонӣ» дар сароғози маҷмуаи ин маҳфил қарор доштаанд, ки дар тақмили тафаккури маънавӣ, ҷаҳоншиносӣ, андешапарварии дирӯзу имрӯзи мардуми тоҷик ва тамоми тоҷикони олам асаре матлубу гузоштаву бо шарофати ташаббусҳои фардоафрӯзи Пешвои миллат имрӯзу фардову фардоҳои дигар низ хоҳад гузошт.

Шеваи дигари муассири «Шоҳномахонӣ» дар адабу фарҳанги гузаштаи мо нигориши дostonҳое фаровон дар истиқбол аз ин шоҳасари беназир ба хотири боло бурдани руҳияи ватандӯсти дар ҳар даври замони дигар ба шумор меравад. Шояд дар адабиёти гузаштаи мо бештар аз 100 дoston дар ҷавоби «Шоҳнома» ба сурати «Гаршоспнома», «Фаромарзнома», «Ҷаҳонгирнома», «Ҳумоюннома», «Ғозоннома», «Зафарнома», «Бежаннома», «Фирдавсинома», «Рустамнома», «Сомнома», «Исфандиёрнома», «Ховароннома» ва амсоли ин навишта шудаанд. Аксари ин роҳравони силки маснависарой, ки дар партави мутолиаҳои худ аз «Шоҳнома» ба истиқболи он дostonҳое сурудаанд, ҳудро ғуломи дили поки Фиравсии покмағзу нағзгӯй шуморидаанд, ки дар ин арса доди суханро додааст. Аз ҷумла, Ҳисомии Фирӯзободӣ фармуда:

**Ба «Шаҳнома» Фирдавсии нағзгӯй,
Якояк бигуфтаст аз разми ӯй.**

Ҳатто, чандин дostonи мазҳабии динӣ, ки дар бораи паёмбарон, бавежа, паёмбари акрам ва ёрони ӯ навиштанд, бар вазни «Шоҳнома» суруда шуда, муаллифони онҳо дар баёни сифоти қаҳрамонони хеш аз сутудаҳои Фирдавсӣ аз Рустами паҳлавон – қаҳрамони марказии ин ҷамосаи миллӣ истифода кардаанд. Тарҷумаҳои форсии дostonи қадимаи Ҳиндувон – Рамаяна аз забони санскрит низ бо вазни «Шоҳнома» сурат гирифтаанд, ки яке аз онҳо ба қалами Шайх Саъдуллоҳ Масеҳи Понипотӣ тааллуқ дорад. Маснавии «Футуҳ-ус-салотин»-и Бадри Чочӣ, ки дар ситоиши корномаҳои ҳокими замони хеш – Ғиёсиддин Туғлуқ суруда шудааст, бо номи «Шоҳномаи Ҳинд» шуҳрат ёфтааст. Фузун бар ин, «Шоҳнома» ба ағлаби забонҳои олам чун Ҳиндӣ синдӣ гучротӣ, урду банголӣ, арабӣ англисӣ, фаронсавӣ русӣ олмонӣ ва ғайра тарҷума шуд, ки ин ҳам далели маҳбубияту маъруфияти ин ҷамосаи безавол дар саросари олам аст. Бегумон, ҳар ибтикор аз ин қабил, яъне иқтиқбол аз «Шоҳнома» ва сурудани ҷавобияҳое то сиву анд ҳазор, тарҷумаву ташреҳ ҳама бар як омили муҳим таъба мекунанд: Шоҳномахонӣ. Танҳо мутолеаи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ имкон медиҳад, ки бо муҳаббату ихлосу иродат, ҳарорати баланди илҳом аз ҳар сатру байту дostonҳои безаволи паҳлавонони он ҷавобияҳое суруда шаванд. Танҳо мутолиаи «Шоҳнома» дар забони асл асаре бар вучуди он шоирони дигар ангехт, ки китобҳои кӯҳани ҷадди хешро аз забонҳои санскриту синдӣ арабӣ бо вазни ҷамосаи миллии мо дар забони форсӣ тарҷума кунанд. Ҷамзамон, шоҳномапаҷӯҳои англису фаронсавӣ итолиёӣ рус бо мутолеаи «Шоҳнома» дар забони форсӣ иқдом ба тарҷумаи он дар забонҳои хеш намуданд. Ҳатто, Уилям Ҷонс англис, ки аз ҷумлаи аввалин мутарҷимони «Шоҳнома» ба ин забон дониста мешавад, дар баробари кори тарҷумонӣ мақолоте дар забонҳои латинӣ фаронсавӣ ва англисӣ роҷеъ ба ин шоҳасари бузург навишта, эътироф кардааст, ки маҳз тавассути мутолиаи «Шоҳнома» андешаи паҷӯиш ва шинохти забонҳои Ҳиндуаврупоӣ дар ӯ пайдо шуда. Баробари ин, маҳз ангеҷаҳои шоҳномахонӣ буда, ки вай дар баробари маҷмуи ин корномаҳо, бар мабнои дostonи «Рустам ва Сухроб»-и Фирдавсӣ намоишномае дар қолиби суруд эҷод намуд, ки ҳарчанд 19 байт аз он боқӣ монда, вале аз шоҳкориҳои ҷовидонаи адабиёти англис эътироф шудааст. Ҳамин Уилям Ҷонс буд, ки тарҷумаҳои нахустини ҷамосаи миллии мо – «Шоҳнома»-ро бо ҷамосаҳои «Илиада» ва «Одисея» ва худ Фирдавсро бо Ҳомер баробар ва ҳатто, бартар аз ӯ донистааст. Ин авлавияти мақоми маънавии Ҳакими Тӯсро Анри Моссе ҳам дар ҷамосасароии ҷаҳонӣ таъкид кардааст.

Муаллифи «Муъҷамии Шоҳнома» – нахустин фарҳанги «Шоҳнома» Муҳаммадризо ибни Муҳаммад Алавӣ Тусӣ, маъруф ба «Шариф Дафтархони Одиӣ» дostonи дастрасӣ ба яке аз нусхаҳои нодир ҷамосаи миллӣ ва сабаби таълифи асарашро чунин нақл мекунад, ки бегумон, шоҳиде барои шарҳи дostonи шоҳномахонии мардум дар гузари замонаҳост: «Чун ба ҷониби Ироқ афтадам, ба шаҳри Исфаҳон расидам, дар кӯчаҳо ва мадрасаву бозорҳо ҷунонҳои шартӣ ғурабост, мегашта, то ба мадрасаи «Тоҷиддин» расидам. Чун дар рафтаи, ҷамоате дидам, нишаста ва дари китобхона боз ниҳода ва ҳар касе чизе менавишт. Чун он ҷамъиятро дидам, пеш рафтаи ва салом кардам ва нишастаму гуфтам:

«Дар ин хизона «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ҳаст?» Соҳиби хизона гуфт: «Ҳаст». Бархост ва муҷаллади аввал аз «Шоҳнома» ба ман дод. Гуфтам: «Чанд муҷаллад аст?» Гуфт: «Ҷаҳор ҷилд аст ва ҳар ҷилде понздаҳ ҳазор байт.» Чун боз кардам, хате дидам, ки сифати он боз натавон дод ва ҷадвалеву таъҳиб, ки беҳ аз он набошад. Гуфтам: «Муҷаллади ҷорум бидеҳ, то бубинам, ки хатти кист ва кӯҷа навиштаанд?» Бархост ва ҷилди ҷаҳорум ба ман дод. Ба охири он нигоҳ кардам. Чунон намуд, ки беҳ аз ҳама навиштаанд ва хатти марде

маъруф дар Хуросон ба номи Малик Муваид навишта. Чун онро мехондам ва дар дил тааммул мекардам, ҳар байте, ки дар ӯ лафзи мушките буд, аз забони «дарсӣ ва паҳлавӣ» маънии он бархе дар зер навишта буд. Бо худ гуфтам, ки мисли ин нусха кас надидааст. Ва ин алфозро ҳам бояд кард, ки бисёр хонандагон ҳастанд, ки ин шеър мехонанд ва маънии ин алфоз намедонанд.

Гуфтам: «Соҳиби хизонаро, ки маро бояд, ки ин абёт, ки мушкил аст, ихтиёр кунам. Гуфт: «Муборак аст. Қоғаз ва давоту қалам аз мо, навиштан аз Шумо».

Албатта, ин дoston тӯлонист ва дар умум, муаллиф сабаби иншои фарҳангномаи мазкурро ҳам дар ин муқаддима ташреҳ дода. Аммо нуктаи муҳиме, ки аз ин баёнот равшан мегардад, вучуди чунин китобхонаҳо дар масири таърихи миллати мост, ки онҳо нусахи шаҳномаҳои чунин вазнин бо фарогирии ҳамон шаст ҳазор байт ба шумор меояд, ки рӯзҳову соатҳо мардум нишаста, дар баробари осори дигар онҳоро мехондаанд. Дар баробари ин фарҳанг, бештар аз 10 фарҳанги дигар барои «Шоҳнома» навишта шуда, ки ҳамагӣ маҳсули чунин мутолеотанд. Ҳатто, ин таъкиди муаллифи фарҳанг бар тавзеҳоти повараки нусахи мазкур, ки ҳоло роҷеъ ба он иттилоо дигар дар ихтиёр надорем, шореҳи он аст, ки аз шумори нусаҳои ҳамроҳ бо шуруҳи вожагони душвори шоҳасари безавол ҳам зиёд будаанд. Ба ибораи дигар, зухур ва эҷоди чунин фарҳангномаҳои бузург ҳам маҳсули чунин шоҳномахониҳост, ки ҳар яке дар маърифати ҷавҳари андешаи Фирдавсӣ ва ғояву ормонҳои ӯ муҳим ва муассиранд.

Маҷмуи ин нукоти шореҳи асари мутолиаи «Шоҳнома» бозгӯи ин андешаву матлаб аст, ки ҳузури ин асари беназир ва мутолиаи он аз ҳар роҳу равиш дар масири таърих на танҳо ҳамосаи миллии моро шуҳрати ҷаҳонӣ бахшид, балки ин китоби ҷовидон сабаби он ҳам гардид, ки аз ғайзи Фирдавсӣ ва каломи нотақрор ва мағзи андешаи ӯ ҳазорон нафари мақоми бонуфузе дар фарҳангу адабиёти олам ҳосил намуданд. Ба ибораи дигар, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва падидаи мубораки «шоҳномахонӣ» сабаб шуд, ки чеҳраҳои оламгире дар адабиёти ҷаҳон дар мисоли Уилям Ҷеймс ва Ҷозеф Чемпиони англис, Жул Мули фаронсавӣ, Лозинский ва Дякови рус, Алӣ Афандии турк ва дигарон қадам гузоранд. Шоирони фаровоне дар адабиёти мо танҳо бо шарофати ба хоб дидани Ҳаким Фирдавсӣ ва иншои дostonҳое ба номи қаҳрамонони «Шоҳнома», эҷоди ташбеҳу истиорот, киноёту тамсил, тасвифу ва талмеҳоти шоирона дар партави мутолиаи ин ҳамосаи бузург исми хешро дар сафҳои абадиёт рақам зананд. Хониш ва донишони «Шоҳнома» воқеан, саодати бузург аст ва чунин фарруҳрӯзиҳои фаровонеро барои қишрҳои мухталифи ҷомеа дар масири таърих бахшидааст. Он чӣ гуфта омад, шарҳи баҳши кучаке аз натиҷаи шоҳномахониҳост дар гузаштаҳои дур ва бар ин матолиб метавон садҳо асноду арқому далоили дигар афзуд, ки воқеан сабақомӯзу маърифатангез ҳастанд.

Эълони баргузории озмуни ҷумҳуриявии «Шоҳномахонӣ» аз ҷониби Пешвои муаззами миллат марҳилаи навро дар мутолиаи ин ҳамосаи бузург оғоз мебахшад. Ин амри муҳим ва ҳидояти самаровар аз ҳамаи мо тақозои онро дорад, ки дар раванди баргузории озмун масъулияти бештар эҳсос кунем, то дар ҳамаи зинаҳо озмун дар сатҳи баланд ва муассир ҷараён бигирад. Ба дигар таъбир, марҳила ба марҳила таъсири матлуби онро дар руҳу равони наслҳо ва хонандаҳои «Шоҳнома» бояд эҳсос кунем. Афзун бар ин, маҳфилҳои шоҳномахониро ба сурати доимӣ шуруъ аз кӯдакистонҳо то мактабу донишгоҳҳои олии, ҳатто, коргоҳҳо вусъат бахшида, маҷолису нишастҳои илмиву адабиро дар маърифати ҳамосаи бузург, мағзи андешаву афкори Ҳаким Фирдавсӣ аз тариқи расонаҳо, шабакаву барномаҳои дигар равнақ диҳем. Ҳоло ин иқдом тариқи шабакаҳои телевизионии «Тоҷикистон», «Сафина», «Синамо», «Тв Суғд» ба ҳар шаклу шева ҷараён дорад, афзудани чунин барномаҳо бо равишҳои мухталиф метавонад дар оммавиғардони шоҳномахонӣ муассир афтад. Мо, чун муридони Фирдавсии бузург ба қавли муҳлисе аз ин «Шоҳнома»-и безавол, ки аз рӯи иродат ин суханро аз номи сарояндаи шоҳасари безаволи нақл кардааст ва аммо он моли Ҳакими доно намебошад, бояд нимае аз умри худро сарфи он бикунем, ки ҷаҳоне пур аз номи Рустам шавад:

**Ки як нима аз умри худ кам кунам,
Ҷаҳоне пур аз номи Рустам кунам.**

Рисолати «Шоҳномахонӣ» ҳам дар навбати аввал ҳамин аст: пур кардани ному пайкору ҷасорату ватандорӣ Рустам дар кишвари азизи мо. Бовар дорем, ки чунин будасту хоҳад буд...

Дар умум, мо муваззаф ҳастем, ки дар ҳошияи баргузории озмун дар амри оммавиғардони маҳфили шоҳномахонӣ саҳмгузор бошем, зеро ҳамакнун «Шоҳномахонӣ» дигар танҳо сабақат барои ба даст овардани ҷоишаҳо нест, балки ҳадафи он дар арсаи зиндагонии воқеӣ ба анҷом расондани корномаҳои бузурги ватандӯстона, худшиносона, башоратоварӣ аз милоди рустаму исфандиёрҳо, суҳробу сиёвушҳо дар тамоми арсаҳост, то кишвари азизи мо боз ҳам то осмонҳои манзалати маънавӣ дар сууд бошаду ва рутбаи олии «Тоҷикистон, ба пеш!»-ро дар маҷмуи ҷодаҳо ба амал пайванд бахшад.

БАЛАНД АСТ АЗ ФАЛАК ШОНИ МУАЛЛИМ

Омӯзгор шахсест, ки бо нури саводу маърифат ва илму дониш ҳаёти ҷомеаро равшан месозад, хурофоту ҷаҳолатро аз ҳаёти ҷомеа берун мекунад ва созандагону ободгарони ояндаи Ватанро ба камол мерасонад.

Эмомалӣ РАҲМОН

СИТОИШИ ОМУЗГОР

Омӯзгор дар ҳама давраи замон, новобаста аз шебу фарози зиндагӣ, мақоми шоиста дораду хоҳад дошт. Ҳикмати «гуфтори нек, пиндори нек, рафтори нек», ки аз китоби «Авасто» иқтибос мешавад, ихтисос мегирад ба пеша ва ё касби омӯзгорӣ. Дар ин маврид академик Муҳаммадулло Лутфуллозода дар китоби «Эҳёи педагогикаи Аҷам» менависад: «Агар тамоми китобҳои Шарқу Ғарбро варақ-варақ бичӯед, волотаре, арзандатаре, гуворотаре аз ин се ибора пайдо намекунад».

Бозтоби симои омӯзгор дар эҷодиёти адибони бузурги адабиёти классикӣ ва муосири тоҷик ҷойгоҳи махсус дорад. Дар байти машҳури Одамушшуаро Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ **«Ҳар ки н-омӯхт аз гузашти рӯзгор, Низ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор»** рӯзгору омӯзгор ҳамрадиқанд ва рисолати омӯзгор дар он маънидод мегардад, ки ҷодаи зиндагӣ пуршебу фароз аст ва мушкилоти он бо мадади омӯзгор осон мегардад. Ҳаким Абулқосими Фирдавсӣ дар «Шоҳнома»-и безаволи худ мегӯяд: **«Чу хоҳӣ, ки ранҷи тан ояд ба сар, Аз омӯзгорон мабар тоби сар!»**. Дар ин мисраъҳо низ таъкид мешавад, ки аз хидмати омӯзгор ба ҳайси равшангари зиндагӣ бояд баҳра гирифт, вагарна дар рӯзгор ба ранҷу азоб гирифтор хоҳӣ шуд. Ин мазмун дар байти машҳури Абдурахмони Ҷомӣ боз ҳам равшану возеҳ мегардад: **«Агар дар ҷаҳон набвад омӯзгор, Шавад тира аз беҳирад рӯзгор»**.

Андешаҳое, ки дар ин мисраъҳои шоирони бузург омадаанд, бар сифати омӯзгоронеанд, ки ҳунари волои омӯзгорӣ доранд ва ошиқи пешаи худанд. Воқеан, чунин омӯзгорон бо он завқу шавқе, ки доранд, метавонанд муҳаббати шогирдонро ба донишомӯзӣ, ростқавливу росткорӣ, ҳештаншинию ватандӯстӣ бедор созанд ва чун инсонии шоистаи даврон, ки нафъаш бо ҷомеа мерасад, ба камол бирасонанд. Симои омӯзгор ҳамчун шахсияти тақдирсозу ҳаётбахш дар «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус, «Ахлоқи Носирӣ»-и Насруddини Тӯсӣ, «Рӯшноинома» ва «Саодатнома»-и Носири Хусрави

Қубодиёнӣ, «Бӯстон» ва «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ, «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ, «Ахлоқи Муҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ ва дигарон, ки ба масъалаҳои одаму одамгарӣ, илму маърифат, ҷавонмардӣ, донишу амал ва одобу ахлоқи ҳамидаи инсонӣ баҳшида шудаанд, бармалост.

Дар адабиёти муосири тоҷик низ симои омӯзгори ҳақиқӣ, шоҳсутунҳои низоми таълиму тарбия, ки тақдири насли миллат бар дӯши онҳост, зиёд васф шудааст. Шоири халқии Тоҷикистон Боқӣ

Раҳимзода дар шеъри «Муаллим» заҳмату бузургӣ ва ифтихормандии омӯзгор аз шогирдро барҷаста ба риштаи тасвир кашидааст:

**Тақдири насли миллат бар зиммаи ту бор аст,
3-ин бештар ба дунё дигар чӣ эътибор аст?!**

**Ноилшоҳ
НУРАЛИЗОДА –
сардори
раёсати ташкилӣ-
тарбиявӣ
ва робита бо
ҷомеаи ДБССТ**

**Омӯзгор он гаҳ мамнуну бахтёр аст,
Шогирди бовафояш бар халқ ифтихор аст.
3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.**

Дар шеъри «Шони муаллим»-и Шоири халқии Тоҷикистон Камол Насрулло мақоми омӯзгоре сифат шудааст, ки бо донишу таҷрибаи доштааш ба шогирд руҳу тавоноӣ, яъне ҳаёт мебахшад. Ноне, ки чунин омӯзгор ба подоши заҳматаш меҳӯрад, ҳалолтарин нон аст ва мартабаи ӯ аз фалак ҳам баланд аст:

**Баланд аст аз фалак шони муаллим,
Бувад ҷонбахши мо ҷони муаллим.
Набошад неъмате дар ҳар ду олам
Ҳалол аз порои нони муаллим.**

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАҲКИМИ МАҚОМИ ОМӢЗГОР

Дар давраи соҳибистиклолии кишвар рисолати омӯзгор ба ҳайси машъалафрӯзи ҷомеа боз ҳам боло рафта, дар ин самт аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус, бо ташаббусҳои созандаву маорифпарваронаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон як қатор ҳуҷҷатҳои меъёрӣ, аз ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак», барномаҳои давлатӣ, стандартҳои таҳсил барои ҳамаи муассисаҳои таълимӣ, низомномаҳо қабул гардиданд. Ҳамчунин, азнавсозӣ ва бунёди муассисаҳои таълимӣ, ҳамасола баланд шудани музди меҳнати омӯзгорон ва қадршиносии онҳо бо ҷоиҳои давлативу мукофоти соҳавӣ аз ҷумлаи тадбири омилҳои мебошанд, ки ба тақмили фаъолияти омӯзгорон мусоидат кардаанд. Пешвои миллат ҳангоми таҳлилу баррасии вазъи соҳаи маорифи кишвар дар Рӯзи дониш ва Дарси сулҳ (01.09.2024) оид ба баланд бардоштани мақоми омӯзгор паёми хуш расонданд, яъне ба масъулини соҳа дастур дода шуд, ки дар муддати шаш моҳ лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми омӯзгор»-ро таҳия карда, ҷиҳати баррасӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намоянд. Иқдоми мазкур саривақтӣ буда, ба боз ҳам боло бурдани нуфузу эҳтимоли омӯзгор дар ҷомеа мусоидат мекунад ва дигар ин ки аҳли илму маорифи кишвар дар таъмини сифати таҳсилот, баланд бардоштани дониши муҳассилин ва омода кардани мутахассисони ба талаботи бозори меҳнати дохилӣ ва хориҷӣ ҷавобгӯ беҳтару бештар заҳмат мекашанд. Пешвои миллат вобаста ба нуфузу эътибори аҳли таълиму тарбия, аз ҷумла, гуфтаанд: «Ман пештар ҳам борҳо гуфтаам ва боз такрор мекунам: то замоне, ки мо барои аҳли илму маориф, зиёиён, онҳое, ки офаранда, парваришдиҳанда ва муҳофизи маънавият, ахлоқ ва маърифати ҷомеа ҳастанд, зиндагии сазовору шоистаеро муҳайё накунем, мақому мартабаи онҳоро, чунон ки мебоҷад, баланд набардорем, ба пешрафт умед бастанамон душвор аст».

МАСЪУЛИЯТИ ОМӢЗГОР ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ

Дар замони муосир, бахусус, дар марҳалаи пуриштилофи ҷаҳонишавӣ таълиму тарбия аз масъалаҳои муҳиму муҳим арзёбӣ гардида, дар ин раванд нақши омӯзгор ба сифати мушкилкушо боз ҳам бештар мегардад. Ба назари кулли мутафаккирону педагогон тарбия ва таълим пайвандгари яқдигар буда, якеро бе дигаре наметавон тасаввур кард. Аз ин рӯ, омӯзгори ҳақиқӣ ҳамеша ин пайвастагиро нигоҳ медорад. Педагоги машҳури олмонӣ Адолф Дистервег рисолати омӯзгорро чунин арзёбӣ мекунад: «Ҷояи олии ҳар омӯзгори асил тарбияи маънавии бани башар дар сатҳи олист» ва дар ҷойи дигар меафзояд: «Муҳимтарин падида дар мактаб, муҳимтарин дороии таълимгоҳ, муҳимтарин дастури ибрат барои хонанда, пеш аз ҳама омӯзгор аст. Ҷарёни таълим аз ҷониби омӯзгор дар як вақт тарбия низ мебошад». Аз ин андешаҳо бармеояд, ки омӯзгори ҳақиқӣ ҳамоноест, ки дар баробари ба муҳассилин омӯхтани илму дониш бояд ҳидоятгари роҳи ростин ва намунаи ибрат ба шогирдон бошад. Донишманди амрикоӣ Карл Меннингер ин андешаро хеле хуб таъкият бахшидааст: «Ибрати шахсии муаллим, шахсияти ӯ барои шогирдон муҳимтар аз он чизест, ки ба онҳо меомӯзад».

Аз аҳаммияти таълиму тарбия дар замони ҷаҳонишавӣ Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ зимни суҳанронӣ дар Рӯзи дониш (01.09.2024) ёдовар шуда, таъкид карданд, ки дар нуқтаҳои даргири олам ҳазорон нафар одамони бегуноҳ қурбони манфиатҳо ва бозигҳои геосиёсии кишварҳои абарқудрат шуда, дар ин раванд, исломситезиву мусулмонбадбинӣ ва тафриқаандозӣ миёни дину мазҳабҳо ба омили дигари хатарзо табдил ёфта, боиси ташвишу нигаронии ҷомеаи башарӣ гардидааст. Дар робита ба ин, Сарвари давлат аз ҳамроҳ шудани ҷавонон ба ҳизбу созмонҳои экстремистиву террористӣ изғори таассуф намуда, дар ҳалли ин мушкилот нақши омӯзгоронро дар мавриди баланд бардоштани сифати таълиму тарбия муҳим арзёбӣ карданд. Бинобар ин, дастур доданд: «Аҳли маорифро зарур аст, ки низоми таълиму тарбия ва мактабу маорифро дар заминаи сарватҳои бебаҳои маънавию ахлоқӣ, таърихиву фарҳангӣ, анъанаҳои деринаи тарбиявии халқамон ва бо дарназардошти тақозои замони муосир, ниёзҳои давлати соҳибистиклоли демократӣ, ҳуқуқбунёду дунявӣ ва арзишҳои умумибашарӣ пеш баранд».

Воқеан, тарбияи насли наврас ва ҷавонон дар замони мураккаби ҷаҳонишавӣ, яке аз масъалаҳои мубрами ҳаёти махсуб меёбад ва аз ҳалли дурусти он тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии на танҳо мардуми тоҷик, балки соири кишварҳо вобастагии калон дорад. Ягона роҳи ҳалли он тарбияи дурусту дониши хуби наврасону ҷавонон мебошад, ки дар ин масир на танҳо омӯзгорон, балки падару модарон ва тамоми қишрҳои ҷомеа муваззафанд.

РӯЗИ ОМӢЗГОР ДАР ДОНИШГОӢ

Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкориҳои Тоҷикистон аз аввалин муассисаҳои таҳсилоти олии касбии дорои мақоми байналмилалӣ дар Тоҷикистон буда, ба яке аз муассисаҳои таълимии бисёрсоҳаи пешбар табдил ёфтааст. Бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар институтҳои таълимии сайёҳӣ, технологияи рақамӣ ва зеҳни сунъӣ, иқтисодиёти ҷаҳон ва муносибатҳои байналмилалӣ, инчунин, факултетҳои молия ва қарз, гумрук ва ҳуқуқи иқтисодӣ, гуманитарӣ педагогии донишгоҳ барои омӯзгорон тамоми шароитҳои таълиму тарбия ҷиҳати омода кардани мутахассисон барои соҳаҳои гуногуни сайёҳӣ, ҳуқуқ, муносибатҳои байналмилалӣ, соҳибкорӣ, саноат, тиб, хизматрасонӣ, идоракунии давлатӣ, барномасозӣ, гумрукӣ, кори бонкӣ, андоз ва андозбандӣ, молия ва қарз, баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудит, забонамӯзӣ фароҳам оварда шудааст. Донишгоҳ дорои ду донишқадаи байналмилалӣ, ду коллеч, ду литсейи касбӣ дар шаҳрҳои Хуҷанд ва Левакент мебошад. Бо дастгирии бевоситаи Сарвари давлат дар ноҳияи Данғара низ бунёди филиали донишгоҳ оғоз шудааст. Аз тарафи роҳбарияти донишгоҳ заҳмати омӯзгорони ботаҷриба ва соҳибунвон, ки бо истифода аз усулу технологияҳои навин дар баланд бардоштани сифати таҳсилот ва омода кардани мутахассисон барои соҳаҳои муҳими мамлакат дар асоси талаботи стандартҳои ҷаҳонӣ саҳм мегиранд, ба таври ҳамешагӣ дастгирӣ меёбанд ва дар чорабиниҳои донишгоҳӣ ва арафаи иду ҷашнҳо бо Ифтихорномаву Сипоснома ва мукофотҳои пулӣ қадрдонӣ мешаванд. Ҳамчунин, устодоне, ки дар омода кардани кадрҳои илмӣ педагогӣ саҳм мегиранд ва омӯзгороне, ки рисолаҳои номзадӣ ва доктории ҳудро саривақт дифоъ менамоянд, бо мукофотҳои пулӣ ҷавабдор мегарданд. Раёсати донишгоҳ дар робита ба тарбияи маънавию ахлоқӣ ва идеологӣ муҳити созгорро дар донишгоҳ фароҳам овардааст. Чунин раванди кор ба он мусоидат кардааст, ки устодону омӯзгорони донишгоҳ дар тарбияи худшиносию ҳештаншиносӣ, ватанпарварӣ ва ифтихор аз давлатдории миллӣ саҳми шоиста гузоранд. Дар донишгоҳ вобаста ба ҳамроҳ нашудани ҷавонон ба ҳар ба ҳар гуна гуруҳҳои ғаразнокӯ ифротгаро бо сиёсатшиносон, намояндагони мақомоти дахлдор ва ҳифзи ҳуқуқ пайваста воҳӯриҳои судманд баргузор карда мешаванд, ки дар баланд бардоштани маърифати сиёсии ҷавонон нақши муҳим мебозанд.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид» таҷлили Рӯзи омӯзгор имсол ба 6 октябр рост меояд. Ба ин муносибат дар донишгоҳ ҷамъомади тантанавӣ ва чорабиниҳои маърифатӣ-фарҳангӣ ва варзишии донишгоҳӣ ва дар воҳидҳои сохтории донишгоҳ нишастҳои маърифатӣ – фарҳангӣ ва маҳфилҳои илмӣ доир карда мешаванд. Ҳамчунин, оид ба мақому манзалати омӯзгор дар дарсҳои тарбиявӣ корҳои фаҳмондадиҳӣ гузаронда шуда, дар нашрияҳои донишгоҳӣ, рӯзномаву маҷаллаҳои ҷумҳуриявӣ ва сомонаву саҳифаҳои иҷтимоӣ мақолаҳо ба нашр расонида мешаванд.

РЌЗГОР ВА МАҚОМИ ОМЌЗГОР

Мавқеи омўзгор дар ҷомеа чӣ гуна аст? Эҳтиром нисбат ба омўзгорон нисбат ба дигар касбҳо чӣ гуна аст? Мавқеи иҷтимоии омўзгорон чӣ гуна аст? Оё омўзгорон фарзандони худро таълим додан меҳаҳанд? Ба фикри шумо, омўзгорон дар як ҳафта чанд соат кор мекунанд? Ва омўзгорон бояд чӣ қадар маош гиранд?

**Ҷумъахон
АЛИМЗОДА –
устоди ДДК
ба номи
Абуабдуллоҳи
Рӯдакӣ**

Бунёди Варкей бори дувум аст, ки дар Индекси ҷаҳонии мақоми омўзгор (2018) ҳалли ин саволхоро ба уҳда гирифтааст. Нашри аввал дар соли 2013 буд, ки 21 кишвар, аз ҷумла, Чин, Иёлоти Муттаҳидаи Америка, Миср, Бразилия, Испания ва ғайра омўхта шуданд. Нашри нави GTSI 14 кишвар, аз ҷумла, Маҷористон, Гана, Уганда, Аргентина, Перу, Колумбия, Чили, Панама, Ҳиндустон, Россия, Малайзия, Индонезия ва Канадаро илова кардааст. Тибқи ин шохис даҳ кишваре, ки ба омўзгор бештар эҳтиром доранд, инҳоянд: Хитой, Малайзия, Тайван, Россия, Индонезия, Кореяи Ҷанубӣ, Ҳиндустон, Зеландияи Нав. Даҳ кишваре, ки омўзгорро камтар эҳтиром мекунанд, инҳоянд: Бразилия, Исроил, Италия, Гана, Аргентина, Ҷумҳурии Чех, Венгрия, Уганда, Испания, Колумбия.

Азбаски эҳтиром ба касби омўзгорӣ ҷанбаҳои зиёд дорад, ниҳоди пажӯҳишӣ тасмим гирифт, ки ба ҷаҳор нукта таваҷҷуҳ кунад: таҳлили илҳом барои омўзгор будан; муайян кардани мақоми омўзгорон ва роҳбарони синфҳои ибтидоӣ ва миёна нисбат ба дигар касбҳо; фаҳмидани контексти вазъи иҷтимоии омўзгор аз рӯйи кишвар; донишмандони сатҳи эҳтироми донишомӯзон нисбат ба онҳо.

Яке аз саволҳои ба ин шохис воридшуда ин буд, ки омўзгор дар муқоиса ба намоёндагони дигар касбҳо, аз қабилӣ табиб, ҳамшираи шафқат, китобдор, милиса, ҳуқуқшинос, муҳосиб ва ғайра чӣ қадар эҳтиром дорад?

Тибқи маълумоти GTSI, ин касбҳо ба маҷмуи посухҳое, ки бояд интихоб карда шаванд, дохил карда шудаанд, зеро онҳо як сатҳи таҳсилро талаб мекунанд (ё муодили он) ва касбҳое ҳастанд, ки агар дар баҳши хусусӣ ё давлатӣ метавонанд фарқ кунанд. Ба ҳисоби миёна, дар байни ҳамаи шўғлҳои муқоисавӣ ҷомеа омўзгорони синфҳои ибтидоиро дар ҷойи шашум (яке аз 14 баландтарин касб), омўзгорони мактабҳои миёна дар ҷойи ҳафتم ва директоронро дар ҷойи ҳаштум қарор дод. Дар 94% кишвар роҳбарон нисбат ба омўзгорон ва дар 91% омўзгорони мактабҳои миёна нисбат ба омўзгорони синфҳои ибтидоӣ эҳтиром доранд.

ҳар кишвар ба омўзгорон чӣ гуна муносибат мекунанд ва онҳо худро чӣ гуна мебинанд. Масалан, Чин ва Малайзия кишварҳое ҳастанд, ки дар онҳо ба омўзгорон бештар эҳтиром дошта, онҳоро дар як сатҳ бо пизишк мебинанд. Дар 51%-и кишварҳои таҳлилшуда ҷомеа омўзгорро «корманди иҷтимоӣ» мешуморад, вале танҳо 34%-и омўзгорон худро ҳамин тавр мебинанд. Баръакс, 43 %-и омўзгорон худро бо ҳамшираи шафқат муқоиса мекунанд, аммо

Таснифи омўзгорон. Муайян кардани арзиши воқеии омўзгорон аз рӯйи кишварҳо, махсусан, ҳангоми муқоисаи онҳо бо дигар соҳибкасбҳо сифатан душвор аст. Барои ҳалли ин мушкилот оҳангсозони шохис (индекс) тасмим гирифтанд, ки одамон кори омўзгорро дар муқоиса бо корманди иҷтимоӣ, ҳамшираи шафқат, китобдор, корманди ҳукумати маҳаллӣ ё пизишк чӣ гуна қабул мекунанд, бипурсанд. Ҳадаф аз ин муқоиса донишмандони он аст, ки ҷомеаи

танҳо 11%-и афкори умум ба ин розӣ аст. Ин муносибат ҳамчунин, ба тасниф кардани он, ки омӯзгорон чӣ гуна музд мегиранд, кумак мекунад. Дар баҳши дигари пажӯҳиш мардум ба пизишкон бо эҳтироми зиёд менигаранд ва интизор доранд, ки ӯ маоши аъло гирад. Дар мавриди соҳаи иҷтимоӣ, омӯзгорӣ касбест, ки эҳтиром ва даромади камтар дорад, чунончи, дар Аргентина омӯзгорон дарк кардаанд, ки даромади онҳо паст аст.

Эҳтироме, ки ҷомеа ба омӯзгор дорад, нисбат ба он эҳтироме, ки омӯзгор ба касби худ дорад. Вақте ки навбат ба омӯзгорон мерасад, ки эҳтироми кори худро нисбат ба афкори ҷомеа арзёбӣ кунанд, тафовути назаррасро мушоҳида кардан мумкин аст. Дар 14 кишвари ҷаҳон омӯзгорон роҳбарони мактабҳоро нисбат ба ҷомеа болотар мегузоранд, бахусус, дар Корея, Сингапур ва Олмон. Намунаи Чин ҷолиб аст, зеро он яке аз кишварҳоест, ки дар он касби омӯзгорӣ эҳтироми бештар дорад. Аз тарафи дигар, дар кишварҳое мисли Перу, баръакс аст. Дар муқоиса бо роҳбарони мактабҳо ҷомеа нисбат ба омӯзгорони мактабҳои миёна камтар эҳтиром доранд, бахусус, дар кишварҳое, ба мисли Аргентина, Бразилия ё Португалия. Бадтарин ҳолат дар Панама аст.

Омӯзгорони оянда. Шохиси ҷаҳонии мақоми омӯзгор, ҳамчунин, ба муайян кардани он ки оё омӯзгорон мехоҳанд фарзандонашон аз онҳо пайравӣ кунанд, тамаркуз кардааст. Аз иштирокчиён хоҳиш карда шуд, ки шарҳ диҳанд, ки оё фарзандонро ҳатман руҳбаланд мекунад ё не? Дар Чин ва Малайзия беш аз нисфи пурсидашудагон посух додаанд, ки фарзандони худро ба касби омӯзгорӣ ташвиқ мекунанд. Дар мавриди Бразилия ва Исроил 20% ё камтар аз он мехоҳанд, ки фарзандонашон ба ин касб майл кунанд. Як мисоли қобили таваҷҷуҳ дар Россия аст, ки дар он ҷо омӯзгор эҳтироми зиёд дорад, аммо омӯзгор шудани фарзандонро намехоҳанд, ҳатто, камтар аз пурсидашудагон дар Бразилия. Миқдори дигари қобили таваҷҷуҳ қазияи Испания аст, ки яке аз даҳ кишварест, ки дар он омӯзгор камтар эҳтиром мешавад. Бо вучуди ин, ба ин саволи мушаххас 80% онҳо ҷавоб доданд, ки фарзандони худро ба омӯзгорӣ ҳатман ташвиқ мекунанд ё шояд ташвиқ кунанд.

Эҳтироми шогирдон нисбат ба омӯзгорон. Дар ин мавзӯ пажӯҳишгарон тасмим гирифтанд, муайян созанд: оё ҷомеа ба он бовар дорад, ки донишомӯзон омӯзгорони худро эҳтиром мекунанд? Аҷибтарин ҳолат дар Уганда аст, зеро он яке аз даҳ кишварест, ки дар он омӯзгор камтар эҳтиром мешавад. Ҳатто, дар баҳши андешаҳои омӯзгорон дар бораи касби худ Уганда дар байни 35 кишваре, ки аз рӯйи натиҷаҳои омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ омӯхта шуда буданд, дар ҷойи охири қарор гирифт. Аммо ҳангоми арзёбии эҳтироми донишомӯзон ба ҳамон омӯзгорон кишвар дар ҷойи дуюм қарор гирифт. Дар маҷмӯъ, тақрибан нисфи пурсидашудагон гуфтанд, ки онҳо аз эҳтироми шогирдонашон розӣ ҳастанд.

Музди меҳнат ва вақти корӣ. Музди иқтисодию молиявии касб аксар вақт ҳамчун ченаки ғайримустақими мавқеъ ё мақоми иҷтимоӣ гирифта мешавад. GTSI ин масъаларо аз се ҷиҳат баррасӣ кард: он чизе, ки ҷомеа бовар дорад, омӯзгорон ба даст меоранд (музди тахминии воқеӣ), оё онҳо онро музди одилона мешуморанд (музди одилона гирифта шудааст) ва музди воқеии як кишвар (музди воқеӣ). Ин график посухҳоро аз рӯйи кишвар нишон медиҳад. Музди баландтарин дар Швейтсария ва Олмон ва камтарин дар Амрикои Лотинӣ ва Африқо мебошад. Дар мавриди ИМА ва Британияи Кабир одамон фикр мекунанд, ки музди одилона маънои 16% зиёд шудани маоши омӯзгорон дар ИМА ва 23% дар Британияи Кабирро дорад.

Пардохти вобаста ба иҷроиш (PRP) ва соатҳои корӣ. Муайян шудааст, ки ҳар қадар маош зиёд бошад, кори донишомӯзон ҳамон қадар бештар мешавад ва аз ин рӯ, маоши омӯзгорон яке аз мавзӯҳои мавриди баҳси олимону сиёсатмадорон аст. Яке аз нашрияҳое, ки дар шохис зикр шудааст, аз ҷониби Фрайер ва дигарон "Гаравидан дар зерин пардаи мактабҳои муассир: Далелҳо аз Нью Йорк" мебошад. Ин раванд чунин аст, ки дар аввали сол ба омӯзгорон мукофотпулӣ пардохт кунанд ва агар дар анҷоми сол нишондодҳои шогирдонашон хуб набошад, бояд маблағро баргардонанд. 49% посух доданд, ки онҳо аз ин меъёр комилан розӣ ҳастанд. Кишваре, ки аз ҳама бештар раъй дод, Миср буд (78%).

Варкей ҳамчунин, дарки ҷомеаро дар бораи соатҳои кори омӯзгорон таҳлил кард ва инҳоро бо соатҳои воқеии кори омӯзгорон, аз ҷумла, вақти берун аз синф барои фаъолиятҳо, аз қабил баҳогузори ва банақшагирии дарсҳо муқоиса кард. Дар аксари кишварҳо одамон вақти воқеии кори омӯзгоронро нодида мегиранд, бахусус, дар Амрикои Ҷанубӣ, Миср ва Панама.

Ҳарчанд дар аксари кишварҳо пурсидашудагон эҳсос мекунанд, ки омӯзгорон ғамхор, меҳнатдӯст, таъсирбахш, илҳомбахш, соҳибақл ва боваринок мебошанд, дар байни кишварҳо тафовути назаррас вучуд дорад. Дар кишварҳое, ба мисли Чин ва Гана, ки

омӯзгорон ҳамчун мутахассисони баландпоя эътироф мешаванд, 86% пурсидашудагон ба омӯзгорон баҳои мусбат додаанд, дар ҳоле ки дар Перу ва Юнон танҳо 45% омӯзгоронро чунин тавсиф мекунад. Аз тарафи дигар, ҳолатҳое, аз қабилӣ Ҳолланд, Зеландияи Нав, Бразилия, Ҷумҳурии Чех ва Британияи Кабир истисно мебошанд, зеро ҳарчанд омӯзгорон дорои қобилиятҳои баланд арзёбӣ мешаванд, мақоми онҳо дар ҷомеа паст аст. Дар мавриди дарки эҳтироми омӯзгорон ин ба таври умум аз назари мардум бештар аст, аммо вобаста ба кишвар хеле фарқ мекунад. Дар Перу, Ҳиндустон, Уганда, Индонезия, Швейцария ва Панама тафовути ақидаҳои онҳо зиёд аст. Дар Португалия, Иёлоти Муттаҳиди Америка, Венгрия, Испания ва Фаронса бошад, акси ҳол рӯй медиҳад; омӯзгорон дараҷаи худро назар ба дараҷаи умумии омма бадтар мебинанд.

Сифати низоми таълим. Шохис, ҳамчунин, дарки низоми маорифи ҳар як кишварро бидуни ҷалби омӯзгорон, таҳқиқ кардааст. Он, ки 10 рейтинги баландтарин ва 1 пасттарин аст, ба ҳисоби миёна барои ҳамаи кишварҳо ба 5,9 баробар аст. Кишварҳои аз 5 камтар Миср, Бразилия, Перу, Туркия, Маҷористон, Юнон ва Панама буданд. Бо муқоисаи ин таснифот бо ҳолҳои PISA дар ҳар як кишвар, тавре интизор мерафт, Финландия, Швейцария ва Сингапур баҳои беҳтаринро ба даст овардаанд, ки аз ҷониби ҷомеа системаҳои солими таълимӣ доранд. Дар мисоли Миср, Бразилия, Перу ва Туркия, ки ҳолҳои паст доранд, дарки ҷомеа дар бораи системаи таълимии онҳо заиф аст.

Хулоса, шохис нишон медиҳад, ки аксар вақт директорон ва роҳбарони муассисаҳои таълимӣ нисбат ба омӯзгорон бо мақоми баландтар қабул карда мешаванд. Ҳамчунин, собит шудааст, ки эҳтиром ва маоши омӯзгорон на ҳамеша бо ҳам мувофиқанд. Муҳаққиқ Варкей қайд мекунад, ки ба омӯзгорон на ҳамеша ба таври одилона музд дода мешавад. Ҷомеа давомнокии воқеии соатҳои кори омӯзгоронро кам арзёбӣ мекунад. Ғайр аз ин, омилҳои фарҳангӣ дар дарки касби омӯзгорӣ нақши муҳим доранд.

Бояд махсус зикр кард, ки мақом ва манзалати омӯзгорон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба баъзе кишварҳои мутараққӣ низ хеле болотар аст.

АФСОНАИ МУАЛЛИМ

Бишнава ҳақиқатофар - афсонаи муаллим,
Пуршаҳди шодӣ бошад паймонаи муаллим.
Кӯҳ аст, кӯҳи тамкин, кӯҳи умеду бовар,
Хуршед рӯ намояд аз шонаи муаллим.
Шоҳ асту хоксорӣ бар хеш пеша карда,
Дилҳои халқ бошад кошонаи муаллим.
Моро замини хотир аз лутфи ўст обод,
Богем сар кашида аз донаи муаллим.
Хайр аст, хайри доим коре, ки менамояд,
Бори гарони фардо дар шонаи муаллим.
Дастат гирифтӣ дасташ бояд ҳамеша гирӣ,
Бегона аз мурувват бегонаи муаллим.
Шамъ аст, шамъи худсӯз, мамлуи рӯшноӣ,
Бошад тамоми мардум парвонаи муаллим.
Бо нури илму ирфон, бо нури панду ҳикмат,
Хуршед мебарояд аз хонаи муаллим.
То халқ шоду обод дунёи халқ бошад,
Обод бод доим кошонаи муаллим.

Сафармад Аҳмадов – омӯзгор

ИНЪИКОСИ ҲУҚУҚУ ОЗОДИҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД ДАР КОНСТИТУТСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

(Ба озмун)

Зиндагӣ дар ҷомеае, ки бунёди онро таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, адолату масъулияти баланди давлатдорӣ ташкил медиҳад, орзуи халқи тоҷик буд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6 ноябри соли 1994 қабул гардид, ин орзуи халқи тоҷикро амалӣ сохта, барои эҳтиром гузоштан ба арзишҳои инсонӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои шахсро муқаддас эълон кард. Аз ин ҷиҳат, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро эътироф, риоя ва ҳифз намудани давлат ба ҳайси яке аз унсурҳои муҳими сохтори конститусионии Тоҷикистон муайян гардидааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми омода намудани лоиҳаи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон борҳо таъкид карда буданд, ки ҳуқуқи озодиҳои инсон бояд аз бахшҳои муҳими Конститутсияи навамон гардад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид доштанд, ки ҳуқуқи инсон масъалаи муҳим буда, **«ҳоло дар маркази диққати ҷаҳониён, махсусан, афкори умуми кишварҳои мутамаддин ва мутараққии дунё қарор дорад».**

Амалӣ гардидани ҳуқуқи инсон аз шароити мушаххаси таърихӣ ҳар як кишвар ва анъанаҳои миллию фарҳангии он вобастагӣ дорад. Ин нукта дар даҳсолаҳои охир, махсусан, бо таъсири ҷаҳонишавӣ, аз ҷумла, ворид гардидани фарҳанги ба мо бегонаи ҳуқуқи инсон бештар зоҳир мешавад. Ҳамин раванди амалӣ гардидани ҳуқуқи инсонро дар иртибот ба омилҳои фарҳангӣ, ҳанӯз дар давраи омода намудани лоиҳаи Конститутсияи Тоҷикистон дарк ва пешбинӣ намуда, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи XVIII Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, таъкид карда буданд: **«Ҳап фақат дар сари татбиқи амалии ҳуқуқҳои конститусионии шаҳрвандҳост, ки вобаста ба шароити мушаххаси ҷомеаҳои инсонӣ, суннатҳои таърихӣ маънавии кишвар, сатҳи рушди фарҳанги сиёсии мардум сурат мегирад».**

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон чун давлати соҳибхитёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона эълон гардидааст. Ин меъёр ҷавобгӯи ҳадаф ва талаботи инкишофи ҷомеаи демократӣ дар ҷаҳони мутамаддин буда, ҳоло дар конститутсияи ҳамаи давлатҳои демократии дунё ифода гаштааст. Аз рӯи меъёри зикршуда Тоҷикистон худро узви ҷомеаи башарӣ, муборизи арзишҳои ҳуқуқӣ, қонуниятмандӣ ва демократия эълон мекунад.

Ҳамзамон бо ин, пуштибонӣ аз манфиатҳои давлати миллӣ, пеш аз ҳама, соҳибхитёрӣ ва истиқлолияти давлатиро дар назар дорад. Дар ҳамин замина боби дууми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд бахшида шуда, механизми амалишавӣ ва кафолати онҳоро пешбинӣ месозад. Ин боб аз сию чор модда иборат буда, аз

Файзалӣ ҚАҶОМОВ
– муовини
директор
оид ба илм ва
инноватсияи
мактаби
Президенти барои
хонандагони
болаёқат дар
ноҳияи Кӯшониёи
вилояти Хатлон,
Аълочии маориф
ва илми Ҷумҳурии
Тоҷикистон

моддаи 14 оғоз мегардад. Ҳуқуқу озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрвандро, ки дар боби дуюми Конститутсияи пешбинӣ гардидаанд, ба гуруҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

а) Ҳуқуқу озодиҳои табиӣ ҳуқуқу озодиҳои мебошанд, ки ба таври табиӣ пайдо гардида, ба инсон ва шаҳрванд аз лаҳзаи таваллуд тааллуқ доранд, озодӣ ва мухторияти фардро ҳамчун узви ҷомеаи шаҳрвандӣ таъмин менамоянд. Масалан, ҳуқуқ ба ҳаёт, дахлнопазирии манзил, дахлнопазирии шахсӣ ва ғайра;

б) Ҳуқуқу озодиҳои сиёсӣ чунин ҳуқуқу озодиҳои мебошанд, ки танҳо ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ дошта, ба онҳо имкон медиҳанд, ки дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсии мамлакат, аз ҷумла, идоракунии давлат иштирок намоянд. Ба сифати ҳуқуқу озодиҳои сиёсӣ инҳо шинохта мешаванд: ҳуқуқ ба хидмати давлатӣ, ҳуқуқ ба муттаҳидшавӣ, ҳуқуқ ба иштирок дар раёйпурсӣ ва интихобот ва ғайра;

в) Ҳуқуқу озодиҳои иқтисодӣ ба инсон ва шаҳрванд имкони озодона ба амал баровардани ҳуқуқи моликият, амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар намуди фаъолияти иқтисодиро таъмин менамоянд. Ҳуқуқ ба моликият, ҳуқуқ ба мерос, ҳуқуқ ба амалӣ кардани фаъолияти соҳибкорӣ ва ғайра аз ҷумлаи ҳуқуқу озодиҳои иқтисодӣ мебошанд;

г) Ҳуқуқу озодиҳои иҷтимоӣ ба инсон ва шаҳрванд шарту шароит ва сатҳи арзандаи зисту зиндагониро фароҳам меоранд. Ба сифати чунин ҳуқуқу озодиҳо мисол шуда метавонанд: ҳуқуқ ба нафақа, ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ, ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ ҳангоми беморӣ, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти корӣ, маҳрум шудан аз саробон ва мавридҳои дигаре, ки қонун муайян кардааст;

д) Ҳуқуқу озодиҳои фарҳангӣ ба рушди маънавии ҷомеа равона карда шуда, дар асоси он инсон ва шаҳрванд метавонад, муносибати фарҳангии худро ба амал барорад. Ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа, ҳуқуқи дастрасӣ ба ёдгориҳои таърихӣ, ҳуқуқ ба таҳсил ва ғайра аз ҷумлаи ҳуқуқу озодиҳои фарҳангӣ мебошанд.

Ҳуқуқу озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд бо ҳамдигар дар алоқамандии зич қарор дошта, ҳамдигарро пурра месозанд. Поймол гардидани яке аз ин ҳуқуқҳо метавонад барои поймол шудани ҳуқуқҳои дигар сабаб гардад. Масалан, поймол шудани ҳуқуқ ба меҳнат, инсон ва шаҳрвандро аз ҳуқуқи иштирокчиӣ муносибатҳои меҳнатӣ будан ва гирифтани даромад маҳрум месозад. Вобаста ба ин, амалишавии ҳуқуқу озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд, ки дар боби дуюми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ шудаанд, аз кафолатҳои муайяни ҳуқуқи вобаста мебошанд. Кафолатҳои ҳуқуқи барои амалӣ гардидани ҳуқуқу озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд равона карда шуда, онҳоро аз поймолшавӣ ҳифз мекунанд.

Дар баробари амалишавии ҳуқуқу озодиҳо, Конститутсия дар моддаи 14, инчунин, маҳдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохти конститусионӣ, амнияти давлат, мудофияи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳати аҳолӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ пешбинӣ намудааст. Конститутсия, гарчанде дар моддаи 14 асосҳои маҳдуд карда шудани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро пешбинӣ менамояд, дар моддаи 47 ҳуқуқҳоеро пешбинӣ кардааст, ки чунин ҳуқуқҳо наметавонанд ҳатто, дар давраи вазъияти фавқулода маҳдуд карда шаванд, аз ҷумла, ҳуқуқ ба ҳимоя, ҳуқуқ ба ҳаёт, дахлнопазирии шахс, дахлнопазирии манзил, уҳдадори давлат барои пешниҳоди маълумот ва ғайра. Кафолати мазкур аҳаммияти назаррас дошта, ҳуқуқу озодиҳоро аз поймолшавӣ нигоҳ медорад.

Тибқи Конститутсия, дахлнопазирии шахс эътироф карда шудааст. Ин маънои онро дорад, ки дахлнопазирии шахсро давлат кафолат медиҳад. Бинобар ин, ҳеҷ касро бе асоси қонунӣ қонунӣ дастгир ё ҳабс кардан мумкин нест. Ғайр аз ин, ҳеҷ кас то эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми суд дар содир кардани ҷиноят гунаҳкор дониста намешавад. Дар ин самт кафолати муҳимми конститусионии ҳуқуқу озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд дар он зоҳир мегардад, қонуне, ки баъд аз содир шудани рафтори ғайриқонунии шахс қабул шудааст ва он ҷазои шахсро вазнин мекунад, қувваи бозгашт надорад (моддаи 20-и Конститутсия).

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайр аз ҳуқуқу озодиҳои табиӣ, инчунин, ҳуқуқу озодиҳои сиёсиро низ кафолат додааст. Мутобиқи моддаи 27-и Конститутсия, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд, дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлатӣ бевосита ё ба воситаи вакилонашон иштирок намоянд. Чунин тартиб аз моҳияти демократӣ доштани Тоҷикистон сарчашма гирифта, ба он равона карда шудааст, ки халқи Тоҷикистон ба идоракунии давлатӣ бештар ҷалб карда шавад.

Хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ низ ҳуқуқ доранд, ки дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ва давлат фаъолона иштирок намуда, саҳми худро дар пешрафти Тоҷикистон гузоранд. Бо ин мақсад, хонандагон метавонанд дар иттиҳодияҳои гуногуни кӯдакон ва наврасон муттаҳид гардида, дар баррасии масъалаҳои ба ҳаёти онҳо вобаста иштирок кунанд. Ҳуқуқи мазкури хонандагон бевосита дар моддаи 28-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ карда шудааст. Дар иттиҳодияҳои гуногуни кӯдакон ва наврасон муттаҳид гардидани хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ фаъолнокии онҳоро таъмин намуда, ба ташаккули шуурнокии онҳо мусоидат менамояд.

Ҳуқуқи озодиҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ низ дар баробари ҳуқуқи озодиҳои дигари инсон ва шаҳрванд аҳаммияти махсус дошта, дар конституцияи кафолат дода мешаванд. Конституция дар моддаи 32 муқаррар кардааст, ки ҳар шахс метавонад соҳиби моликият ва мерос бошад. Моликияти шахс дахлнопазир буда, ягон кас наметавонад ҳуқуқи мазкурро маҳдуд ё бекор кунад. Моликияти шахс мумкин аст, танҳо аз ҷониби давлат ба манфиати ҷамъият дар ҳолатҳои муқарраркардаи қонун гирифта шавад. Ҳангоми ба манфиати ҷомеа мусодири намудани моликияти шахс, давлат уҳдадор аст арзиши пурраи онро пардохт намояд. Конституция, инчунин, кафолат медиҳад, ки агар дар натиҷаи амали ғайриқонунии шахс, аз ҷумла, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва дигар шахсони ҳуқуқӣ ба моликияти шахс зарар расонида шавад, товори зарари расонидашуда аз ҳисоби шахсони гунаҳкор ситонида мешавад. Шахс метавонад бо моликияташ ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шавад. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 12 фаъолияти озоди иқтисодӣ ва соҳибкорию кафолат медиҳад. Яъне, шахс метавонад озода фаъолияти соҳибкорию ба амал барорад. Вай метавонад ҳамон намуди фаъолиятиро интихоб намояд, ки барояш маъқул аст. Конституция ба оила ҳамчун институти муҳими иҷтимоӣ диққати махсус зоҳир менамояд. Бинобар ин, дар моддаи 33-и Конституция зикр гардидааст, ки давлат оиларо ҳамчун асоси ҷомеа ҳимоя менамояд. Дар моддаи 34-и Конституция зикр шудааст, ки модару кӯдак таҳти ҳимоя ва ғамхории махсуси давлат қарор доранд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси моддаҳои зикргардидаи Конституция кӯшиш карда истодааст, ки ба рушди оила ғамхории махсус зоҳир карда, онро зери ҳимоя қарор диҳад. Бо ин мақсад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (13 ноябри соли 1998), Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» (1 март соли 2005), «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» (29 апрели соли 2006), «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» (2 августи соли 2011), «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» (19 март соли 2013), «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» (18 март соли 2015) ва дигар қонунҳо қабул карда шуда, бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2015 Соли оила эълон гардида буд.

Қобили зикр аст, ки дар шароити муосири пешрафт мазмуни ҳар як ҳуқуқи озодин ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд аз ҷониби Конституция ва қонунҳои мувофиқи он қабулшуда бо дарназардошти аҳаммияти ҳуқуқи озодин ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд маънидод карда мешаванд. Қонунҳо ва санадҳои дигари ҳуқуқии тибқи Конституция қабулшаванда, мазмун ва муҳтавои ҳуқуқи озодин ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрвандро пурра гардонда, татбиқи осони онҳоро таъмин менамоянд.

Чунончи, мувофиқи моддаи 34-и Конституция, падару модар барои таълиму тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъминоти иҷтимоии падару модар масъул мебошанд. Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзандон ва масъулияти фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъминоти иҷтимоии падару модар, ки дар моддаи 34-и Конституция муқаррар гардидааст, минбаъд бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият дар таълиму тарбияи кӯдак» на танҳо шарҳ, ҳамчунин, тақвият дода шуд. Чунончи, дар асоси моддаи 10-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият дар таълиму тарбияи кӯдак» фарзанди болиғу қобили меҳнат уҳдадор аст, ки падару модари худро нигоҳубин ва таъмин намуда, онҳоро аз ҷиҳати моддӣ ва маънавӣ дастгирӣ намояд. Дар ҳолати иҷро накардани уҳдадориҳои мазкур фарзанди болиғу қобили меҳнат бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Барои баланд бардоштани маърифати шаҳрвандон, ҳуқуқҳои фарҳангӣ нақши асосӣ мебозанд. Шаҳрвандон метавонанд дар асоси дастрасӣ ба ёдгориҳои таърихӣ, иштирок дар ҳаёти фарҳангӣ, озода истифода кардан аз дастовардҳои илму техника ҳуқуқҳои фарҳангии худро ба амал бароранд. Ҳамаи ин бе

гирифтани таҳсил ғайриимкон аст. Аз ин хотир, дар Конституция, дар моддаи 41 зикр шудааст, ки ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад.

Тоҷикистон ба шахрвандон гирифтани таҳсилоти ройгонро кафолат медиҳад. Бо ин мақсад ҳамасола шумораи зиёди муассисаҳои таълимии замонавӣ сохта, ба истифода дода мешаванд ва барои баланд бардоштани сатҳи сифати таълим тадбирҳои зарурӣ роҳандозӣ карда мешаванд. Яъне, давлат ба шахрвандонаш дар самти гирифтани таҳсил ғамхории махсус зоҳир карда, нақши калидӣ доштани илмро дар рушду тараққиёти давлат эътироф мекунад.

Аз ҷониби давлат кафолат дода шудани ҳуқуку озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шахрванд ҳама вақт бо уҳдадории давлат алоқаманд набуда, амалишавии он дар ҳолатҳои алоҳида аз ҳуди шахс вобаста мебошад. Ин маънои онро дорад, ки дар низоми ҳуқуку озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шахрванд гуруҳи ҳуқуку озодиҳое ҷой доранд, ки онҳо бе иштироки давлат амалӣ шуда метавонанд. Масалан, тибқи моддаи 41-и Конституция ҳар кас ба таҳсил ҳуқуқ дорад. Чунин ҳуқуқ метавонад, ҳамчунин, бо роҳи худомӯзӣ ба амал бароварда шавад, лекин ин нақши давлатро дар таҳким ва кафолати ҳуқуку озодиҳои асосии инсон ва шахрванд маҳдуд ё инкор карда наметавонад. Яъне, доираи амалишавии ҳуқуқи шахс ва мазмуни он аксаран аз ҳуди шахс ва дараҷаи лаёқати вай вобаста мебошад.

Аз ҷониби давлат дар сатҳи Конституция кафолат дода шудани ҳуқуку озодӣ ва вазифаҳои асосӣ ба он равона карда шудааст, ки чунин ҳуқуқҳо аз даҳлати шахсони дигар ғимоя карда шаванд.

Дар радиои ҳуқуку озодиҳо, боби 2-и Конституция, инчунин, дар моддаҳои 42, 43, 44 ва 45 вазифаҳои асосии инсон ва шахрвандро пешбинӣ намудааст.

Тибқи моддаи 42-юми Конституция ҳар шахс вазифадор аст, ки Конституция ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя намуда, ҳуқуку озодӣ ва шаъну шарафи дигаронро эҳтиром намояд. Конституция ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатҳои амалишавии ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд, инчунин, ҳифзи ҳуқуқи ӯро муқаррар намуда, барои танзими муносибатҳои гуногуни ҷамъиятӣ заминаи ҳуқуқӣ ба вуҷуд оранд. Дар сурати аз ҷониби шахс эҳтиром гузоштан ба қонун ва таъмини риояи меъёрҳои он ҳадафҳои давлати ҳуқуқбунёд татбиқ гардида, таъмини волоияти қонун ва ҳифзи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд амалӣ мешавад. Дар сурати ҳарчи бештар огоҳ будани шахс аз муқаррароти Конституция ва қонунҳо ҳамон қадар содир шудани амалҳои ҳуқуқвайронкунӣ кам гардида, тартиботи ҷамъиятӣ устувор мегардад. Надонишани қонун, боиси содир шудани ҳуқуқвайронкунӣ гардида, манфиатҳои қонунии шахрвандони кишварро ҳалалдор месозад ва шахси содирнамудаи ҳуқуқвайронкунӣ оқибат ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Бо мақсади роҳ надодан ба чунин амал, яъне ҳавола кардан ба надонишани қонун зимни содир кардани амали ҳуқуқвайронкунӣ, Конституция дар қисми дуюми моддаи 42, инчунин, меъерро пешбинӣ мекунад, ки тибқи он надонишани қонун ҷавобгариро истисно намекунад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади бархӯрдор будани шахрвандон аз муқаррароти қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, онҳо пас аз қабул, дар рӯзномаҳои расмӣ ба таври васеъ интишор карда мешаванд ва танҳо бо нашри расмӣ мавриди амал қарор дода мешаванд. Ҳамчунин, тавассути воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла, телевизиону радио бо мақсади ба тавачҷуҳи аҳоли расонидани мазмуну муҳтавои қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабулшуда барномаҳои махсус пахш карда шуда, чорабиниҳои тавзеҳӣ амалӣ карда мешаванд. Ин имкон медиҳад, ки тамоми шахрвандони кишвар аз фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ ва муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ сари вақт бохабар шаванд.

Моддаи 43-и Конституция ҳифзи Ватан, ғимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтисоди муҳофизавии онро вазифаи муқаддаси шахрванд муқаррар намудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби адои хидмати ҳарбиро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории умумии ҳарбӣ ва хидмати ҳарбӣ», ки 29 ноябри соли 2000 қабул шудааст, ба танзим мебарорад. Тибқи ин қонун шахрванди ба синни 18 расида, агар ӯ ҳуқуқи озод шудан ва ба таъхир андохтани хидмати ҳарбиро надошта бошад, ба хидмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон даъват карда мешавад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадории умумии ҳарбӣ ва хидмати ҳарбӣ» асосҳои озод кардан аз даъват ба хидмати ҳарбиро пешбинӣ намуда, муқаррар кардааст, ки дар баробари шахрванде, ки барои содир кардани ҷинояти махсусан вазнин ё вазнин доғи судии бардоштана шуда дорад, инчунин, аз даъват ба хидмати ҳарбӣ шахрвандони зерин озод карда мешаванд:

– онҳое, ки бинобар вазъи саломатӣ ғайри қобили хидмати ҳарбӣ ё ба таври маҳдуд ба хидмати ҳарбӣ қобил доништа шудаанд;
 – онҳое, ки хидмати ҳарбӣ ё алтернативиро адо мекунанд ё адо кардаанд;
 – онҳое, ки дар давлати дигар хидмати ҳарбиро адо намудаанд;
 – онҳое, ки унвони илмии номзади илм ё доктори илм доранд;
 – онҳое, ки падар (модар) ё бародарашон (хоҳар) ҳангоми адои хидмати ҳарбӣ дар асоси даъват ва бо тартиби ихтиёрӣ дар вазифаҳои сержантҳо, прапоршикҳо ва афсарон ё дар давраи гузаштани ҷамъомадҳои ҳарбӣ ҳалок шудаанд ё вафот кардаанд;
 – онҳое, ки дар оила писари (писархонди) ягона мебошанд.

Дигар вазифаи муҳиму ҳатмии шаҳрвандон, супоридани андоз ва дигар пардохтҳои бо қонун муайяншуда ба шумор рафта, меъёри мазкур дар моддаи 45-и Конститутсияи пешбинӣ шудааст. Ҳангоми аз ҷониби шаҳрвандон сари вақт ва бо дарки масъулияти шаҳрвандӣ пардохт гардидани андоз ва дигар пардохтҳои муқарраркардаи қонун буҷети давлатӣ ғанӣ мегардад. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2009 «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009–2019» тасдиқ гардид, ки мақсади асосии он баланд бардоштани сатҳи донишҳои ҳуқуқӣ, ташаккули ҳисси масъулиятшиносӣ, ватандӯстӣ, эҳтиром нисбат ба Конститутсия ва қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дарк намудани ягонагии ҳуқуқ, озодӣ ва вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд, таъмини фаъолнокии сиёсии аҳолии ҷумҳурӣ мебошад.

Ҳамчунин, бо мақсади баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳоли соли 2009 аз ҷониби олимону мутахассисони варзидаи кишвар тафсири илмиву оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омода карда шуда, дастраси хонандагон гардониди шуд ва имрӯз аз он шаҳрвандони зиёди кишвар дар фаъолияти ҳамаҷузъи худ истифода мебаранд.

ПАНДИ САЪДӢ:

- Забони баста беҳтар, ки гӯё ба шар.
- Сухан дар миёни душманон чунон гӯй, ки гар дӯст гарданд, шармзада нашавӣ.
- Сими бахил аз хок вақте бар ояд, ки вай дар хок равад.
- Сабр талх аст, валекин меваи ширин дорад.
- Сад чандон, ки доноро аз нодон нафрат аст, нодонро аз доно ваҳшат аст.
- Олими беамал ба чӣ монад? Ба занбӯри беасал.
- Олими беамал дарахти бебар аст ва зоҳиди беилм хонаи бедар.
- Қадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифтор ояд.
- Мол аз баҳри осоиши умр аст, на умр аз баҳри гирд кардани мол.
- Муҳол аст, ки ҳунармандон бимиранд ва беҳунарон ҷои эшон бигиранд.
- Мушк он аст, ки худ бибӯяд, на он кӣ аттор бигӯяд.
- Нодонро беҳ аз хомӯшӣ нест.
- Нокас ба тарбият нашавад, эй ҳаким кас.
- Ҳар кӣ бо бадон бишинад, некӣ набинад.
- Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар табиати эшон дар ӯ асар накунад, ба тариқати бадон муттаҳам гардад.
- Ҳар кӣ хиёнат варзад, дасташ аз ҳисоб биларзад.
- Ҳар киро зар дар тарозуст, зӯр дар бозуст.
- Ҳар киро сабр нест, ҳикмат нест.
- Ҳунарманд ҳар ҷо, ки равад қадр бинад ва дар садр нишинад.

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ ДОНИШЧӢЁН (Ба озмун)

Конститутсияи Тоҷикистони соҳибистиқлол, ки давлати мустақили миллӣ ва пешравии тамоми ҷанбаҳои ҳаёти мардуми кишварро фароҳам овардааст, яке аз дастовардҳои муҳимтарини мо мебошад. Амалӣ намудани меъёрҳои Конститутсия ба мо имкон дод, ки пояҳои устувори ҷомеа ва давлатро созмон диҳем, сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва ваҳдати миллиро таҳким бахшем, рушди устувори иқтисодии кишварамонро таъмин намоем, барои ҳар як шаҳрванди мамлакат шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро муҳайё созем.

**Мавлуда
САТТОРОВА –
номзади
илмҳои педагогӣ,
директори
китобхонаи
илмӣ-электронии
Донишгоҳи техникии
Тоҷикистон ба номи
академик М.С.Осимӣ**

Эмомалӣ РАҲМОН

Зарурати маърифати ҳуқуқии донишчӯён ба қонуни асосии кишвар – Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагӣ дорад, ки моддаи якуми он Тоҷикистонро давлати ҳуқуқбунёд эълон кардааст. Истилоҳи «маърифати ҳуқуқӣ» дар матни Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита дарҷ нашуда бошад ҳам, дар Конститутсия арзишҳое баён гаштаанд, ки моҳияти «маърифати ҳуқуқӣ»-ро дар бар мегиранд. Чунончи:

• Моддаи 1: Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад.

• Моддаи 5: Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олӣ мебошанд. Ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд.

• Моддаи 10: Конститутсияи Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқие, ки хилофи Конститутсияанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд. Давлат ва ҳамаи мақомоти он, шахсони мансабдор, шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо вазифадоранд, Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳуриро риоя ва иҷро намоянд. Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурий ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат наkunанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд. Қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, пас аз интишори расмӣ амал мекунанд.

• Моддаи 14: Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурий ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракуниро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд. Маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд танҳо ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҷимояи

асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти давлат, мудофияи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳати аҳолӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурий раво дониста мешавад. Моддаи 40: Ҳар шахс ҳуқуқ дорад озодона дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа, эҷоди бадеӣ, илмӣ ва техникаӣ ширкат

варзад, аз дастовардҳои онҳо истифода кунад.

• Моддаи 41: Ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад. Таълими умумии асосӣ ҳатмист. Давлат таълими умумии асосии ҳатмии ройгонро дар муассисаҳои таълимии давлатӣ кафолат медиҳад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун дар муассисаҳои таълимии давлатӣ метавонад ба таври ройгон таълими миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ гирад.

Дар маҷмӯъ, ҳамаи ин арзишҳо ба истилоҳи «маърифати ҳуқуқӣ» зич вобаста буда, баёни бевоситаи мазмуну моҳияти он мебошанд. Маърифати ҳуқуқӣ қисми таркибии маърифати умумӣ буда, мавҷудияти донишҳои ҳуқуқӣ, фаҳмиши арзиши иҷтимоии ҳуқуқ ва нақши мусбати онро барои шахс ва ҷомеа зимнан дар назар дорад. Вазифаи асосии маърифати ҳуқуқӣ аз иҷрои корҳои тарбиявӣ ҷиҳати ташаккули сифатҳои ҳуқуқии инсон иборат аст. Таҳлили адабиёти соҳаи ҳуқуқшиносӣ муайян намудани аломатҳои хоси маърифати ҳуқуқиро ҳамчун категорияи ҳуқуқӣ имконпазир гардонд:

1) Маърифати ҳуқуқӣ самти сиёсати давлатиро, ки аз тарафи доираи васеи субъектҳои ваколатдор бо иштироки фаъоли институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ татбиқ карда мешавад, дар бар мегирад;

2) Чорабиниҳое, ки дар системаи маърифати ҳуқуқӣ татбиқ карда мешаванд, қонунписандии шаҳрвандонро ҳавасманд мегардонанд;

3) Маърифати ҳуқуқӣ ба воситаи таъсирирасонӣ ба шуури ҳуқуқӣ ҳамчун воситаи хоси ташаккули фарҳанги ҳуқуқии шахс, гуруҳи иҷтимоӣ ва ҷомеа зоҳир мешавад;

4) Мақсади маърифати ҳуқуқӣ таъмини иҷтимоикунонии мукаммали ҳуқуқии инсон аст.

Моҳияти маърифати ҳуқуқӣ дар шароити замони муосир мавҷудияти омодагии ҳуқуқӣ ва маҷмуи ақидаҳои пешбинӣ менамояд, ки ба эътирофи ҳуқуқ, дарки зарурати риояи муқаррароти он, доштани маҳорату малакаҳои татбиқи ҳуқуқ тавсиф медиҳанд. Донишҳое, ки аз маърифати ҳуқуқӣ маншаъ мегиранд, бояд ба ақидаи шахсӣ, мароми устувори риояи қатъии муқаррароти ҳуқуқӣ, талаботи ботинӣ ва одати риояи қонуни ҳуқуқӣ, фаъолнокии ҳуқуқӣ ва сиёсӣ табдил дода шаванд. Маърифати ҳуқуқӣ дар раванди омӯзиши ҳуқуқҳо, уҳдадорихо, меъёрҳои ҳуқуқӣ, қонунҳо мавқеи намоён дорад. Механизми асосии он тафаккур буда, инсон бо ёрии он ба моҳияти падидаҳои ҳуқуқӣ сарфаҳм меравад ва тасаввуроти возеҳу асоснок ҳосил мекунад, ки он дар шакли донишу мафҳумҳо баён мегардад. Мақсад аз маърифати ҳуқуқӣ тарбияи шахси инсондӯст ва дорои донишҳои зарурии ҳуқуқӣ барои зиндагӣ дар ҷомеа аст. Чунин шахс арзишҳои демократиро эътироф намуда, қонунро эҳтиром ва риоя менамояд, бо мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ фарқ мекунад, ҳуқуқу озодиҳои худро ҳифз намуда, ҳамгироӣ бо ҷомеаи ҳуқуқӣ ва татбиқи пурраи нақшаҳои ҳаётиро таъмин менамояд. Дар ҷараёни ташаккули маърифати ҳуқуқии донишҷӯён онҳоро аз ҳуқуқҳои дошташон ва тарзҳои ҳифзи ин ҳуқуқҳо воқиф намудан кофӣ нест, балки ба иҷтимоигардонии пурраи ҳуқуқии онҳо низ эътибор додан лозим аст. Дар ин замина ҷавонон ба ташкили ҳуқуқии фаъолияти ҳаётии худ омода гардида, ба вучуд омадани вазъиятҳои ҳаётӣ, ки ба вайрон шудани ҳуқуқҳои онҳо боис мешаванд, пешгирӣ менамоянд ва ҳамзамон уҳдадорихои маданӣ, меҳнатӣ ва оилавӣ маишии худро хушсифат иҷро мекунад. Ташаккули маърифати ҳуқуқӣ ба қатори муқаррароти асосии сиёсати давлатӣ ва танзими ҳуқуқии муносибатҳо дар соҳаи маориф, ки дар моддаи 3-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» пешбинӣ шудааст, дохил мешавад:

1. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад.

2. Давлат барои амалӣ гардонидани сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил намуда, фаъолияти онро ба таъмини ҳуқуқи шаҳрвандон ба таҳсил равона мекунад.

Дар моддаи 4-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» баробарҳуқуқии шаҳрвандон дар гирифтани таҳсилоти босифат ва қонуният, эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ҳамчун принципҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф дарҷ шудаанд.

Дар моддаи 5-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» таъмини кафолати давлатии ҳуқуқи шахс ба таҳсил, фароҳам овардани кафолати ҳуқуқӣ барои фаъолият ва инкишофи озодонаи муассисаҳои таълимӣ ва ҳамоҳангсозии муносибатҳои онҳо бо дигар сохторҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, муқаррар намудани салоҳият, ваколатҳо, вазифаҳо, ҳуқуқҳо, уҳдадорихо ва масъулияти мақомоти идоракунии давлатӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар соҳаи маориф ва танзими ҳуқуқии муносибатҳои субъектҳои раванди таълиму тарбия ба

қатори вазифаҳои қонуни мазкур дохил карда шудаанд.

Кафолати давлатии ҳуқуқи шаҳрвандон ба таҳсил дар моддаи 6-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» пешбинӣ шудааст, аз ҷумла: Давлат ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, новобаста ба миллат, нажод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ ва молумулкӣ ҳуқуқ ба таҳсилро кафолат медиҳад.

Моҳияти маърифати ҳуқуқӣ бо сатҳи баланди азхудкунии донишҳои ҳуқуқӣ ва маҳорату малакаҳо, инчунин, бо сифатҳои инкишофёфтаи шахс тавсиф меёбад. Ин сифатҳо ба шахс имкон медиҳанд, ки донишҳои ҳуқуқӣ ва маҳорату малакаҳои худро дар фаъолияти ҳуқуқӣ пурра татбиқ намояд.

Маърифати ҳуқуқии донишҷӯён маҷмуи донишҳои ҳуқуқӣ, маҳорату малакаҳои амалӣ ва сатҳи баланди салоҳияти ҳуқуқии онҳоро дар бар гирифта, дар маҷмӯъ симои иҷтимоию ҳуқуқии онҳоро муайян менамояд. Метавон гуфт, ки маърифати ҳуқуқӣ қисми таркибии симои фарҳангии шахс ва заминаи мукаммали фаъолияти ҳаётии ӯ дар ҷомеа аст. Он дар сатҳи муайяни инкишофи санадҳои ҳуқуқӣ, фаъолияти ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, озодию масъулиятҳои инсон, ки давлат кафолат додааст, ифода меёбад. Чунин тафсири маърифати ҳуқуқӣ ба он чун маҷмуи институтҳо ва меъёру равандҳои ҳуқуқӣ тавсиф медиҳад, ки тамоюли ҳуқуқии шахс ва гуруҳҳои иҷтимоиро дар ҷомеа татбиқ менамояд.

Ҳаёти имрӯза ва таҳқиқотҳои вижа нишон медиҳанд, ки қонунгузорӣ дар дарки омма на ҳамеша арзиши қатъӣ ба шумор меравад, ки ин натиҷаи сатҳи пасти маърифати ҳуқуқии аҳоли аст. Дар муҳити ҷавонон бисёр вақт нигилизми ҳуқуқӣ, рафтори муттаҳида ва тағйири ҷиноии аломату ҳадафҳои ахлоқию арзишӣ ба назар мерасад. Сабаби ин бисёр вақт сатҳи пасти маърифати ҳуқуқӣ гуфта мешавад, ки он доштани донишҳои амиқи ҳуқуқӣ, муносибати мусбат ба ин донишҳо, омилҳои ба арзишҳои ҳуқуқӣ табдилёбанда, тамоюлҳои арзишии муайянкунандаи ҳадафҳои рафтори қонуниро пешбинӣ намуда, тавассути малакаю рафтори қонунӣ амалӣ мегардад. Дар мактабҳои олии Тоҷикистон барои донишҷӯён асосҳои давлат ва ҳуқуқ, инчунин, асосҳои ҳуқуқи конституционӣ, ҳуқуқи маъмурӣ, ҳуқуқи маданӣ, ҳуқуқи экологӣ, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи меҳнат, ҳуқуқи молиявӣ, ҳуқуқи соҳибкорӣ, ҳуқуқи андоз, ҳуқуқи гумрукӣ, ҳуқуқи ҷиноятӣ бо истифода аз китоби дарсии «Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» таълим дода мешаванд. Тавре дар муқаддимаи ин китоби дарсӣ қайд шудааст: «Барои донишҷӯёни мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳама асоситарин – омӯхтани он қонунҳост, ки аз рӯзи ба мустақилият соҳиб шудан Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул кардааст. Омӯхтани ин қонунҳо ба онҳо имконият медиҳад донанд, ки Тоҷикистон бо кадом роҳ рафта истодааст ва меҳода чӣ гуна давлат бунёд кунад, шаҳрвандон соҳиби чӣ гуна ҳуқуқу озодиҳо мебошанд. Ҳангоми қонуншиканӣ ҳуқуқ, озодӣ ва манфиати онҳо аз тарафи кадом мақомотҳо, ашхоси соҳибмансаб Ҳифз карда мешавад ва ғ.»

Имрӯз бо мақсади таъмини самаранокии маърифати ҳуқуқии донишҷӯёни самти ғайриҳуқуқшиносӣ дар ҷараёни таълим аз технологияҳои муосири таълимӣ, ки ба муайян намудани тамоюлҳои имконпазири донишҷӯён, ҳавасмандгардонии онҳо ба донишомӯзӣ ва эҷодкорӣ, баланд бардоштани аҳаммияти кори мустақилона ва масъулиятнокии барои натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ равона шудаанд, фаъолони истифода бурдан ба фоидаи кор аст. Зеро ин технологияҳо асосҳоро барои ташаккули мақсадноки тафаккури касбии донишҷӯён ҳамчун заминаи фаъолияти касбии ояндаи онҳо фароҳам меоранд. Аз ҷумла, таълими проблемавӣ (ба вуҷуд овардани вазъиятҳои мушкил дар фаъолияти таълимӣ, водор намудани донишҷӯён ба фаъолони бартараф кардани ин вазъиятҳо, ки дар натиҷаи ин маҳорату малака ва қобилиятҳои зеҳнии донишҷӯён инкишоф меёбанд); технологияҳои иттилоотӣ, ки ба тақмили мазмуни таълим мусоидат мекунанд; дарсҳои лоиҳавӣ ва озмоишӣ, ки ба донишҷӯён имкон медиҳанд донишҳои худро пурра гардонда, сатҳи тафаккури идроки худро баланд бардоранд ва тасаввуроти ҷаҳонбинии худро васеъ кунанд; дар ҷараёни таълим истифода бурдани бозӣҳои нақшдор, ки ба омодагии амалию касбии донишҷӯён мусоидат мекунанд; таълим дар ҳамкорӣ (корҳои гуруҳӣ) ва ғ.

Инчунин, дар маърифати ҳуқуқии донишҷӯёни самти ғайриҳуқуқшиносӣ ба иҷрои корҳои эҷодии мустақилона диққат додан лозим аст, ки зимни иҷрои чунин корҳо донишҷӯён чӣ тавр аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ мушаххас ва дуруст баён кардани фикру мулоҳизаи худро ёд мегаранд. Чунончи, таҳияи маъруза (гузориш) барои машғулияти семинарӣ, тақризи адабиёти илмӣ соҳаи ҳуқуқшиносӣ, навиштани реферат, иншо, эссе дар ягон мавзӯи ҳуқуқӣ.

Дар моддаи 35-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ба меҳнат, интиҳоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ пешбинӣ шудааст, ки амалан ҳар як

нафари қобили меҳнат аз ин ҳуқуқ истифода мебарад. Бинобар ин, барои донишҷӯени самти ғайриҳуқуқшиносӣ маърифати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи меҳнат аҳаммияти муайян дошта, ба шуғли касбии ояндаи онҳо вобаста аст. Аз ин рӯ, барои беҳтар азхудкунии донишҳои муайян оид ба ҳуқуқи меҳнат дар машғулиятҳои семинарӣ аз технологияҳои таълимии дар боло номбаршуда ва дигар технологияҳои инноватсионӣ самаранок истифода бурдан мувофиқи мақсад доништа мешавад. Чунончи, машғулиятҳои семинарӣ ва амалиро дар масъалаи ҳуқуқи меҳнат дар шакли бозӣ гузарондан мумкин аст, масалан, дар мавзӯи «Ихтисори кормандон: ғалатҳои одии корфармо». Ба гуруҳи донишҷӯён пешниҳод карда мешавад, ки мувофиқи рӯйхати тартибдодашуда расмияти ихтисори якчанд нафар коргари ташкилотро гузаронанд. Як нафар аз донишҷӯён ба сифати корфармо интихоб карда мешавад, ки ӯ дар бораи кадом коргаронро ихтисор кардан қарор қабул мекунад. Гуруҳ бошад, намунаи қарори худро пешниҳод мекунад. Ҳар кадоме аз тарафҳо нуқтаи назари худро баён ва асоснок мекунад. Омӯзгор ба нозуқиҳои расмияти ихтисори коргарон диққат дода, ба донишҷӯён барои рафъи камбудҳои ҷойдошта ва риояи пурраи муқаррароти қонунгузорӣ маслиҳату тавсияҳо медиҳад. Ҳамин тавр, дар қараёни чунин машғулиятҳо, ки бо истифода аз усулҳои фаъоли таълим гузаронда мешаванд, маҳорати донишҷӯён барои ҳимояи фикру ақидаи худ, бовар кунонидани дигарон ба дуруст қабул кардани танқид, қабули қарорҳои андешидашуда ва татбиқи амалии онҳо ташаққул ёфта, онҳо ба иҷрои вазифаҳои истеҳсолӣ омода мешаванд. Чунин тарзи ташкилу гузарондани машғулиятҳо шавқии донишҷӯёнро ба маводи омӯзишӣ бедор карда, ба ташаққули салоҳиятҳои дахлдори онҳо мусоидат мекунад.

Яке аз шаклҳои инноватсияи педагогӣ лексияҳои интерактивӣ оид ба ҳуқуқи меҳнат аст, ки ин лексияҳо ба инкишофи идроки донишҷӯён мусоидат мекунад, яъне донишҷӯён ба мазмуну моҳияти масъалаҳои баррасишавандаи мавзӯҳои гуногуни дарси ҳуқуқшиносӣ беҳтар сарфаҳм рафта метавонанд. Одатан дар машғулиятҳои лексионии интерактивӣ қатори якуми технологияҳои интерактивӣ танҳо дар қараёни машғулиятҳои лексионӣ оид ба ҳуқуқи меҳнат ва қатори дууми чунин технологияҳо танҳо барои гузарондани машғулиятҳои амалӣ истифода бурда мешавад. Машғулиятҳои лексионии интерактивиро ба намудҳои зерин тақсим кардан мумкин аст: 1) лексияи проблемавӣ; 2) лексияи визуалӣ; 3) лексия-конференсия; 4) лексия-суҳбат; 5) лексия-нишастӣ матбуотӣ; 6) лексия-муҳоҷиса; 7) лексия-машварат. Машғулиятҳои амалии интерактивиро низ ба якчанд намуд тақсим кардан мумкин аст: 1) вазъиятҳои мушаххас; 2) ҳуҷуми фикрӣ; 3) бозии нақшдор.

Умуман, ҳамаи ин шаклҳои технологияҳои интерактивӣ системаи ягонаеро дар бар мегиранд, ки ин система ҳамкориҳои зич ва аз як шакл ба дигар шакл гузаштани онҳоро барои ҳалли вазифаи умумӣ – инкишофи иқтидори эҷодии донишҷӯён зимнан дар назар дорад.

Дар замони муосир масъалаҳои шуғл ва таъмини кор барои корҷӯён, риояи қоидаҳои бастанӣ шартномаҳои меҳнат, ворид кардани тағйироту иловаҳо ба онҳо ва бекор кардани чунин шартномаҳо, пешбурди дафтарчаҳои меҳнатӣ дар шакли электронӣ ва ҳифзи маълумотҳои шахсии коргарон, речаҳои вақти кор ва вақти истироҳат, пардохти музди меҳнат, кафолатҳо ва ҷубронҳои иловагӣ барои коргароне, ки аз рӯи шартномаи меҳнат кор мекунанд, омодагии касбӣ ва таҳсилоти касбии иловагии коргарон, ҳифзи меҳнат, масъулияти интизомӣ ва моддии тарафҳои шартномаи меҳнат ва дигар намудҳои масъулият барои вайрон кардани қонунгузорӣ ва дигар санадҳои дарбаргирандаи меъёрҳои ҳуқуқи меҳнат, хусусиятҳои танзими меҳнати категорияҳои алоҳидаи коргарон, истифодаи усулҳои гуногуни қонунии ҳифзи ҳуқуқу озодиҳо аҳаммияти хос касб мекунанд. Истифодаи технологияҳои муосири таълимӣ дар машғулиятҳо оид ба ҳуқуқи меҳнат ва ҳавасмандии объективии донишҷӯени самти ғайриҳуқуқшиносӣ ба дарк ва сарфаҳмравии масъалаҳои дар боло зикршуда, бешубҳа, ба баланд бардоштани самаранокии маърифати ҳуқуқии насли ҷавон мусоидат хоҳад кард.

Вазъияти имрӯзаи иҷтимоию иқтисодӣ дар назди ҷавонон талаботи навро мегузорад. Ҳоло барои пешрафти ҷомеа шаҳрвандони ташаббускор ва босалоҳияту масъул лозиманд, ки дар асоси қонун фаъолон ба манфиати давлат ва ҷомеа кор карда тавонанд. Муҳимтарин сифати шаҳрванди давлати ҳуқуқбунёд, ки Тоҷикистон дар Конститутсияи худ чунин давлат эълон шудааст, боинтизомӣ, эҳтироми қонун ва ҳуқуқу озодиҳои ҳар як инсон, рафтори қонунӣ, мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ ва фаъолнокии иҷтимоӣ аст.

ШУУРИ ҲУҚУҚӢ ВА ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚӢ

(Ба озмун)

Ҳуқуқ ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ ин ё он шакли муносибати одамонро нисбат ба худ ифода менамояд. Чунин муносибат мумкин мусбат ё ин ки манфӣ бошад. Агар инсон арзиш ва зарурати ҳуқуқро дар ҷомеа дарк намояд, он гоҳ муносибат ба ҳуқуқ мусбат аст ва баръакс, агар инсон ҳуқуқро ҳамчун падидаи бефоида ва нолозим шуморад, он гоҳ муносибати худро ба ҷамаи он чизҳое, ки василаи батанзимдарории ҳуқуқ мебошанд, дар ин ё он шакл бо таври манфӣ ифода менамояд. Ин муносибат вобаста ба дарки моҳияти ҳуқуқ метавонад самаранок, оқилона ва пуртаъсир бошад.

**Нуриддин
САЙФИДДИНЗОДА** –
корманди Агентии
назорати давлатии
молиявӣ ва мубориза
бо коррупсияи
Ҷумҳурии Тоҷикистон,
лейтенанти калони
адлия

Бояд дар назар дошт, ки шуури ҳуқуқӣ яке аз шаклҳои шуури ҷамъиятист. Он дар алоқамандӣ бо шаклҳои дигари шуури ҷамъиятӣ вучуд дошта метавонад. Шуури ҳуқуқӣ, пеш аз ҷама, бо ахлоқ вобастагии зич дорад. Зеро одамон ба моҳият ва мафҳуми қонунҳо, рафтори қонунӣ ва фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз рӯи меъёрҳои ахлоқӣ баҳо медиҳанд. Шуури ҳуқуқӣ бо ҷаҳонбинии фалсафӣ, ақидаҳои сиёсӣ ва мафкуравӣ ва динӣ зич алоқаманд аст. Чунки тасаввуроти инсон доир ба олам, қонунҳои умумии инкишофи табиат ва ҷомеа, таносуби шуур ва ҳаёт дар шуури ҳуқуқӣ инъикос мегардад. Муносибат ба ҳуқуқ бисёр вақт вобаста ба ақидаи сиёсӣ муайян карда мешавад. Ба шуури ҳуқуқӣ дин низ таъсир мерасонад. Одамони дорои эътиқоди динӣ ба ҳуқуқ аз нигоҳи фаҳмиши динӣ баҳо медиҳанд. Агар мо ҳуқуқро ҳамчун воқеияти объективӣ баҳо диҳем, он гоҳ бояд мавҷудияти аксуламали субъективии одамонро ба ҳуқуқ, ки шуури ҳуқуқиро ташкил медиҳад, эътироф намоем. Шуури ҳуқуқӣ ҳамрадифи ногузири ҳуқуқ мебошад, зеро ҳуқуқ танзимкунандаи муносибати байни одамон аст. Аз тарафи дигар, ҷараёни эҷоди қонунҳо ба фаъолияти бошууронаи одамон алоқаманд мебошад. Аз ин ҷо ҳуқуқ натиҷаи маҳсули чунин фаъолият дониста мешавад. Он чиз низ маълум аст, ки ҷараёни ба ҳаёт татбиқ шудани ҳуқуқ одатан натиҷаи фаъолияти бошуурона ва иродавии одамон мебошад. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мисоли равшани кори бошуурона шуда метавонад. Ба сифати фаъолияти шуур, инчунин, татбиқи ҳуқуқ дар ҳаёти ҳар яки мо мисол шуда метавонад. Зеро ҳангоми содир намудани амали дорои аҳамияти ҳуқуқӣ мо на матни санади меъёрӣ, балки тасаввуротеро, ки оид ба он дар шуури мо пайдо шудааст, ба инobat мегирем.

Ҳамин тавр, мафҳуми шуури ҳуқуқӣ ифодагари он маҷмуи тасаввурот ва ҳиссиёте мебошад, ки муносибати инсонро ба ҳуқуқ ва зухуроти ҳуқуқӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ ифода менамояд. Таъсири шуури ҳуқуқӣ дар бунёди ҳаёти ҷамъиятӣ ниҳоят калон аст.

Хусусияти характерноки шуури ҳуқуқӣ ҳамчун қисми таркибии механизми танзими ҳуқуқӣ дар он ифода меёбад, ки он ҳам дар марҳалаи ҳуқуқ-

эҷодкунӣ ва ҳам дар марҳилаи татбиқи ҳуқуқ амал мекунад. Шуури ҳуқуқӣ дар ҷамаи механизми танзими ҳуқуқӣ, ба монанди меъёри ҳуқуқ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, санади татбиқи ҳуқуқ ба ин ё он дараҷа иштирок карда, дар марҳалаи татбиқи ҳуқуқ, дар ҷараёни амалӣ

намудани ҳуқуқ ва уҳдадориҳои ҳуқуқӣ дар ҳаёт нақши муҳим мебозад. Аз сатҳ, сифат, характер ва мазмуни шуури ҳуқуқӣ то дараҷае рафтори одамон дар ҷомеа (қонунӣ, ғайриқонунӣ, зарарнок ва хатарнок) вобастагӣ дорад. Маҳз ба туфайли шуури ҳуқуқӣ одамон ба қонунӣ ё зиддиҳуқуқӣ будани рафтори хеш баҳо медиҳанд. Бояд гуфт, ки дар ҷомеаи имрӯза шуури ҳуқуқӣ бояд мазмуни ғайримафкуравӣ ва ғайрисиёсӣ дошта бошад. Инсон ба ҳодисаҳои ҳуқуқӣ на аз нигоҳи манфиатҳои мафкураи ҳизбӣ, сиёсӣ, гурӯҳӣ ё давлатӣ, балки бо дарназардошти арзишҳои башарӣ бояд баҳо диҳад. Таркиби шуури ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, аз идеологияи (мафкураи) ҳуқуқӣ иборат мебошад. Ба мафкураи ҳуқуқӣ мафҳум ва тасаввурот оид ба ҳуқуқ ва зухуроти ҳуқуқӣ дар ҷамъият дохил мешавад. Сатҳ ва сифати нишондоди чунин тасаввурот метавонад гуногун бошад - аз одӣ, муқаррарӣ, рӯякӣ то ба илмиву назариявӣ. Ба мафкураи ҳуқуқӣ ҳам муҳокимарониҳои шахс, таҷрибаи ҳаётидоштаи роҳбари маҳалла ва ҳам асари илмию назариявии олими соҳаи ҳуқуқ тааллуқ дорад. Нақши мафкураи ҳуқуқӣ дар танзими ҳуқуқӣ хеле муҳим аст. Дар асоси ақида, назария ва таълимоти ҳуқуқӣ фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ ба роҳ монда шуда, ҷараёни татбиқи ҳуқуқ амалӣ карда мешавад. Дар ҷомеаи ҳозира мафкураи ҳуқуқӣ инъикоси бевоситаи фаҳмиши мусбат ва муфиди башар буда, асоси конституционии худро дорад. Мувофиқи Конституция, «Дар Тоҷикистон ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ инкишоф меёбад». (қ.1. м.8.). «Мафкураи ҳеҷ як ҳизб, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва гурӯҳе наметавонад ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф шавад». (қ.2. м.8). Яъне, мафкураи ҳуқуқӣ дар кишвари мо ифодакунандаи ҳеҷ гуна манфиат набуда, балки инъикоскунандаи арзишҳои ҳуқуқии умумибашарӣ мебошад. Дар таркиби шуури ҳуқуқӣ унсурҳои дигар низ мавҷуд аст, ки онро психологияи ҳуқуқӣ меноманд. Эҳсос ва ҳиссиёт ба таркиби шуур дохил мешавад ва барои ҳамин инсон наметавонад дар соҳаи танзими ҳуқуқӣ танҳо фикрронии оқилонаро ба инобат гирад. Психологияи ҳуқуқӣ, ки одатан аз шиносоии одам ба ҳуқуқ оғоз меёбад, бо таъсири муҳити ҳуқуқии амалкунанда ташаккул меёбад. Дар назар бояд дошт, ки психологияи ҳуқуқӣ воқеиятро тавассути эҳсос дарк намуда, дар сатҳи фаҳмиши ҳуқуқии ҳамаи рӯза қарор дорад ва бо ҳамин сабаб тағйирпазир ё зудивазшаванда мебошад. Тобиши эҳсосии мусбат ё манфӣ ба ҳислат ва рафтори дуруст ё нодурусти ҳуқуқӣ таъсир мерасонад. Таҳлили муносибати одамон ба қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ имконият медиҳад, ки дар шуури ҳуқуқӣ унсурҳои дигари таркибииро ҷудо намоем, ки ба онҳо унсурҳои иттилоотӣ, баҳодихӣ ва иродавӣ дохил мешаванд. Унсурҳои иттилоотӣ нишонҳои дар шуури инсон мавҷуд будани маълумот оид ба қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Сатҳи иттилоотии шуури ҳуқуқӣ қисми таркибии шуури ҳуқуқӣ мебошад, зеро бе иттилоот оид ба қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ наметавонад муносибат ба онҳо вуҷуд дошта бошад. Инсон оид ба санади меъёрии ҳуқуқӣ маълумот гирифта, онро бо арзишҳои шахсии худ муқоиса мекунад ва ба он баҳо медиҳад. Вобаста ба тасаввуроти инсон доираи рафтори ӯ дар соҳаи ҳуқуқӣ ташаккул меёбад. Аз тарафи дигар, фаҳмиши моҳияти ҳуқуқ аз тарафи инсон барои амалӣ намудани мақсад ва манфиати инсон мусоидат менамояд. Зеро фаҳмиши бошууронаи моҳияти ҳуқуқ аз ҷониби инсон ба ӯ имконият медиҳад, ки дар амалӣ шудани ҳуқуқ амалӣ шудани мақсаду манфиати худро бубинад. Дар асоси унсурҳои иттилоотӣ ва баҳодихӣ унсурҳои дигари таркиби шуури ҳуқуқӣ - ирода ташаккул меёбад. Инсон қонунро дониста ва ба он баҳо дода, ба ҳулоса меояд, ки дар ҳолатҳои пешбинишудаи қонун ӯ чӣ қарар карда метавонад - қонунро барои амалӣ намудани вазифаҳои шахсии худ истифода барад ё иҷро накунад, ё ин ки қонунро қатъиян риоя намояд ё дигар санади меъёрии ҳуқуқиро ёбад, ки ба манфиат ва талаботи ӯ ҷавобгӯ бошад. Ҳамаи ин лаҳзаҳо ба унсурҳои иродавии шуури ҳуқуқӣ дохил мешавад. Албатта, шуури ҳуқуқӣ дар ҳаёти воқеӣ дар шакли яклухт ифода меёбад. Ҷудо намудани унсурҳои таркибӣ дар шуури ҳуқуқӣ танҳо барои фаҳмиши нақш ва ҷои он дар ҳаёти инсон ва ҷамъият мусоидат менамояд. Барои он ки моҳияти шуури ҳуқуқӣ дуруст фаҳмида шавад, зарур аст, ки намудҳои гуногуни он мавриди таҳлил қарор дода шаванд. Вобаста ба дараҷаи эътирофи зарурати ҳуқуқ, дарки моҳияти он ва дигар зухуроти ҳуқуқӣ дар ҷомеа шуури ҳуқуқӣ ба се намуд ҷудо карда мешавад:

- Шуури ҳуқуқии муқаррарӣ ба шумораи бештари аъзои ҷамъият хос буда, дар асоси ҳаёти ҳаррӯзаи шахрвандон дар соҳаи танзими ҳуқуқӣ ташаккул меёбад. Одамон дар ин ё он шакл бо навиштаҷоти ҳуқуқӣ дучор мешаванд, аз ахбори омма маълумот мегиранд, фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла, Маҷлиси намояндагонро мушоҳида менамоянд, рафтори кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқро назорат мекунанд ва ғайра.

Барои одамони ин сатҳи шуури ҳуқуқӣ донишони принципҳои умумии ҳуқуқ хос буда, ақидаҳои ҳуқуқии онҳо бо тасаввуроти ахлоқӣ зич алоқаманд мебошад.

- Дар қараёни тайёрии махсус ва дар рафти амалӣ намудани фаъолияти ҳуқуқии таҷрибавӣ шуури ҳуқуқии касбӣ ба миён меояд. Субъектҳои ин сатҳи шуури ҳуқуқӣ дорои дониши махсус оид ба қонунгузорию амалкунанда буда, маҳорату малакаи татбиқи онро доранд. Ба чунин субъектҳо шахсоне дохил мешаванд, ки факултет ва мактабҳои олии ҳуқуқиро хатм намуда, донишҳои ҳуқуқиро дар қараёни фаъолияти амалии худ истифода мекунанд.

- Барои муҳаққиқон ва коркунони илмие, ки бо таҳқиқи масъалаҳои танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ машғуланд, шуури ҳуқуқии илмиву назариявӣ хос мебошад.

Вобаста ба субъекте, ки дорои шуури ҳуқуқӣ мебошад, шуури ҳуқуқӣ ба инфиродӣ ва дастаҷамъӣ ҷудо карда мешавад.

- Шуури ҳуқуқии инфиродӣ ба шахси алоҳида тааллуқ дошта, ба сатҳи тафаккур ва ҷаҳонбинии ӯ ва ҳислатҳои шахсии ҳар як шахс вобаста мебошад.

- Шуури ҳуқуқии дастаҷамъӣ ҳислати гурӯҳӣ, оммавӣ ва ҷамъиятӣ дорад. Вобаста ба ин, онро ба шуури ҳуқуқии гурӯҳӣ, шуури ҳуқуқии оммавӣ ва шуури ҳуқуқии ҷамъиятӣ ҷудо менамоянд. Шуури ҳуқуқии гурӯҳӣ ба гурӯҳи табақаҳои алоҳидаи иҷтимоӣ хос буда, тасаввур ва ҳисси ин ё он гурӯҳи иҷтимоӣ, синф, табақа ва ҷамъомади касбиро ба ин ё он масъалаи танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ ифода менамояд. Шуури ҳуқуқии гурӯҳӣ аз шуури ҳуқуқии оммавӣ фарқ дорад. Шуури ҳуқуқии оммавӣ ба гурӯҳи муваққатӣ ва ноустувори одамон хос буда, ҳангоми гирдиҳамой, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои осоишта зоҳир мегардад. Шуури ҳуқуқии ҷамъиятӣ ба тамоми аҳолии кишвар, қитъа ва давраи таърихии муайян тааллуқ дорад. Масалан, шуури ҳуқуқии буржуазӣ, сотсиалистӣ ва ғайраҳо. Ба он мафкураи халқиятҳо ва миллатҳоро низ дохил намудан мумкин аст...

Фарҳанги ҳуқуқӣ яке аз намудҳои маданияти ҷамъиятӣ буда, барои таснифи ҳамаи низоми ҳуқуқии кишвар аз нуқтаи назари муайян истифода мегардад. Вай вазъи сифатии ҳаёти ҳуқуқии ин ё он ҷомеаро муайян намуда, дониши аҳолиро оид ба қонун муайян мекунад, дар қадом ҳолат қарор доштани эҳтироми қонунҳоро аниқ намуда, инчунин нишонаи ҷиғунагии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва қараёни қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Маданияти ҳуқуқии ҷамъият, пеш аз ҳама, аз сатҳи инкишофи шуури ҳуқуқии аҳоли вобаста мебошад. Яъне маданияти ҳуқуқӣ аз он, ки аҳоли то чӣ дараҷа арзишҳои ҳуқуқиро медонад ва оид ба муносибатҳои ҳуқуқӣ маълумот дорад, муносибати аҳоли ба қонун, суд, дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ чӣ гуна мебошад, ақидаву мафҳумҳои ҳуқуқӣ то чӣ андоза дар шуури одамон акс ёфтаанд, вобаста мебошад. Сатҳи инкишофи шуури ҳуқуқӣ мумкин аст танҳо дар фаъолияти воқеии ҳуқуқӣ ва рафтори ҳуқуқии одамон ифода ёбад. Барои ҳамин унсурҳои дуҷониби таркибии фарҳанги ҳуқуқӣ сатҳи инкишофи фаъолияти ҳуқуқӣ мебошад. Он аз фаъолияти омӯзишии донишҷӯён ва шунавандагони факултаҳо ва мактабҳои олии ҳуқуқӣ, инчунин, аз фаъолияти ҳуқуқҷӯдкунӣ ва татбиқи он иборат аст. Ҳамзамон фарҳанги ҳуқуқии ҷамъиятро дар бисёр ҳолатҳо рафтори воқеии ҳуқуқии шахрвандон, фаъолияти онҳо оид ба амалӣ намудани ҳуқуқ, дараҷаи дониши ҳуқуқҳои худӣ онҳо ва дар сари вақт иҷро намудани уҳдадориҳо, инчунин, тамоми амалҳои манъшуда ва то чӣ дараҷа ҳуқуқҳои худро пурра истифода бурдани одамон муайян менамояд.

Унсурҳои сеюми фарҳанги ҳуқуқии ҷамъият сатҳи инкишофи низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар маҷмуъ мебошад. Ҳама гуна санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд ба талаботи тасаввурот оид ба адолатнокӣ, баробарӣ ва озодии дар шуури ҷамъияти ҳукмрон ҷавобгӯ бошанд. Санади меъёрии ҳуқуқӣ аз нуқтаи назари шакл бояд мукамал, бемухолифат, ба қадри имкон кӯтоҳ, аниқ ва ба аҳоли фаҳмо, ба Конститутсия мутобиқ бошад ва дар сарчашмаи ба аҳоли дастрас ба нашр расонида шавад ва ғайра. Ҷудо намудани унсурҳои таркибии фарҳанги ҳуқуқӣ шартӣ мебошад, зеро фаъолияти ҳуқуқие вучуд надорад, ки ҷудо аз шуури ҳуқуқӣ амалӣ карда шавад ва ҳамзамон шуури ҳуқуқӣ танҳо дар фаъолияти ҳуқуқӣ ва натиҷаи он - санади меъёрии ҳуқуқӣ ифода меёбад. Ҳамзамон, қисмҳои таркибии фарҳанги ҳуқуқӣ бе инсон, гурӯҳи одамон ва аҳоли дар ягонагӣ вучуд дошта наметавонанд.

МЕХРБАХШУ МЕХРБОРУ МЕХРОИН

Дар забони тоҷикӣ вожаи «мехр» дурахши дилпазир дорад, тоҷикиасл аст ва ба таври густарда истифода мешавад. Аз нигоҳи маънӣ ин вожаи ноб дар луғатномаҳои зиёде тафсир ёфтааст ва ғолибан, маъниҳои зер дар шарҳи он омадаанд: муҳаббат, ишқ, дӯстдорӣ; хуршед, офтоб, шамс; номи моҳи ҳафтуми соли шамсӣ (моҳи аввали тирамоҳ, ки мутобиқ аст ба 23 сентябр – 22 октябр); номи рӯзи шонздаҳуми ҳар моҳи шамсӣ.

**Абдурауф
МУРОДИ** –
нависанда,
Аълочии фарҳанги
Ҷумҳурии
Тоҷикистон

Бо корбаст аз вожаи «мехр» дар забони тоҷикӣ силсилаи вожаҳое сохта шудаанд, ки ҳама хушоянду гӯшнавозанд: меҳрубон, меҳрварз, меҳровар, меҳрдод, меҳрин, меҳровар, меҳрнома, меҳрпарвар, меҳроин, меҳрсоз, меҳрсон, меҳрӣ, меҳрҷӯ, хушмеҳр, қавимеҳр, меҳрпайванд, меҳргие... Дар ин миён вожаи ҷолибу аҷиби «меҳрдавлат» ҳам ҳаст ба маънои «он ки давлаташ монанди офтоб (яъне меҳр) дар дурахшонӣ ва дар авҷу равнақ аст».

Нобвожаи зебои «Меҳргон» низ пайванди қавӣ бо «мехр» дорад. Он номи чашни бостонии тоҷикон буда, ҳамасола дар рӯзи шонздаҳуми меҳрмоҳи шамсӣ таҷлил мешавад. Дар бораи Меҳргон сарчашмаҳои зиёде (маъхазҳои таърихӣ, асарҳои илмӣ адабӣ, фарҳангномаҳо, асарҳои бадеӣ...) маълумот овардаанд. Ин пораи шоистаи таваҷҷуҳ аз луғатномаи маъруф «Бурҳони қотеъ» аст: Меҳргон «будани офтоби оламтоб аст дар бурҷи Мизон, ки ибтидои фасли хазон аст; ва назди форсиён баъд аз ҷашн ва иди Наврӯз, ки рӯзи аввали омадани офтоб аст ба бурҷи Ҳамал, аз ин бузургтар ҷашне намебошад; ва ҳамчунонки Наврӯзро омма ва хосса мебошад, Меҳргонро низ омма ва хосса ҳаст. Ва то шаш рӯз таъзими ин ҷашн кунанд. Ибтидо аз рӯзи шонздаҳум ва онро Меҳргони омма хонанд. Ва интиҳо рӯзи бисту якум ва онро Меҳргони хосса хонанд. Ва аҷамон гӯянд, ки Худои таъоло Заминро дар ин рӯз густаронид ва аҷсодро дар ин рӯз маҳал ва мақарри арвоҳ гардонид. Ва дар ин рӯз малоика мададгории Коваи оҳангар карданд ва Фаридун дар ин рӯз бар тахти подшоҳӣ нишаст. Дар ин рӯз Заҳҳокро гирифта, ба кӯҳи Дамоманд фиристод, ки дар банд кунанд. Ва мардумон ба сабаби ин муқаддима ҷашне азим карданд ва ид намуданд. Ва баъд аз он ҳуқумро меҳру муҳаббат ба раёе ба ҳам расид. Ва чун Меҳргон ба маънии муҳаббат пайвастан аст, бинобар ин, бад-ин ном мавсум гашт.»

Дар осори гуногуни гузаштагонмон ҳикояту ривояти зиёде дигар дар тафсиру ситоиши Меҳргон ва таҷлили он ба назар мерасад, ки ҳама ифодагари шукӯҳу шаҳомат ва хайру баракати ин фархундаҷашнанд.

Чун решаи амиқ дар таърих дошт, чун ҳамбаста ба азму нияти неки мардум буд, чун иртиботи инсону табиат ва фарҷоми дилхоҳи заҳматро ифода мекард ва чун боз як ҷанбаи

умдаи маърифати оммаро таҷассум менамуд, Меҳргон ба гунаи Наврӯз бо он ҳама ноҷӯриҳою нобасоманиҳои рӯзгорон маҳву фаромӯш нагашт ва гарчи гоҳе чароғи хирасӯзро дар моварои ҳаводиси мухталифи айём мемонд, хомӯш нашуд. Ҳатто арабҳои таҷовузгар, ки таҳаммули фарҳанги барояшон ғайрро надоштанд, дар манъи Меҳргон оқиз монданд, баночор ба таҷлили ҳамагонии он даромехтанд ва бад-ин гуна дар забони эшон вожае дар шакли «Меҳрҷон» падида омад (муарраби Меҳргон).

Собит шудааст, ки кулли расму оин ва ҷашнҳои бостонии халқи маънавияtbунёди мо дорои ҷанбаҳои амиқу дақиқи фалсафӣю иҷтимоӣ, фарҳангӣю нучумӣ ва кишоварзӣю табииянд. Ҳатто ривоёти асотири низ аслан реша дар воқеият доранд, хусусияти барҷастаи маърифатӣ дар онҳо равшан падида омадааст. Дар устураи бостоние омада, ки Меҳргон тантанаи пирӯзии Фаридун бар Заҳҳок аст (ончунонки таҷлили Наврӯзро бо корномаи Ҷамшед ҳамбаста медонанд). Ва ин ривоятест, ки дар чандин маъхазӣ муътабар – дар

осори Абурайҳони Берунӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Асадии Тӯсӣ... ба табишҳои гуногун омадааст. Порае аз «Шоҳнома»-и Фирдавсии волосуҳан, ки ба тавзеҳи корномаи Фаридун ва шукӯҳи ҷашни Меҳргон бахшида шудааст, хеле машҳур буда, дар ағлаби мақолоте, ки ба Меҳргон бахшида шудаанд, ба назар мерасад. Он пораи маъруф бо ин се байт оғоз мегирад:

**Фаридун чу шуд бар ҷаҳон комгор,
Надонист ҷуз хештан шаҳриёр.
Ба расми каён тоҷу тахти меҳӣ
Биёрист бо кохи шоҳаншаҳӣ.
Ба рӯзи хучаста- сари Меҳрмоҳ
Ба сар барниҳод он каёникулоҳ.**

Шоири идомадеҳи суннатҳои ватанхоҳи Асадии Тӯсӣ низ ба шеваи хеш муҳтавои устураи маъруфро ба риштаи назм кашидааст:

**Фаридуни фарруҳ ба гурзи набард
Зи Заҳҳоки тозӣ баровард гард.
Чу дар бурҷи шоҳин шуд аз хӯшамеҳр,
Нишаст ӯ ба шоҳӣ сари моҳи меҳр.
Ба ороиши Меҳргон ҷашн сохт,
Ба шоҳӣ сар аз ҷархи маҳ барфарохт.**

Шоирони баландмақому хушсалиқа Фарруҳии Систонию Манучеҳрии Домғонӣ ва Унсурӣ, ки ҳама дар аҳди Ғазнавиён зиндагӣ эҷод кардаанд, дар осори хеш ба ситоиши Меҳргон таваҷҷуҳ зоҳир бинмуда, абёти меҳрбору хушоҳанг ва тавсифрез нигоштаанд. Шодию нишоти Манучеҳрӣ аз фарорасии ҷашни Меҳргон то ба ҷоест, ки аксар ашъори ба ин мавзӯ бахшидааш бо нидои тарабomezу муждабори «Меҳргон омад» ҳусни оғоз гирифтааст:

**Меҳргон омад, гирифта фолаш аз некӣ мисол,
Некҷаҳну некҷашну некӯзу некҳол...**

***

**Шод бошед, ки ҷашни Меҳргон омад,
Бону овои дарои корвон омад.**

***

**Омад хучаста Меҳргон – ҷашни бузурги Хусравон,
Норинчу нору ақҳавон овард аз ҳар ноҳия.**

Дар ашъори шоирони пас аз ин даврон корбурди вожаи «Меҳргон» ва тавсифи ин ҷашн хеле камранг аст ва ин ҳолат гувоҳӣ аз он медиҳад, ки Меҳргон ҳамчун ҷашни бузург минбаъд бо баъзе сабабҳо ба дараҷоте мавҷеъ ва мақом бохтааст...

Бо он ҳама махсусиятҳои гуногунҷабҳааш, Меҳргон бештар бо тағйири табиат ва омили кишоварзон иртибот дорад ва аз ин ҷост, ки таҷлили онро бо фарорасии тирамоҳу гирдоварии ҳосил, хатми корҳои кишоварзӣ ва эҳсоси аввалин нишонаҳои табдили ҳаво ба сардӣ ҳамбаства медонанд. Табиист, ки чун неъматӣ моддӣ, ки гавои пойдории ҳаёту солимист, фаровон мешавад, заҳматкаш ҳосили заҳматҳои бардавомашро мебинад ва аз идомаи зиндагӣ дилпур мегардад, меҳру муҳаббаташ ба ҳастӣ, ба ҳаёту фаъолият меафзояд ва ба боз ҳам имон меоварад ба подоши заҳмат будани роҳат ва ба воқеияти ин андарз:

**Дарахте, ки парвардӣ, омад ба бор,
Бубинӣ бараш ҳам кунун дар канор.
Гараш бор хор аст, худ киштай
Ва гар парниён аст, худ риштай.**

Ба шарофати Истиқлоли давлатӣ дар кишвари маҳбуби мо тамоми анъана ва расму оини аҷдодӣ, ки гирифтори монетаю фишору маҳдудиятҳо гардида буданд, неруи тоза дарёфтаву ба ҷилва омаданд. Ҳамакун солҳост, ки ҷашнҳои бостонию бошукӯҳ ва муҳтавоманду пурсуди Наврӯз, Меҳргон, Сада ва Тиргон дар саросари мамлакат дар сатҳи баланду дилписанд таҷлил мешаванд, хурду калонро гирд меоваранд. Ин ҷашнҳо ифодагари дунёи рангину ғании халқи тоҷик, ормону таманниёти неки ин халқи тамаддунпарвар ва рамзи меҳру муҳаббати ҳамагон ба зиндагии озоишта ва ба фаъолияти пурсамаранд. Дар силки ҷашнҳои хучастаи миллӣ ҷашни Меҳргон сол то сол вусъат меёбад, пурҷилотар мешавад ва нишотбахши дилхою зинатбахши зиндагӣ мегардад. Ҳар сол бо фарорасии Меҳргон рӯзгорони мо файзу баракат, шодию нишот ва ҳусну таровати тоза дармеёбад ва муҳити гуворои дилрои моро бонги тараб фаро мегирад.

Меҳргони меҳрбору меҳроини тоҷикон пояндаю безавол аст.

**Меҳргон омад, азизо, меҳр афзун мешавад,
Файзи ҳосил мерасад, олам дигаргун мешавад.
Зиндагониро саросар меҳр мегирад фаро,
Ҷашн дар ҳар хонаю дар дашту ҳомун мешавад.**

РИСОЛАТИ ДОНИШАНДЌЗЌИ ВА НАҚШИ ВОЛОИ ХИРАД

Донишу илм ва маърифату хирад вожаҳои ба ҳам тавъаманд ва аз нигоҳи мантиқ низ якдигарро тақвият мебахшанду мукаммал месозанд. Ва аммо он чизе, ки ин мафҳумҳоро дар нигоҳи мо ба таври барҷаставу равшан ва манфиатбор муҷассам месозад, ақл асту тафаккур. Офаридгор пас аз он ки аз мушти хок Одамро офарид, нахустин неъмате, ки ба ӯ арзонӣ дошт, ақл буд. Ақл буд, ки одамро дар нигоҳи фариштагону ҷумла мавҷудот шукӯҳманду шоиста таҷаллӣ намуд.

**Шодӣ РАҶАБЗОД –
Аълоҷии маориф
ва илми Ҷумҳурии
Тоҷикистон**

Вале ақл ба муҷарради худии худ ҳеҷ моҳияте бар дӯш дошта наметавонист ва аслан ҳосили худхӯрию зиндагии беҳадафи инсонҳо мебуду тамом. Дар зиндагии пуршебу фароз ва мураккабу пур аз тазоду низоъ ва кашмакашҳо василаю абзорҳое баҳри тақомулу таҳаввул ва рушди ақл арзи ҳастӣ намуд, ки гаронмоятарину азимтаринаш илм ҳисоб меёфт дониш. Инсон тавассути илму донишандӯзӣ ақли хешро тарбият карду равнақ бахшид ва ҷаҳони маънавияшро зинат доду пероя баст. Дар дарозии таърих ва марҳалаҳои басо ҳассосу хатарзо, ки бақою ҳастии Оламу Одам сари мӯйе овезон буд, маҳз ақли пуртадбиру илму донишу хиради азали бар ҷаҳли мураккабу кинситезию пархошҷӯӣ пирӯз гардид ва ҷаҳон сабзу хурраму ободон боқӣ монд. Дар радифи қавму халқҳо ва миллатҳои гуногун, миллати сарафросу хирадоини тоҷик низ қарор дошт. Миллате, ки аз қавли Лоиқи бузургвор, «ба хоки дигаре бо ҳамҷамаву дамдама лашкар накашидаву» мароми ҳастию амалаш така бар хираду маънавият, ки маншаи онро илму дониш ташкил медод, дошт. Ҷангу хунрезӣ, амалҳои ғосибӣю таҷовузкорона аслан бар миллати фарҳангию тамаддунпарвари тоҷик, ки ба таъбири Одамушшуаро Рӯдакӣ, «рози донишро бо ҳар гуна забон гирд кардаву гиромӣ медошт», дар санг ҳосили фаҳмишу хиради хешро ҳаққонӣ мекард, наку медонист, ки илму дониш чароғи равшан ва аз ҳама баду балоҳо инсонро ҷавшан аст. Фирдавсии Тӯсӣ тавоною пирӯз ҷангҷӯю золими бадкешро на ки, инсони хирадманду донишварро меҳисобид ва фаҳмою нишонрас меғуфт: ки «тавоно бувад, ҳар ки доно бувад». Ҷангҷӯю ғосиб ва бадгавҳару нопокзода ононе буданд, ки аз илму дониш бенасиб ва бадғумону худхоҳ маҳсуб меёфтанд. Ин аст, ки ба таъкиди Носири Хусрав:

***Илм танро ба ҷойи ҷон бошад,
Сари беилм бадғумон бошад.***

Возеҳ аст, ки дар дарозии таърих на ҳама фарзандони Ҳазрати Одам – қавму қабоили мухталиф ба ғизою тарбияи ақл кӯшиданд, бар хилофи он, саъйю талош варзиданд, то ақли хешро, ки маҳруми илму дониш ва маърифат буд, ба мақсадҳои муғризонаю истилогаронаю иртиҷой равона намојанд, ки ҳосили ин бедонишию ҷаҳолат хуни инсонҳоро чу об рехтану аз каллаи одамони бегуноҳ манораҳо сохтану шаҳру деҳу музофоти ободу

хуррамро ба замин яксон кардан ва бузурғтарин сарчашмаи шинохти маърифат – китобҳоро сӯзондан ба шумор мерафт. Тавре Президенти кишвар, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби «Чеҳраҳои мондагор» зикр месозанд: «Хирад барои мардуми эронинажод нақше ба ҷуз посдорӣ ва нигоҳдорӣ ва парвариши ҷон, яъне зиндагӣ чизӣ дигар намебошад. Озурдани ҷон ва ҳамроҳ бо он озурдани хираду андеша бадтарин гуноҳ ва шар

(р) аст». Таваҷҷуҳ намоед, озурдани илму хирад ва ашхоси хирадманд ба озурдани ҷон баробар буда! Маҳз аз ин нигоҳ, нақшу моҳият ва аҳаммияти илму донишандӯзӣ ҳамчун воқеият ё ҷанбаи фалсафӣ мақоми волотаринро соҳиб мешавад, ҷомеаи аз хираду маърифат дар фосилаҳо қарордошта ва инсонҳои маҳруми илму дониш ба масал манкуртмаобанду махлуқе беш на! Аз ин зовия агар ба 33 соли замони соҳибистиклолӣ бингарем, амиқу неку ба мушоҳида мегирем, ки давлати тозақадами тоҷикон бо Сарвари фазилатоину хирадварзаш анъанаю суннатҳои арзишманди ниёгонро марому мақсади хеш қарор дода, ошкору рӯшан эълон дошт, ки ин ҷомеа бақою ҳастии худро ба василаи илму дониш, фарҳангу маърифат таъмин хоҳад кард, на ҷангу ҳадафҳои ғосибонаю миллатгароёна.

Таҷрибаи давлатдорӣи Ҳукумати Шуроӣ, ба андешаи инҷониб, рӯйи арзишҳои умумибашарӣ ва халқияти ягона (халқи советӣ) ташаккулу истеҳком ёфта буд. Аммо арзишу ормонҳои миллӣ ва ҳувиату истиқлолхоҳӣ канор мондаву ҳар нафаре дар робита ба ин масоил садои додхоҳӣ баланд мекард, сарқӯб мешуд. Самари нохушу фоҷеабори ин сохтор бо пош хӯрдани он, сар задани ҷангҳои бемоҳият ва фалокатзою хунин дар қаламрави ҷумҳуриҳо ба ҳисоб мерафт, ки Тоҷикистони тоза ба соҳибистиклолӣ расида аз он бадбахтиву бало дур намонд. Ҳарчанд ин ҷанг таҳмиلى унвонгузорӣ шудааст, вале оташи он ба дасти иддае аз фарзандони бадманишу фурумоё афрӯхта гардид. Онон ақлбохтаю нодон набуданд, вале ҳувиату маниши миллӣ ва ғурури тоҷикона надоштанд. Агар ин тоифаи дурандеш дар вақташ дар радифи таърихи ИҶШС, таърихи пурифтиҳори миллати хешро ба таври муфасссал меомӯхтанду аз худ мекарданд, бо муборизаю муқовиматҳои қаҳрамононаи фарзандони тоҷик алорағми аҷнабиён ба хотири ҳифзу амнияти сарзамину ватани аҷдодӣ шинос мешуданд, хатою иштибоҳоти ҳукуматдорӣи гузаштаи тоҷик (Сосониён, Сомониён) ва фирефтаи манфиатхоҳону мансабпарастони қавму халқиятҳои ғайр гардидани фарзандони озодиҳои миллатро хондаву аз бар мекарданд, хулосаву натиҷагирӣ мекарданд, ки ба дасисаи душманону бегонагон дода нахоҳанд шуд. Адами ҳувиату хештаншиносӣ, ормонҳои миллӣ ва тафовут накардани «дӯст» аз «душман» кишварро ба коми ҷанг кашид.

Мазмун, илму дониш ва саводу маърифати андӯхта бе ғурури маниши миллӣ, ҳувиату истиқлолхоҳӣ ва хештаншиносӣ боз ҳам ба ҷаҳолату таассуб ва рафтору кирдору пиндорҳои бардаворона табдил хоҳад ёфт. Илму дониш сарвати нодири инсонҳоро ҷомеаҳост, он бояд созанда бошад, на сӯзанда. Илму дониш ҳамон вақт сӯзанда мешавад, ки ақли некроӣ дар ҳастааш хафаю бӯғи ва ҷавҳари одамият маҳв мегардад, бад-ин васила, ғаризаи ҳайвонӣю дарандагии инсонҳо боло мегирад. Вагарна ҳеҷ имкон надошт ва аз рӯйи фаҳмишу пиндор ва ақлию волоғуҳарӣ набуд, ки тоҷик сари тоҷик камону теғ бардорад, хун бирезад, хонавайронӣ кунад. Президенти кишвар, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таври ҳамешагӣ дар суҳанронҳои хеш таъкид мекунанд, ки бо ақли дарроку донишу фаҳмиши баланди худ аз воқеаҳои маълум сабақ андӯзем, дар назди дигар миллатҳо сарафкандаю нотавон ва хиҷолатзада набошем.

Тоҷик аз азал хирадгаро буд, хоҳони дӯстии пайдор бо дигар халқияту миллатҳо ва дорои нерую қудрати бунёдгароӣю созандагӣ ба шумор мерафт, дар ҳеҷ асру замон кинсезу ниқорталаб ва фурсатталаби ҷангҳо набуд. Шояд бар асари таълимоти фалсафии шахшудамондаи қабл аз даврони Истиқлолият, ки мегуфт, олам аз муборизаи зидҳо иборат аст, даст ба ҷангу татовул зад? Фирефта шуд, дарку фаҳм накард, ки фарҷоми ин муқовимату сангаргириҳо дар моварои ину он кишвару мамолики ҷаҳон бохтан асту аз даст додани қаламрави куҳани ориёӣ ва бешак, фарҳангу тамаддуну илму адабиёт?! Хурӯшу ангезаи эҳсос, хунгармӣ, кӯр гардидани чашми ақл бар фазлу хирад дастболо шуд ва панду ҳикмати Рӯдакӣ, ки аз қарри асрҳо ҳушдор медод, «чун теғ ба даст оӣ, душман натавон кушт» ва таъкиди Бедил – «Сулҳ як мӯ ба ҷанг расад, шишаи оламе ба санг расад» дигар ба фарзандони ақлу ҳушбохта қорагару таъсиргузор нашуд. Аммо боз ҳам, баъди муқовимату алайҳи ҳам ситезиданҳо донишу хирад ба сарвақту имдоди миллати тоҷик расид.

Оре, хиради модарзодии тоҷикона, ки реша дар илму дониш дорад! Сулҳу ваҳдат таҳким ёфту суботу оромӣ ба рушди минбаъдаи кишвар роҳ кушод. Сардори давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои нахустини ҳукуматдорӣ таваҷҷуҳи хешро ба рушду таҳаввули соҳаи маориф равона сохта, ислоҳоту дигаргуниҳоро дар ин бахши ҳаётан муҳиму калидӣ марҳала ба марҳала амалӣ намуд. Қабл аз ҳама, барои муассисаҳои таълимӣ замони соҳибистиклолӣ таҳияву таълиф ва нашр намудани китобҳои дарсии созгор бо руҳи

миллӣ, ки насли наврасро бо арзишҳои фарҳангӣ, адабӣ ва илмӣ ниёгон шинос менамояд, аз масоили муҳим ва асосӣ ба ҳисоб мерафт.

Китобҳои таълимӣ аз фанҳои таърихи халқи тоҷик, забон ва адабиёти тоҷик, алгебра, геометрия, физика, биологияю география, химия ва амсоли инҳо, ки дорои моҳияту ғояи миллӣ буд, тадриҷан таълиф ва нашр гардиданд. Дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ китобҳои дарсӣ бо номи «Китобҳои насли нав» таълиф ва чоп шуданд, ки саршор аз эҳсоси ватандӯстӣ, ифтихор аз таърихи гузаштаи миллат ва ҳештаншиносӣ ҳисоб меёбанд. Мушкили дигаре, ки дар соҳаи маориф мавҷуд буд, сусту каммоя будани заминаҳои моддию техникии таълимгоҳҳо ба шумор мерафт. Дар ин самт як силсила барномаҳои давлатӣ қабул гардиданд, ки ба таъмини муассисаҳои таълимӣ бо технологияи нави замони муосир (компютеру тахтаҳои электронӣ, ноутбуку видеопроекторҳо) равона шуданд. Ҳамзамон, муҷаҳҳаз гардонидани синфхонаҳои фанӣ бо васоити ҷадиди аёнӣ ва озмоишгоҳҳо бо маводи кимиёву асбобу абзори физикӣ аз дигар амалҳои зарурӣ ҳисоб меёфт, ки ин раванд зина ба зина ҳалли амалии худро ёфта истодааст. Президенти мамлакат ҳангоми сафару боздидҳои худ аз шаҳру навоҳии гуногуни кишвар бо биноҳои фарсудаю аз даҳёнусмондаи таълимгоҳҳо, ки комилан ба талаботи замон посухгӯ набуданд, дучор омада, барномаи махсуси сохтмон ва азнавсозии муассисаҳои таълимиро пешниҳод намуд. Дар тури солҳои соҳибистиқлолӣ зиёда аз 3000 бинои нави муассисаи таълимӣ барои 1 млн. 270 ҳазор ҷойи нишаст сохта шуда, теъдоди макотиби олии ба 41 адад расонда шуд. Сохтмону таҷдиди биноҳои муассисаҳои томактабӣ вуҷъати тоза пайдо карда, хонандагон ба марказҳои зиёде, аз қабилӣ рушди кӯдакон, дарёфт ва рушди истеъдодҳо, муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ва монанди инҳо ҷалб ва фаро гирифта шуданд.

Яке аз масоили сангини солҳои баъдиҷангӣ, норасоии мутахассисони варзидаи омӯзгорӣ маҳсуб меёфт. Ҳукумат ва Давлат ин мушкилро зерин назорати доимӣ қарор дода, бо давра ба давра зиёд кардани музди меҳнати устодону омӯзгорон ва қадрдонию ҳавасмандгардонии онҳо ба ҳалли масъала мусоидат намуд. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омӯзгорони ҷавон як қатор имтиёзҳо муқаррар карда шуд, ки таъмин бо замини наздиҳавлигӣ ва иловапулӣ ба андозаи даҳ фоиз ба маош тӯли 3 соли кор дар мактаб аз ин қабил ба шумор мераванд. Ҳукумати ҷумҳурӣ ва Вазорати маориф ва илм дар баробари дар сатҳи баланд донишҷуи забони модарӣ, ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ (русӣ, англисӣ, хитой, фаронсавӣ ва ғ.) диққати ҳамаҷониба зоҳир менамояд, ки қабули барномаи вижа дар ин бобат аз иқдомҳои назаррас ба ҳисоб меравад. Дар тури солҳои соҳибистиқлолӣ ба таъсиси муассисаҳои таълимии типӣ нав – литсейю гимназияҳо ва муассисаҳои таълимии ғайридавлатӣ роҳи васеъ кушода шуд, ки ин омил самараро нек ба бор овард. Дар масъалаи рушду пешрафти соҳа бо дастури Ҳукумат ва Давлат, аз ҷониби Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ фаъолияти идораю зерсохторҳои он куллан таҷдиди назар карда шуд. Ба тақмили ихтисос ва бозомӯзӣ фаро гирифтани омӯзгорону устодон бо роҳу шеваҳои навини омӯзиш ва таълим дар Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, ба роҳ мондани корҳои илмӣ-пажӯҳишӣ дар самти беҳтар гардидани сатҳи сифати таълиму тарбия дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, таълифу таҳияи васоити методӣ, таълимӣ ва ёрирасон барои омӯзгорон дар Маркази ҷумҳуриявии таълимию методӣ, фаъолияти бавуҷъати Маркази ҷумҳуриявии дарёфт ва рушди истеъдодҳо ва ғайра аз зумраи татбиқи ислоҳот ва тақмили низом дар соҳаи маориф мебошад.

Таъини солҳои охир бо мақсади бештару беҳтар ба омӯзишу мутолиаи осори бадеӣ ҷалб намудани насли наврас озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», омӯзишу аз худ кардани илмҳои дақиқ озмуни «Илм – фурӯғи маърифат» бо дастури Пешвои миллат ба роҳ монда шуд. Ба наздикӣ ҷиҳати дар сатҳи баланд донишҷуи масоилу мавзӯи таърихӣ ва тарбияи насли наврас дар руҳияи ҳештаншиносӣ, эҳсоси волои ватандӯстӣ ва ифтихор аз таърихи пуршарафи миллати куҳанбунёд бо амри Президенти мамлакат озмуни «Тоҷикон» – оинаи таърихи миллат» пешниҳод ва роҳандозӣ гардид. Ҳамаи ин ғамхорию ибтикороти Сарвари давлат танҳо ба хоҳири соҳибмаърифату донишманд гардидани насли наврас ва ҷавонон нигаронида шуда, оянда бояд онҳо ҳамчун неруи созанда ва ватандӯст дар пешрафту шукуфоии мамлакат саҳми босазои худро гузоранд.

МЕҲНАТДӢСТӢ – ШАРТИ МУҲИММИ ТАРБИЯИ КӢДАКОН

Меҳнат воситаи муҳими тарбия ба ҳисоб рафта, аз кӯдакӣ оғоз меёбад ва дар ҷараёни ташаккули шахсияти кӯдакон роҳандозӣ мешавад. Тарбияи меҳнатӣ фаъолияти якҷояи мураббия ва тарбиятгирандагон буда, барои ба як шакли муайян даровардани унсурҳои аввалияи меҳнатдӯстӣ ва дарк карда тавонистани муҳимияти меҳнат равона гардидааст.

Фаъолияти меҳнатии кӯдак бевосита бо бозӣ алоқаманд буда, мунтазам рушд меёбад ва хусусиятҳои хос дорад. Мураббия бояд нисбат ба тарбияи кӯдакон дар ин ҷода муносибати махсус дошта бошад ва бояд назорати мақсадноку роҳнамоӣ карда тавонад. Меҳнати кӯдакон чор самти асосиро дар бар мегирад: **худхизматрасонӣ, меҳнати хоҷагию маишӣ, меҳнат дар табиат ва меҳнати дастӣ.**

Худхизматрасонӣ нигоҳубинро, ба монанди дасту рӯй шустан, кашидану пӯшидани либос, ғундоштани рахти хоб, тозаю озода нигоҳ доштани либосу пойафзол, бозичаҳо ва ғайраҳо дар бар мегирад. Аҳаммияти тарбиявии ин намуди меҳнат дар он мебошад, ки дар ҳаёт доштани чунин маҳоратҳои зарурии меҳнатӣ хеле муҳим аст. Кӯдакон дар натиҷаи такрори ҳамаҷузъаи амалҳои худхизматрасонӣ малакаҳои навро аз худ намуда, онҳоро чун уҳдадорӣ дарк ва қабул кардан мегиранд.

Меҳнати хоҷагию маишӣ асосан ба нигоҳ доштани тозагӣ, ба як тартиби муайян нигоҳ доштани анҷоми хонаҳои хобу бозӣ ва минтақаи вобасташуда дар саҳни муассиса ва ба калонсолон расонидани кумак дар ташкили лаҳзаҳои речавӣ равона мегардад.

Дар гуруҳҳои хурди томактабӣ мураббия дар кӯдакон малакаҳои аввалияи хоҷагию маишӣ – ба монанди ёри дар кушодани дастархон, баъди бозӣ ғундоштани бозичаҳо ва шустани онҳо, дар майдончаи бозӣ ҷамъ овардани баргҳои рехта, аз барф тоза кардани ҳаракҳо ва ҳоказоро ташаккул медиҳад. Мураббия бояд иштироки фаъолонаи кӯдаконро дар меҳнат (мувофиқи иқтидори онҳо) қайд намояду баҳои муносиб диҳад. Дар гуруҳи миёнаи томактабӣ мазмунҳои меҳнати хоҷагию маишӣ васеътар мешавад: кӯдакон дастархонро пурра мекушоянд, маводи заруриро барои машғулиятҳо омода мекунанд, роҳравҳои майдончаи бозии гуруҳашонро мерӯбанд (бо роҳнамоии калонсолон) ва ғайраҳо. Мураббия бо

дарназардошти имкониятҳои мавҷуда ва маҳорату малакаҳои муташакил ба кӯдакон мефаҳмонад, ки саъюу кушиш дар меҳнат мустақилиятнокиро такмил медиҳад ва хеле муҳим аст, зеро иҷрои супоришҳо ба ташаббус вобаста аст. Дар гуруҳҳои калони кӯдакистон бошад, мундариҷаи меҳнати хоҷагӣ-маишӣ мазмунан боз мураккабтар гардида, шакли доимиро пайдо мекунад. Хусусиятҳои асосии меҳнати хоҷагию маишии кӯдакони синни калони томактабӣ маҳорати мустақилона ташкил кардани интиҳоби асбобу анҷоми

зарурӣ, дуруст ва мақсаднок ҷо ба ҷо гузоштан ва баъди истифода ба тартиб мондани онҳо мебошад. **Меҳнат дар табиат** иштироки кӯдаконро дар нигоҳубини набототу ҳайвонот, парвариши растаниҳо дар ғушаҳои табиати гуруҳҳо, дар полиз ва дар гулгаштҳо пешбинӣ менамояд. Муҳтавоии ин намуди меҳнат дар он аст, ки дар кӯдакон мушоҳидакориро

Тутихон
ДЕВОНШОЕВА –
омӯзгори калони
Донишқадаи
ҷумҳуриявии тақмили
ихтисос ва
бозомӯзии
кормандони соҳаи
маориф

инкишоф медиҳад, тарбияи муносибати эҳтиёткоронаро нисбат ба табиати зинда, муҳити диёр ба роҳ мемонад ва таъмин менамояд.

Дар гурӯҳҳои барвақти томактабӣ кӯдакон бо дастгирӣ ва кумаки доимии калонсолон ба гулҳои растаниҳои хонагӣ об медиҳанд, баргҳоро аз гард пок мекунанд, дар тубакҳо гулшинони мушоҳида мекунанд, дар нигоҳубини онҳо саҳм мегузоранд, инчунин, парандаҳои муқими дон дода, сер мекунанд. Мураббия амалҳои кӯдаконро назорат намуда, диққаташонро ба номгӯи растаниҳо, ҷузъҳои онҳо ҷалб карда, ба ҳамин васила захираи луғавии онҳоро бой ва фаъол мегардонад. Барои тарбияти ғардагонии гуруҳҳои калон дар ғӯшаҳои табиат растаниҳоеро ҷой медиҳанд, ки нигоҳубини нисбатан ҷиддиро талаб мекунанд, дар полиз (минтақаи вобастшуда) намудҳои гуногуни сабзавот мекоранд, ки меҳнату нигоҳубини мунтазамро талаб менамоянд. Дар гуруҳҳои омодагӣ ба мактаб бошад, дар ҷараёни меҳнат дар табиат кӯдакон алоқамандии байни баъзе ҳодисаҳо, мутобиқат бо қонунҳои табиӣ ва табиатро барои ҳудашон муайян мекунанд ва доир ба онҳо тасаввурот пайдо менамоянд.

Меҳнати дастӣ – омода намудан ва сохтани ашё аз маводи гуногуни табиӣ (ҷалғӯза, ҷавз, коҳ, реша, донҳои шафтолу зардолу...) ва партовҳо (қуттиҳо, сарпӯшакҳои зарфҳои об...) бо истифодаи латтапораҳо, мӯина, пар ва ғайраҳо одатан дар гуруҳҳои калони томактабӣ ба роҳ монда мешавад. Кӯдакон бозичаҳо ва ниқобҳои дилхоҳашонро тайёр мекунанд: заврақча, мошинча, сабадҳо, хоначаҳо, анҷоми хона, ҳайвончаҳо. Чунин маводи дастсохт барои пайвандон ва дӯстон тухфаи беҳтарин буда метавонад. Бартариин амалҳо ва фаъолиятҳо дар он аст, ки метавонанд дар тарбияи ахлоқии кӯдакон нақши калидӣ бозанд, зеро меҳнати онҳо сабаби хушҳолии ҳудашон ва наздикону пайвандон мегардад. Бояд қайд намуд, ки меҳнати дастӣ дар кӯдакон қобилияти сохтан, эҷодкор шудан, таҳайюлот ва тасаввуротро инкишоф медиҳад. Дар раванди кор кӯдакон бо хусусияту хосиятҳои мавод шинос мешаванд, роҳҳои коркард, сохтан, истифодаи асбобҳои гуногунро меомӯзанд ва робитаи байни онҳоро мефаҳманд. Мураббия бояд дар кӯдакон сифатҳои заруриро, ба монанди истодагарӣ, тоқатоварӣ, покизагорӣ тарбия намояд, то ки ашёи дастсохти кӯдак як намуди озоду ороишфто дошта бошад. Ҳамаи ин хусусиятҳо барои пешбинишуда ба кӯдакон аҳаммияти калони тарбиявӣ дошта, дар онҳо ҳисси зебоипарастӣ ва сифатҳои ахлоқию иродавию ташаккул медиҳанд. Меҳнат дар он маврид воситаи тарбия буда метавонад, ки агар он хосияти мунтазамӣ дошта бошаду иштироки аксарияти кӯдаконро таъмин карда тавонад. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки фаъолияти меҳнатии кӯдаконро барои соли хониш ба нақша дароварда, мувофиқи вазифаю хусусиятҳои синнусолии гуруҳҳо амалҳои иҷрошударо таҳлил ва арзёбӣ намоянд. Дар кӯдакистон тарбияи меҳнатии кӯдакони синни томактабӣ асосан дар се шакл роҳандозӣ карда мешавад: **супоришҳо, навбатдорӣ, фаъолиятҳои дастҷамъона (умумӣ, якҷоя).**

Супоришҳо вазифаҳои тарбиявие мебошанд, ки мураббия бо дарназардошти имкониятҳои мавҷудаи синнусолӣ, фардӣ ва фаҳмиши кӯдакон давра ба давра медиҳад. Супоришҳо кутухмуддату дарозмуддат, инфиродию умумӣ, одию мураккаб шуда, аз амалҳои муттасили иборат мебошанд. Иҷрои супоришҳои меҳнатӣ дар кӯдакон ҳавасмандиро ба меҳнат, ҳисси масъулиятро ташаккул медиҳад. Кӯдак бояд нисбат ба иҷрои супоришҳо бодикқат бошад, саъй кунад, ки супоришро то охир анҷом диҳад ва аз натиҷааш ба мураббия маълумот пешниҳод намояд. Дар гурӯҳҳои хурди томактабӣ супоришҳо фардӣ, мушаххас ва осон мешаванд ва танҳо як-ду амалро фаро мегиранд, ба монанди болои мизи хурокхӯрӣ гузоштани қошукҳо, куртачаҳои зочаҳоро бардоштан ва ҳоказо. Чунин супоришҳои одӣ кӯдаконро фаъол мегардонанд ва онҳо ҳудашонро дар байни ҳамсолон хушҳол ҳис мекунанд. Дар гуруҳҳои миёна мураббия ба кӯдакон супоришҳои мустақилона, аз қабилӣ ҷобаҷокунии либоси зочаҳо, баъди бозӣ ғундоштани бозичаҳо, тӯда кардани қум дар қумдонҳо, рӯфтани роҳравҳо медиҳад, ки чанде зиёду душвор мебошанд. Ин гуна супоришҳо, на танҳо иҷрои пурраи амалҳоро (бо кумаки калонсол) дар бар мегиранд, балки бо кӯдакони дигар якҷоя меҳнат карданро меомӯзанд, ки асоси ташаккулёбии маҳорати кории онҳо ба ҳисоб меравад. Дар гурӯҳҳои калон одатан супоришҳои инфиродии он намудҳои меҳнат дода мешаванд, ки аз тарафи кӯдакон ё сусти иҷро мешуданд ё маҳорати нави амалкуниро бояд аз худ намоянд. Инчунин, супоришҳои фардӣ ба кӯдаконе дода мешавад, ки ба омӯзиши иловагӣ ё назорати доимӣ (вақте ки кӯдак бодикқат аст, парешонҳол аст ё диққаташро ба дигар сӯ равона мекунанд) ниёз доранд. Дар гурӯҳҳои омодагӣ ба мактаб бошад, кӯдакон бояд малакаҳои аввалияи муташаккилӣ дошта бошанд ва

аз ин рӯ, мураббия нисбат ба онҳо серталабӣ нишон дода, аз қисмати фаҳмондадихӣ ба қисмати назораткунӣ мегузарад.

Навбатдорӣ шакли навбатии ташкил кардани меҳнати кӯдакон буда, иҷрои ҳатмии корро аз тарафи кӯдакон талаб менамояд, ки ба хизматрасонии аҳли гуруҳ, яъне тарбиягирандагони он гуруҳ равона мешавад. Кӯдакон бо навбат бо вазифаҳои гуногуни навбатдорӣ шинос мегарданд, ки ин иштироки мунтазами онҳоро дар меҳнат таъмин менамояд. Таъину иваз кардани навбатдорон бояд ҳаррӯза бошад.

Яке аз шаклҳои мураккаби ташкили меҳнати кӯдакон **меҳнати дастҷамъона** ба ҳисоб меравад. Аслан, ин намуди фаъолият дар гуруҳҳои калону омодагӣ ба мактаби кӯдакистон мавриди истифода қарор дода мешавад, яъне вақте ки маҳорату малакаи кӯдакон бештар устувор мегардад ва натиҷаи меҳнаташон як маъно пайдо мекунад. Кӯдакон, аллакай дар ин ҷода фаҳмишу тасаввуроти кофӣ дошта метавонанд. Меҳнати дастҷамъона метавонад дар кӯдакон шаклҳои мусбии муносибати тарафайнро тарбия намояд: муносибати хайрхоҳона ба ҳамдигар, мувоҷиҳат кардан барои дастгирӣ, кумак расонидан ба якдигар, якҷоя амалро иҷро кардан ва ҳоказо.

Ташкили меҳнати кӯдакон талаботи зайлро дар бар мегирад:

Мунтазамии меҳнати кӯдакона. Ҳар як намуди меҳнат ба инкишофи ҳаматарафаи шахсияти кӯдак мусоидат мекунад ва ҳамзамон, имконияти амалӣ гардонидани ҳадафҳои махсуси ӯро таъмин менамояд. Раванди педагогиро тавре ба роҳ боядмонд, ки ҳамаи унсурҳои аввалияи меҳнат баробар тақсиму иштироки доимии ҳар як кӯдак таъмин карда шавад.

Меъёри кори кӯдак. Супоришҳои зиёд ё кам метавонанд ба муносибати кӯдак нисбат ба меҳнат таъсири манфӣ расонанд. Кӯдак ба меҳнати заҳматталаб нафрат пайдо мекунад ва аз супориши кам низ гурезон мешавад. Бо мақсади муайян кардани сарбории муносиб ҳангоми иҷрои кор ба аломатҳои зоҳирии кӯдак диққати махсус дода мешавад: *хасташавӣ, дигар шудани ранги рӯй, намнокии пӯст, набзи кӯдакро то иҷрои кор ва баъди он дар давоми 3 дақиқа санҷидан*. Хасташавӣ на танҳо ҳаваси кӯдакро ба меҳнат кам мекунад, балки ба саломатӣ низ метавонад таъсири бад расонад.

Интиҳоби таҷҳизоти меҳнатӣ. Лавозимоти меҳнатӣ барои супоришҳо бояд мувофиқи иқтидору имкониятҳои кӯдакон бошад. Асбобу анҷоми дуруст ва ҷолиб ба кӯдак имконияти сари вақт анҷом додани супоришро медиҳад ва инчунин хоҳиши коркуниро пайдо менамояд. Таҷҳизотро тавре ҷо ба ҷо бояд гузошт, ки ба кӯдак ёфтани гирифтани ва баъди кор ба ҷояш мондан осон бошад. Набояд аз хотир баровард, ки нисбат ба таҷҳизоти мазкур талаботи муайян (ҳаҷм, мавод, ранг) мавҷуд аст ва он аз нуқтаи назари тарбияи ахлоқӣ хеле муҳим ба ҳисоб меравад.

Ташкили фазои кори дар гуруҳҳо. Ҳаёти ҳаррӯзаи кӯдак дар муассисаи томактабӣ ба меҳнат вобаста аст. Ин муносибати кӯдак нисбат ба ашё, низоми ягона, ҳамсолон, омӯзиш дар машғулиятҳо мебошад, ки аз кӯдакон сазо кӯшиши доимиро талаб менамояд. Мураббия набояд нақши хешро чун роҳбари гуруҳ аз хотир барорад, яъне фаъолияти меҳнати кӯдаконро мақсаднок ташкил намояд, то ки дар гуруҳ фазои мусбии меҳнатӣ (дастгирии ҳамдигар, кумак расондан...) доимо пайдор бошад. Бо мақсади ҳалли бомуваффиқияти вазифаҳои тарбияи меҳнатӣ аз тарафи муассисаи томактабӣ ташкили дурусти кор бо падару модарон аҳамияти хоса дорад. Аз ин рӯ, шаклҳои кории зерини кор бо волидон пешниҳод карда мешавад:

1. Ташкил ва гузарондани намоиши якҷояи маводи дастсاختи кӯдакон ва падару модарон мувофиқи мавсими сол: **«Турамоҳи заррин», «Яхмолакбозӣ», «Табрики модарон», «Наврӯзи Аҷам», «Иди Ғалаба»** ва ҳоказо.

2. **Ободонии** гирду атрофи кӯдакистон (якҷоя бо волидону кӯдакон).

3. Машваратҳои **«Тарбияи меҳнатдӯстӣ дар оила»**.

4. Якҷоя бо кӯдакон ташкили **гӯшаи** қайду расмҳо аз **меҳнати сарҷамъонаи** кӯдакон, мураббияҳо ва падару модарон дар гуруҳҳо.

Хулоса, фаъолияти меҳнатӣ яке аз омилҳои муҳиммест, ки ба кӯдакон дар тарбияи онҳо чун шахсиятҳои нотакрор таъсири бағоят калон мерасонад. Агар хоҳем, ки кӯдакон меҳнат карданро хуш қабул кунанд, барои ин бояд фазои ҷӯшҷӯи мусбатро ташкил намоем. Чун кӯдак мебинад, ки калонсолон аз кору меҳнати хеш ва натиҷаи он қаноатманданд, ӯ ҳам ба меҳнат ҳавасманд мегардад ва меҳнат, ки мисли онҳо кор кунад. Муҳим он аст, ки меҳнат ба кӯдакон эҳсосоти мусбӣ ва хурсандибахш дода тавонад.

ПЕШРАФТ ВА НАТИҶАГИРӢ

Сифати таҳсилот дараҷаи муайяни дониш, маҳорат, малака, рушди ақлонӣ, ахлоқӣ ва ҷисмонӣ буда, он дар марҳалаҳои муайяни мутобиқ ба ҳадафҳои банақшгирифташуда; дараҷаи қаноатмандии иштирокчиёни ҷараёни таҳсилот аз хизматрасониҳои таълимии муассиса ба даст меояд. Пеш аз ҳама, он бо мувофиқатӣ ба стандарти таҳсилот чен карда мешавад. Атрофи ин ва масъалаҳои марбут ба он суҳбати мо бо сардори шуъбаи сифати таҳсилоти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон Айниддин Холиқзода сурат гирифт.

–Мехостем, назари Шуморо роҷеъ ба сифати таҳсилот ва аҳаммияти он дар баланд бардоштани дониш, маҳорат ва рушди ташаккули ақлонии хонандагон дониста бошем. Чӣ зарурат шуд, ки ба ин масъала аз ҷониби давлат ва роҳбарият бевосита таваҷҷуҳ зоҳир гардид?

–Сифати таҳсилот ҳамчун воситаи муайян кардани дараҷа ва сифати дониш, маҳорат, малака, рушди ақлонӣ, ахлоқӣ ва ҷисмонӣ, инкишофи шахсият, маънавиёт ва шахрвандии фаъоли насли наврас ба кор бурда мешавад. Он дар мувофиқа ба стандарти таҳсилот чен карда мешавад. Зарурати рӯ овардан ба ин мавзӯ дар сиёсати давлат ба миён омад ва барои идораи сифати таҳсилот Барномаи идоракунии сифати таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори мушовараи Агентии назорат дар соҳаи илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04. 12.2020 №1/2) қабул гардид, ки мутобиқи он зинаҳои асосии идоракунии

сифати таҳсилот муайян карда шудаанд. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» «Сифати таҳсилот – маҷмуи нишондиҳандаҳои стандартҳои давлатии таҳсилот ва талаботи давлатӣ» ё «**мутобиқати таҳсилот ба талабот ва меъёрҳо (стандартҳо)-и дар соҳаи маориф қабулшуда аст**» гуфта шудааст. **Дар моддаҳои 26-27-и Қонун дар ин хусус тавзеҳи равшан оварда шудааст.**

Бо мақсади таъмини сифати таҳсилот ва баланд бардоштани дониш, малака ва маҳорати омӯзгорону таълимгирандагон, инчунин, ба хоҳири омӯхтани омилҳои дар ҳолати паст қарор доштани сифати таҳсилот бо фармоиши вазир маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2020, №2540 дар Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон шуъбаи сифати таҳсилот таъсис дода шуд. Шуъба сиёсати ягонаи давлатиро дар самти таълим ва баҳодихӣ ба сифати таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамояд. Зарурати таъсис додани шуъба дар он аст, ки маҳз баланд будани сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ омили асосии омода намудани мутахассисони баландхаттисос дар ҷомеа мегардад.

– Вазифа ва самтҳои фаъолияти шуъбаи сифати таҳсилот кадомҳоянд?

–Шуъбаи сифати таҳсилоти Вазорати маориф ва илм якҷанд вазифаи муҳим дорад. Аз ҷумла, пешниҳод ба вазир оид ба баланд бардоштани сифати таҳсилот, иштирок дар баргузори аттестатсияи давлатии муассисаҳои таълимӣ тибқи тартиби қонунгузорӣ, арзёбии сифати таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олиӣ касбӣ, омода кардани масъалаҳои марбут ба сифати таҳсилот дар маҷлисҳои назоратӣ, мушовараи Вазорат ва дигар чорабиниҳо, иштирок дар омода намудани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ доир ба соҳаи маориф ва илм, тибқи тартиб назорат кардани фаъолияти шуъба, бахш ва ғуруҳҳои идоракунии сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олиӣ касбӣ, инчунин, сарраёсат, раёсат, шуъба ва бахшҳои маориф, таҳияи барнома ва дастурҳои методӣ оид ба баланд бардоштани сифати

таҳсилот ва низоми баҳодихӣ, ҳамкорӣ бо воситаҳои ахбори омма, иштирок дар омода намудани махзанаи саволномаҳо, тестҳо ва корҳои хаттӣ вобаста ба зинаҳои таҳсилот, баргузори мониторинги сифати таҳсилот, таҳлил ва муқоиса намуда, ироаи пешниҳодҳо барои идоракунии ва баланд бардоштани сифати таҳсилот ба вазири маориф, бо мақсади амалӣ намудани вазифаҳои хизматӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ доир ба масъалаҳои таҳсил ва баҳодихӣ ба сифати таҳсилот ҳамкорӣ дар доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ба роҳ мондани хизматрасониҳои машваратӣ доир ба масъалаҳои баҳодихӣ ба сифати таҳсилот, баргузори санҷишҳои фосилавӣ бо супориши Вазорат ва пешниҳоди маълумот оид ба натиҷаҳои он ба роҳбарият.

Шуъба тавассути ташкил ва гузарондани санҷишҳои тестӣ, корҳои хаттӣ, пурсиши шифохиро дар раванди санҷишу назорати сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ баргузор карда, омилҳои таъсиррасон ба сифати таҳсилотро муайян мекунад. Ёдовар мешавем, ки шуъбаи сифати таҳсилот падидаи замони Истиқлол аст ва сол то сол фаъолияти худро пурбортар мегардонад. Таваҷҷуҳи давлат ва ҷомеа ҳам ба самти мазкур дар ҳоли афзоиш аст.

Тибқи дастури Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои баланд бардоштани сифати таҳсилот ва ворид шудан ба фазои ягонаи таҳсилот «Консепсияи миллии арзёбии сифати таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2044» аз ҷониби Вазорат таҳия ва бо қарори ҷаласаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 29.04.2024 №240 тасдиқ гардид. Он барои идоракунии тадбирҳои вобаста ба масъалаҳои баҳогузори ва арзёбӣ дар соҳаи маориф пешбинӣ шудааст.

– Мусаллам аст, ки тадбирҳо дар самти рушди сифтаи таҳсилот гуногунанд. Аз ҷумла, ҳамкорӣ бо шарикони рушд аз омилҳои беҳтарини кор маҳсуб меёбад. Аз чунин ҳамкорӣ дар пешрафти фаъолияти шуъба ва иҷрои вазифаҳои он чӣ натиҷаҳо ба даст омаданд?

Моҳи майи соли ҷорӣ Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷо бо Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин маротиба озмоиши хурди **PISA-** (Барномаи Байналмилалӣ арзёбии хонандагон)-ро дар 71 муассисаи таҳсилоти умумии шаҳри Душанбе бо фарогирии 2272 нафар хонандагони синну соли аз 15- 16 - сола бо муваффақият гузаронд.

PISA Барномаи омӯзиши байналмилалӣ мебошад, ки соли 2000 оғоз гардида, ҳадафи он баҳодихии низоми таълим дар саросари ҷаҳон тавассути санҷиши малакаҳо ва донишҳои таълимгирандагони синни 15,3-16,2-сола дар кишварҳои ширкаткунанда аст. Он дар ин давра беш аз 100 кишвари дунёро фаро гирифтааст.

27 майи соли 2024 ҷаласаи гурӯҳи кории байниидоравӣ оид ба «Таҳсилоти босифат» дар доираи Шурои миллии рушди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷо бо Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил ва баргузор карда шуд. Дар он мавзӯҳои ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба барномаи байналмилалӣ арзёбии хонандагон (**PISA-2025**) ва Консепсияи миллии арзёбии сифати таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2044 мавриди муҳокима ва баррасӣ қарор гирифтанд. Дар ин замина, Дастурамали фаъолияти Гуруҳи кории байниидоравӣ оид ба таҳсилоти босифат (Дар ҷаласаи Гуруҳи корӣ аз 18 декабри соли 2023 баррасӣ шудааст) аз ҷониби ҳарду вазорат таҳия ва тасдиқ гардид.

Дар доираи лоиҳаи «Кумаки Иттиҳоди Аврупо ба соҳаҳои маориф ва меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷиҳати омӯзиши таҷрибаи Ҷумҳурии Қазоқистон дар самти таълиму тарбия, вазъи муассисаҳои таълимӣ, тақмили ихтисоси омӯзгорон, гирифтани таҷриба оид ба Барномаи байналмилалӣ арзёбии дастовардҳои хонандагон **PISA** ва низоми баҳогузори 10-хола рӯзҳои 10-17 марти соли 2024 мо ба ин кишвар сафар кардем. Инчунин, моҳи марти соли ҷорӣ ҷиҳати баланд бардоштани сифати таҳсилот ва ба талаботи замон мутобиқ намудани табодули таҷриба, дар ҷаласаи Комиссия дар соҳаи таъмини сифати таълими касбии давлатҳои иштирокдори **IDM** ба таври маҷозӣ иштирок кардем.

Вазорати маориф ва илм бо мақсади амалишавии Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва ҷиҳати беҳтар намудани сифати таълим иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар арзёбии байналмилалӣ **PIRLS-**(Таҳқиқоти байналмилалӣ сифати хониш ва дарки матн) низ саривақтӣ мешуморад. Дар доираи лоиҳаи «Муҳити таълим – асоси таҳсилоти босифат» ва бо мақсади арзёбии сифати хониш ва салоҳиятҳои истифодаи амалии дарки масъалаҳо, иштироки хонандагони синфи 4-и

муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳуриро дар арзёбии байналмилалӣ PIRLS—Таҳқиқоти байналмилалӣ сифати хониш ва дарки матн ба нақша гирифтааст, ки ин арзёбӣ соли 2026 роҳандозӣ хоҳад гардид.

Қиҳати амалӣ намудани Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи соли 2024, №АП-484 ва банди 55-и Нақшаи чорабиниҳо оид ба иҷрои вазифаҳои, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» зикр гардидаанд, барои таҳияи лоиҳаи «Чаҳорҷӯбаи миллии рушди таҳсилоти Тоҷикистон» гуруҳи кории байниидоравӣ таъсис дода шуд. Ин лоиҳа таъмини муҳити мусоид барои дастрасӣ ба таҳсилоти босифат, таълиму тарбияи самарабахш, таълифи китобҳои дарсии насли нав, баланд бардоштани сифати таҳсилот, таҳлил ва арзёбии раванди таълиму тарбия ва беҳтар кардани инфрасохтори муассисаҳои таълимиро дар бар мегирад.

Ба ин тариқа, мавзуи матраҳ давра ба давра фаъолияти густурда пайдо мекунад, зеро ба таъкиди Сарвари давлат: «...Сифати таҳсилот дар оянда низ ҳамчун масъалаи муҳимтарини соҳаи маориф боқӣ мемонад.»

– **Ташаккур барои суҳбати пурмухтаво.**

**Мусоҳиб Саидаи ФАЗЛ –
Аълочии маориф ва илми Тоҷикистон**

ЯК НИГОҲ:

Раҳим Саидзода - вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон:

— Барои амалӣ гардидани ҳадафҳои инсоният дар зиндагӣ, рушду инкишоф ёфтани тамоми соҳаҳои ҳаётан муҳим дар ҷаҳон ва муҳимтар аз ҳама, барои равонаи роҳи рост гардидану соҳиби зиндагии арзанда шудани ҳар инсон омӯзгор нақши калидӣ дорад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба фаъолияти омӯзгорон чун иршодгар ва машъалафрӯзони роҳи фардои миллат таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, меҳнату заҳмати онҳоро ҳамеша қадрдонӣ менамоянд. Давоми 33 соли Истиқлоли давлатӣ бо таваҷҷуҳ ва ғамхориҳои пайвастаи Сарвари давлат зина ба зина мақому манзалат ва нақши омӯзгорон боло рафта, барои беҳтар намудани фаъолияти кории онҳо заминаҳои моддию техникӣ фароҳам гардидаанд. Зимни суханронӣ ба муносибати оғози соли нави таҳсил ва Рӯзи дониш (01.09.2024) Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо арзи эҳтиром ба омӯзгорон чунин иброз доштанд: **«Омӯзгор шахсест, ки бо нури саводу маърифат ва илму дониш ҳаёти ҷомеаро равшан месозад, хурофоту ҷаҳолатро аз ҳаёти ҷомеа берун мекунад ва созандагону ободгарони ояндаи Ватанро ба камол мерасонад».** Сарвари давлат ҳамчунин изҳор намуданд, ки «агар мо хоҳем, ки дар оянда миллати босаводу пешрафта бошем, давлати аз лиҳози илмӣ ва техникӣ технология тараққикарда дошта бошем ва сатҳи зиндагии ҷомеаро бамаротиб баланд бардошта тавонем, бояд масъулият ва сатҳи касбияти омӯзгоронро баланд бардорем».

Бо ин ҳадаф Пешвои миллат ба мақомоти дахлдор дастур доданд, ки дар муддати шаш моҳ лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми омӯзгор»-ро таҳия ва барои баррасӣ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намоянд. Албатта, қабули чунин қонун марҳилаи навинеро дар ҳаёту фаъолияти омӯзгорони мамлакат ифтитоҳ менамояд, марҳалае, ки ба бештар боло рафтани мақому мартабаи омӯзгорон ва эҳтирому арҷгузориҳои онҳо мусоидат хоҳад кард. Ин гуна омӯзгорони сарбаланду маърифатгустари моро фардои боз ҳам дурахшону фараҳбор ва пурнишот интизор аст.

АФЗАЛИЯТИ ИННОВАТСИЯ ДАР ТАЪЛИМ

Инноватсияи педагогӣ водор месозад, ки мо, омӯзгорон, таҷрибаи бадастовардаи таълими анъанавиро табдил дода, дониш ва маҳорати касбии худро тавассути таҳқиқоти таҳлилҳои воқеӣ инкишоф диҳем. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмҳои қаблии хеш таъкид карда буданд: «Омӯзгор ҳуқуқи хато карданро надорад».

Амоншо ПАЛАВОНОВ
– омӯзгори
коллективи кӯҳи ба
номи С. Юсупова
дар назди Донишқадаи
кӯҳӣ - металлургии
Тоҷикистон

Омӯзгор ҳамеша бояд ҷӯяндаву пажӯҳишгар бошад, адабиёти иловагӣ, нағзҳои илмию назариявии фаннӣ, дастурҳои таълимию методӣ, роҳнамоҳои таълим, таҷрибаи ҳамкасбонро дарёфт ва мутолиа намояд. Омӯзгоре, ки усулҳои нави таълим ва инноватсиониро дар раванди машғулиятҳо роҳандозӣ менамояд, ба беҳтар гардидани сифати таълим мусоидат хоҳад кард. Дигаргунҳои муосир, ки дар ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва умуман, дар ҳаёти ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал меоянд, масъалаи ташаккули шахсияти қодир ба иштироки фаъолона дар равандҳои дигаргунсозии муосир, амалӣ намудани неруи созандаи худ, омодагии бо роҳи ҳудумузӣ ва худтакмилдиҳӣ ба вучуд омадари амалӣ намояд, имконоти худро доимо васеъ намояд. Ин ғоя дар Қонуни «Дар бораи маориф» инъикос ёфтааст, ки дар ҷумҳурии мо ҳадафи стратегияи ислоҳоти соҳаи маориф ғояи ташаккули насли нави одамони дорои тафаккури инноватсионӣ, эҷодкор, дорои фарҳанги ҷаҳонбинии инкишофёфта, мутахассисони баландихтисос ба ҳисоб меравад.

Системаи анъанавӣ, сарфи назар аз эъломиаи озодии интиҳоб ва тағйирёбанда, яқсон ва бетағйир боқӣ мемонад. Банақшагирии мазмуни таълим-марказонидашуда ба ҳисоб рафта, нақшаҳои таълимии базавӣ бо ҳамин стандартҳои мамлакат асос ёфтаанд. Раванди таълим асосан ба таври шифохӣ, фаҳмондадиҳӣ-иллюстративӣ, бо иртиботи сусти он бо ҳаёти ботинии хонанда, на бо талабот ва ниёзҳои гуногуни ӯ, мавҷуд набудани шароит барои зуҳури қобилиятҳои инфиродӣ ва зуҳуроти эҷодии шахсият гузаронда мешавад. Муассисаҳои маълумоти умумӣ ва донишқадаҳои донишгоҳҳои олии ҳозиразамон дар таълиму тарбияи насли наврас, ба ҳаёти воқеӣ тайёр кардани онҳо, инкишоф додан ва нигоҳ доштани хислатҳои инсонӣ душвориҳои зиёдеро аз сар мегузаронад.

Аммо пас аз пайдо шудани ҳуҷҷатҳои нави меъёрий ба бисёр муассисаҳои таълимӣ дар интиҳоби барномаҳо, шаклҳо, усулҳои таълиму тарбия мустақилият дода шуд. Ҳамин тариқ, ғояи пешбари Қонун «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти баъдидипломӣ» равона кардани тамоми системаи фаъолияти таълимӣ дар донишгоҳ ба фароҳам овардани шароите мебошад, ки мавқеи фаъол ва эҷодии шахсияти мутахассиси ояндари таъмин менамояд. Бо суръати кайҳонӣ рушд кардани техникаву технология дар ҳаёту фаъолияти мардум тағйироти навинро ба миён

овард. Метавон гуфт, ки рушди босуръати техника ва технология дар раванди таълим низ муносибатҳоро тағйир дода, бунёдгари талаботи навин гаштааст. Имрӯзҳо аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси талаботи «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» роҳандозии ислоҳот маҳз

ба таъйири муносибат дар таълим равона карда шудааст. Яке аз салоҳиятҳои асосии омӯзгор, самаранок истифода карда тавонистани технологияи иттилоотӣ дар раванди таълим мебошад. Аз ҷониби давлатҳои мутараққӣ дахҳо техника ва технологияҳои нав ҷиҳати шавқовар ва самаранок гардонидани раванди таълим кашф ва ба истифода дода шуда, раванди баргузори дарсҳо зина ба зина ба шакли электронӣ табдил меёбанд.

Таъминоти моддӣ - техникий фан ҳангоми гузарондани дарсҳо бояд чунин бошад:

1. Толори лексия бо компьютер ва таҷҳизоти мултимедиявӣ муҷаҳҳаз барои сохтани презентатсияҳо;

2. Системаи кории хонандагон ва омӯзгор, ки дар як нуқта муттаҳид карда шаванд;

3. Шабакаи компютерӣ, қобилияти кор бо чандрасонаӣ, дастрасӣ ба таълим, сервер ва дастрасӣ ба интернет;

4. Проектори мултимедиявӣ;

5. Тахтаи интерактивӣ истифодабаранда;

6. Тахтаи интерактивӣ бо технологияи мултимедиявӣ;

7. Сканер;

8. Дастгоҳи нусхабардорӣ;

9. Наворбардори ҳуҷҷатӣ;

10. Низоми овоздиҳӣ;

11. Планшетҳои графикӣ.

Хонанда танҳо дар фаъолияти эҷодӣ аҳаммияти шахсияти худро дарк мекунад ва қобилиятҳои шахсӣ, мавҷудияти нуқтаи назари худ, ҷасорат ва мустақилияти муайяно дар қабули қарорҳо ба ҳадди аксар мерасонад. Мавҷудияти фаъолияти дохилӣ дар кӯдак боиси рад кардани азхудкунии миқдори муайяни донишҳои дахлдор ҳамчун ҳадафи асосии раванди таълим мегардад. Мақсади асосии таҷриба рушди ҳамаҷонибаи шахсияти хонанда мебошад. Воситаҳои ташаккули шахсият, ошкор намудани қобилиятҳои потенциалии дохилии он – фаъолияти мустақили маърифатӣ ва равонӣ мебошад. Бинобар ин, вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки чунин фаъолиятҳоеро, ки бо технологияҳои муосири инноватсионӣ мусоидат мекунад, амалӣ намояд ва дар ин сурат худӣ хонанда роҳи дарёфти донишро пайдо мекунад. Азхудкунии дониш натиҷаи фаъолияти хонанда мебошад. Аз ин рӯ, ғояи асосии ин таҷриба, омезиши оқилонаи идоракунии педагогӣ бо ташаббус ва мустақилияти худӣ хонандагон бо истифода аз омӯзиши инноватсионӣ имконпазир мегардад.

Омӯзиши инноватсионӣ имкон медиҳад, ки азхудкунии маводро ба таври назаррас афзоиш диҳем. Ин тасодуфӣ нест, зеро усулҳои инноватсионӣ на танҳо шуури хонанда, балки эҳсосоти ӯ, инчунин, ирода (амал, амалия), яъне раванди таълимро пурра дар бар мегиранд. Бовар дорем, ки имрӯз омӯзиши инноватсионӣ мисли ҳама гуна технологияи дигар ба азхудкунии тамоми салоҳиятҳои асосӣ: арзишӣ-маъноӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ-маъноӣ, иттилоотӣ, коммуникативӣ, иҷтимоӣ ва меҳнатӣ, салоҳият ва худтакмилдиҳии шахсӣ мусоидат мекунад. Истифодаи технологияи инноватсионӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки зудтар ба тадқиқи доимии маводи барномавӣ мутобиқ шаванд, ба эҷодкорона фикр кардан одат кунанд, мустақилона иттилои заруриро ҷустуҷӯ кунанд ва мунтазири ҷавобҳои тайёр ба саволҳо нашаванд. Ин омили асосиест, ки мо бояд ҳангоми кор бо кӯдакон ба он тавачҷуҳ кунем. Омӯзиши инноватсионӣ чунин шакли ташкили фаъолияти маърифатӣ мебошад, ки дар он қариб ҳамаи хонандагон иштирок мекунанд, зеро онҳо қобилияти дарк кардан ва посух доданро, дар бораи он чизе, ки медонанд ва фикр мекунанд, доранд. Фаъолияти муштаракӣ хонандагон дар раванди таълим, аз худ намудани маводи таълимӣ маъноӣ онро дорад, ки ҳар як шахс саҳми худро мегузорад ва мубодилаи дониш, ғояҳо, роҳҳои фаъолият дар фазои хайрхоҳӣ ва дастгирии ҳамдигар ба амал меояд, ки ба хонандагон имкон медиҳад, ки на танҳо донишҳои нав ба даст оранд, балки малакаҳои муоширати худро инкишоф диҳанд. Имконоти тарбиявии шаклҳои инноватсионӣ низ назаррасанд. Истифодаи технологияи иттилоотӣ дар раванди таълим дорои афзалиятҳои гуногун мебошанд, аз ҷумла:

❖ **Дастрасии босуръат ба маълумот (дониш).** Яке аз афзалияти истифодаи технологияи иттилоотӣ, дар муддати кӯтоҳтарин дастрасӣ ба маълумоти зарурӣ дар вақти зарурӣ мебошад. Имрӯзҳо аз ҷониби мутахассисони соҳа барномаҳои махсуси ҷустуҷӯӣ коркард ва ба истифода дода шудаанд, ки бевосита баҳри дарёфт намудани маълумоти даркорӣ дар ҳолатҳои зарурӣ истифода бурда мешаванд. Барномаҳои мазкур дорои

имконоти гуногун мебошанд, ки шахс метавонад тавассути як калима маълумоти заруриро дастрас намоянд. Барномаҳои ҷустуҷӯӣ барои дар заминаҳои гуногун истифода бурдан таҳия шудаанд.

❖ **Дар муҳлати кӯтоҳ интиқол додани маълумот**

Тавассути технологияи иттилоотӣ мо метавонем, ба шабакаи умумиҷаҳонии интернет пайваст шуда, аз имконоти он самаранок истифода барем. Шабакаи мазкур ба омӯзгор имкон медиҳад, ки бо ҳамкасбон, ҳамкорон, муассисаҳои таълимӣ, мутахассисон, новобаста аз ҷой ва макон, робитаи мустақим барқарор намуда, дар баланд бардоштани маҳорати касбӣ аз он истифода намояд. Шояд барои дурусттар дарк намудани ин ҳолат аз солҳое, ки интернет набуд, ёдовар шудан лозим аст. Барои ирсол намудани ягон намуд мактуб ё ҳуҷҷат тавассути почта моро зарур буд, ки аввал онро дар варақа навишта, дар лифофаи махсус ба почтаи минтақа (на дар ҳамаи минтақаҳо почтаҳо буданд, барои бурда расонидан масофаи зиёдро тай кардан лозим буд) бурда супорем. Имрӯз бошад, дар ҷойи кор, дар хона бе талафоти вақти зиёд метавонед бо истифода аз почтаҳои электронӣ дар муддати кӯтоҳтарин маълумот ё ин ки мактуби худро ба ҷойи лозима ирсол намоед. Ҳамзамон, метавон гуфт, ки шабакаи умумиҷаҳонии интернет на танҳо ирсол намудани мактуб ё маълумотнома, балки ирсол намудани наворҳои видеоӣ ва шунавоиро низ дар муддати кӯтоҳ таъмин месозад.

❖ **Имкони бо чашм دیدан.** Технологияи иттилоотӣ дорои имкони намоиш додани наворҳо ва расмҳо мебошад ва ин имкон медиҳад, ки барои ноил гардидан ба мақсадҳои худ дар бораи мафҳуми маълумоти ноқофӣ аз расм ё ин ки навор истифода намоем. Ҳамзамон, муайян кардани монандӣ ва ё тафовути ду мафҳум тавассути аз назар гузарондани расм ва ё навор ба осонӣ аниқ карда мешавад. Ин афзалияти технологияи иттилоотӣ (алалхусус, дар таълими дарсҳои забонҳои хориҷӣ) ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки дар шарҳ додани калимаҳои нав ва нофаҳмо аз луғатҳои электронии расм дар истифода бурда, ба осонӣ ба хонандагон мафҳумҳои мураккабу ношиносро шарҳ дода тавонанд. Инчунин, ин афзалият дар таълими фанҳои табиӣ-риёзӣ бештар эҳсос мешавад. Ба хонандагон сабту наворҳои муҳити атроф нишон дода, ҷаҳонбинии онҳоро васеъ кардан мумкин аст.

❖ **Ёрӣ расонидан дар баёни ҳодисаҳо, ки шифоҳӣ фаҳмондан мушкил мебошад.** Пешравии технологияи иттилоотӣ ба мо имкон медиҳад, ки дар лабораторияҳои электронӣ (озмоишгоҳҳо) таҷрибаҳои худро бе сарфи маблағи зиёдатӣ амалӣ созем. Ин афзалияти технологияи иттилоотӣ дар таълими фанҳои химия, физика ва биология бештар ёрӣ мерасонад. Омӯзгорон имкон доранд бо истифода аз барномаҳои махсуси компютерӣ дар озмоишгоҳҳо натиҷаи кори амалии дар барномаи таълимӣ ҷойгирбударо ба хонандагон намоиш диҳанд. Шояд омӯзгор ба хонандагон дар тахтаи синф дар бораи мавзуи дарс маълумоти лозимаро пешкаш карда бошад, аммо баъди дар озмоишгоҳ таҷриба кардан ва мушоҳида намудан мавзуи дарс фаҳмо ва хотирмон мешавад. Ҳамзамон, метавон гуфт, ки кори омӯзгори дорои қобилияти истифодабарии барномаҳои мазкур самарани беҳтар медиҳад.

❖ **Муайян намудани қобилияти фардии ҳар як хонанда.** Дар заминаи технологияи иттилоотӣ барномаҳои гуногуни санҷишӣ таҳия ва ба истифода дода шудаанд, ки дар муайян намудани дониш ва маҳорати хонандагон ёрӣ мерасонанд. Истифодаи технологияи иттилоотӣ дар муайян намудани сатҳи дониш ва маҳорати хонандагон ин дур намудани омили инсонӣ аз натиҷаи санҷиш мебошад, ки ба шаффофият ва воқеъбинона арзёбӣ намудан кумак менамояд. Масалан, дар сомонии Маркази миллии тестӣ саҳифаи «Худро бисанҷ» ҷойгир карда шудааст, ки докталабон тавассути ин саҳифа пеш аз имтиҳони марказонидаи дохилшавӣ метавонанд сатҳи дониши худро воқеъбинона муайян намоянд. Ба ин монанд барномаҳои гуногуни санҷишии заковат ва маҳорат (барномаҳои санҷишии IQ-TEST ва ғайра) арзи вуҷуд доранд, ки дар муайян намудани заковат ва қобилияти фард ёрӣ мерасонанд.

❖ **Истифода аз бозиҳои таълимӣ дар баёни мавзӯҳо.** Дар раванди дарсҳо истифодаи бозиҳои таълимӣ малака ва маҳорати хонандагонро рушд дода, хотираи онҳоро пурзӯр менамояд. Дар зинаи мустаҳкамкунӣ истифодаи бозиҳои таълимӣ василаи такрори донишҳои қаблии азхудкардаи хонандагон ба шумор меравад. (Истифодаи бозиҳои таълимӣ дар ҷараёни дарс воситаи мустаҳкам намудани донишҳои қаблӣ буда, ба хонандагон имкони такрор намудани мавзӯҳои омӯхташударо медиҳад.) Дар ҷараёни дарс истифода намудани бозиҳои таълимӣ имкон медиҳад, ки хонандагон маълумот ва донишҳои лозимаро бо роҳҳои шавқовар аз худ намоянд. Истифодаи бозиҳои таълимии гуногун диққати хонандагонро ба

дарс ҷалб намуда, сатҳи донишмандии онҳоро баланд мебардорад. Яке аз мақсадҳои истифодаи бозиҳои таълимӣ дар раванди дарс хушнуд намудани хонандагон ва дар баробари ин аз худ намудани маълумоти нав мебошад. Бозиҳои таълимӣ, ки бо истифода аз технологияи иттилоотӣ ба роҳ монда мешаванд, бевосита раванди таълимиро шавқовар менамоянд. Ин барномаҳо ё ин ки бозиҳои таълимӣ дар давлатҳои мутараққӣ дар зинаҳои таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоӣ фаровон истифода мешаванд.

❖ **Муоина ва таҷриба кардан.** Технологияи иттилоотӣ ба мо имкон медиҳад, ки дар раванди таълим мафҳумҳои мураккабро ошкор намоем. Тавассути озмоишгоҳҳои мучахҳаз бо технологияи иттилоотӣ муҳаққиқон ва донишандӯзон имконияти таҷриба кардани дастовардҳои илмӣ хешро доранд. Дар ин намуд озмоишгоҳҳо ба таври сунъӣ таҷрибаҳои илмӣ гузаронда, аз дастовардҳо пешгӯӣ кардан мумкин мебошад.

❖ **Имконияти истифода аз шабакаи интернет.** Муҳити асосии иттилоотӣ маҳалли ҳамлу нақли иттилоот ва амбори азими умумиҷаҳонии иттилоот мебошад. Интернет шабакаи компютери мебошад, ки ба воситаи хатҳои алоқа бо ҳазорҳо компютерҳои ҷаҳон пайваст мешавад. Интернет аз шабакаҳои майдатари компютер иборат буда, маълумот ё ахборро ба воситаи шабакаҳо гирифта, ба суроғаи лозима ирсол менамояд. Ба воситаи технологияи иттилоотӣ ба шабакаи ҷаҳонии интернет пайваст шуда, маълумоти лозимаро барои ғанӣ гардондани раванди таълим истифода бурда метавонем. Тавассути шабакаи интернет алоқаи миллионҳо компютер бо ҳамдигар барқарор мешавад.

❖ **Курсҳои таҳсилоти фосилавӣ.** Яке аз шаклҳои муосири таҳсилот дар ҷаҳони имрӯза таҳсилоти фосилавӣ мебошад. Он тарзи амалигардонии раванди таълим бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионист, ки таълимиро дар масофа бе иштироки бевоситаи шахсии омӯзгор ва таълимгирандагон имконпазир мегардонад. Таҳсилоти фосилавӣ зинаи нави рушди таҳсили ғоибона ва рӯзонаи таҳсил буда, дар он истифодаи технологияҳои иттилоотӣ таъмин шудааст.

Фарқи он аз намуди ғоибонаи таҳсил дар он аст, ки қисми муҳимми маводи таълимӣ на ихтиёрӣ, балки пайваста бо муносибат бо омӯзгор (машварат бо воситаи почтаи электронӣ, скайп, семинарҳо дар режими online) аз худ мешавад.

❖ **Дастрасӣ ба маълумоти умумиҷаҳонӣ.** Ҳар як истифодабарандаи компютер, ки каму беш дар шабакаи интернет кор кардааст, оид ба барномаҳои ҷустуҷӯи он тасаввурот ҳосил менамояд. Барои нафароне, ки ҳоло аз имкониятҳои шабакаи умумиҷаҳонии интернет истифода накардаанд, қайд менамоем, ки барномаҳои ҷустуҷӯӣ яке аз воситаҳои хеле паҳншудаи интернет мебошанд. Тавассути барномаҳои мазкур ҷустуҷӯи маълумоти зарурӣ дар олами Web-саҳифаҳои шабакаи умумиҷаҳонӣ хеле қулай ва осон мебошад. Қайд менамоем, ки қараёни кор дар интернет, хусусан, саёҳат аз як саҳифа ба саҳифаи дигар хеле машғулияти диққатҷалбкунанда аст.

❖ **Имконияти ташкили бонки маълумот.** Шабакаи умумиҷаҳонии интернет худ чун бонки васеи маълумот қабул шудааст, ки тавассути технологияи иттилоотӣ аз он самаранок истифода бурдан мумкин мебошад. Интернет дар худ шабакаҳои зиёди локалӣ, регионалӣ ва корпоративиро муттаҳид намуда, фазои маълумоти ягонаи ҷаҳониро ба вуҷуд овардааст, ки аз хизмати он миллионҳо одамон ҳар рӯз бархӯрдоранд. Ба воситаи интернет сели маълумот (информатсия) ба дастаҳо (пакетҳо) ҷудо шуда, баъд ба истифодабарандагон равон карда мешавад.

❖ **Ҷамъовари маълумот дар бораи хонандагон.** Дорони маълумот будан дар бораи ин ё он гуруҳ роҳбарӣ (идора) кардани онҳоро осон менамояд. Ё ин ки метавон гуфт, ки бе маълумот дар бораи ин ё он гуруҳ қарорҳои дахлдор қабул кардан мушкил мебошад. Бинобар ин, технологияи муосир дар ҷамъовари маълумот ва ташкили бонк (база)-и маълумот дар бораи ин ё он гуруҳ мусоидат менамояд. Маълумоти ҷамъоваришуда бо истифода аз барномаҳои муосири технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ муҳофизат карда шуда, онҳоро дар ҳолати зарурӣ ба осонӣ дастрас кардан мумкин мебошад.

❖ **Имконияти эътимод ба худ доштан.** Тавассути баргузор намудани дарсҳои амалӣ рафти иҷро намудани супоришҳо дар хотираи хонандагон нақш мебандад. Дар алоҳидагӣ ба воситаи донишҳои гирифтаи хеш иҷро намудани ин ё он супориш эътимоди хонандаро афзун мегардонад.

❖ **Ба роҳ мондани худомӯзӣ.** Яке аз роҳҳои баланд бардоштани малакаю маҳорати касбӣ худомӯзист. Худомӯзӣ раванди мустақилона аз худ кардани маълумот, дониш ва малакаю маҳорат буда, ба донишандӯзии мукамал мусоидат менамояд.

Хондани китобу маҷаллаҳо, гӯш кардани радио, тамошо намудани телевизион, иштирок дар мизҳои мудаввар ва конференсҳои илмӣ, рафтан ба осорхона, иштирок дар намоишҳои илмӣ эҷодӣ, суҳбат бо мутахассисон ва ғайра ба худомӯзӣ ёрӣ мерасонанд. Ҳамаи фаъолиятҳои дар боло зикрнамударо тавассути шабакаи умумиҷаҳонии интернет дар вақти кӯтоҳ ва ба осонӣ ба роҳ мондан мумкин аст.

❖ **Бар шакли фосилавӣ омода намудани вазифаи хонагӣ.** Сари вақт иҷро намудани вазифаҳои хонагӣ барои хонандагон ва донишҷӯён яке аз вазифаҳои муҳим ба шумор меравад. Бо истифода аз технологияи иттилоотӣ хонандагон ва донишҷӯён метавонанд бо яқдигар тамос гирифта, баҳри иҷро намудани супоришҳои омӯзгорон ва устодон ёрӣ расонанд. Таҳсилоти фосилавӣ, ки бо истифода аз шабакаи умумиҷаҳонии интернет ба роҳ монда мешавад, иҷрои дастури супоришҳои устодон ва иҷрои вазифаҳои хонагӣ низ тавассути ин шабака амалӣ гардонда мешавад. Донишҷӯён ва хонандагон вазифаҳои хонагӣ ва супоришҳои устодонро дар кабинети инфиродии худ иҷро намуда, тавассути интернет ба суроғи лозима ирсол карда метавонанд.

❖ **Ба роҳ мондани модели фаъоли таълим.** Модели фаъоли таълим усулҳои гуногуни ба роҳ мондани раванди таълиму тарбияро дар худ таҷассум менамояд. Технологияи иттилоотӣ ба мо имконияти ба таври васеъ ба роҳ мондани ин усулҳоро фароҳам оварда, истифодаи барномаҳои гуногуни компютериро пешниҳод менамояд. Тавассути барномаҳои муосири иттилоотӣ ҳамаи иштироккунандагони ҷараёни таълим фаъл гардида, раванди дарс диққатҷалбкунанда ва сатҳи донишу малакаю маҳорати хонандагон баланд бардошта мешавад.

Тавре Сарвари давлат таъкид мекунанд, асри XXI асри техника ва технология мебошад, бинобар ин, ҳар як омӯзгорро зарур аст, ки аз дастовардҳои замони муосир оғаҳ буда, дар раванди таълим аз онҳо самаранок истифода бурда тавонад. Татбиқи дастовардҳои технологияи навин яке аз омилҳои муҳими татбиқии донишҳои нав буда, пешрафти илму техникаро метезонанд.

ЯК НИГОҲ

Камол Насрулло – шоир:

— Аз қадимулайём қадру қимати устод, муаллим ва омӯзгор дар тамоми дунё хеле баланд аст, хусусан, дар байни мардуми тоҷик омӯзгор нақши барҷаста дорад. Зеро вазифаи аввалиндараи ӯ тарбияи инсон аст. Тамоми бузургони дунё: олиму файласуф, муҳандису барққӣ, табибу нозир, шоиру нависанда ва ҳатто кайҳоннавардон зери тарбияи омӯзгор ба камол расидаанд. Аз оғози даврони соҳибистиклолӣ то имрӯз масъалаҳои мактабу маориф ва омӯзгору хонанда таҳти таваҷҷуҳи ғамхории аввалиндараҷаи Ҳукумати мамлакат қарор доранд. Бахусус, таваҷҷуҳи хоссаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба соҳаи маориф равона гардида, омӯзгорро дар меҳвари сиёсати маорифпарваронаи хеш қарор додаанд.

Мисоли равшан он аст, ки дар ҷумҳурии маблағгузори аз ҳама зиёд ба соҳаи маориф равона шудааст. Тавре аз суханронии Президенти Тоҷикистон дар Рӯзи дониш ва Дарси сулҳ бармеояд, агар соли 2000 ба соҳаи маориф ҳамагӣ 42 миллион сомонӣ ҷудо шуда бошад, ин нишондиҳанда соли 2005 ба 253 миллион, соли 2010 ба зиёда аз 1 миллиард, соли 2015 ба 2,5 миллиард, соли 2020 ба 5,5 миллиард ва соли 2024 ба 8 миллиарду 231 миллион сомонӣ расонида шуд, ки 5,7 фоизи маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ва 18,9 фоизи хароҷоти умумии буҷети давлатиро ташкил медиҳад. Ин ҳама нишонаи арҷу эҳтиром нисбат ба омӯзгор ва баланд гардидани обрӯи ӯ дар ҷомеа аст. Сарвари давлат дар ин суханронӣ таъкид намуданд, ки бояд ба кори муаллим, омӯзгор касе дахлат накунад, зеро тафтиши барзиёди ниҳодҳое, ки ба мактаб рабт надоранд, метавонад баръакс, ба фаъолияти омӯзгор халал ворид созад.

ДАРСИ АХЛОҚ ДАР БОРАИ МУАЛЛИМИ АХЛОҚ

Дарс-конфронс ба ифтихори 840-солагии шоир, мутафаккир ва донишмани бузург таърихи адабиёти форсу тоҷик Шайх Муслиҳиддин Саъдӣ Шерозӣ

Омӯзгор дар таълиму тарбияи инсон нақши калидӣ дорад. Барои хонандаи хурдсолеро дониш омӯхтану соҳибхунар гардондан устои меҳрубон заҳматҳои шабонарӯзии зиёд мекашад. Бузургон барҳақ гуфтаанд, ки дар ҳоле ки табибон соҳаи тандурустӣ ва меъморон фазои иншооти муҳимми сохтмониро тарҳрезӣ мекунанд, тарроҳони таълимӣ тарбияи инсонро бар дӯш доранд.

Омӯзгори гимназияи Балъамии шаҳри Ваҳдат Фаҳриддин Назиров мавзӯро дар тахтаи синф бо чунин унвон «Саъдӣ - муаллими ахлоқ» навиштанд. Аз тарафи чапи тахтаи синф акси шоир овезон шуд. Дарс-конфронс бо ғазали машҳури «Эй Сорбон» аз ҷониби хонандагон бо оҳанг садо дод.

Қадами дуюми дарс бо усули «Анғезиши зеҳн» сурат гирифт. Омӯзгор дар тахтаи синф саволи «Саъдии Шерозӣ кист?»-ро навишт ва андешаҳои ҳар як хонандаро шунида, дар тахтаи синф сабт намуд.

Усули «Анғезиши зеҳн»:

Баёни мавзӯ шуруъ шуд, омӯзгор доир ба ҳаёт ва фаъолияти ин абармарди таърихи фарҳанги умумибашарӣ маъруза намуд. Дар ин лаҳзаи дарс устод Ф.Назиров қайд намуданд, ки Шайх Саъдӣ, дар ҳақиқат, яке аз муаллимони бузург, симои шинохтаи башарият, яке аз ахтарони тобони самои илму адаби дунё мебошад. Нақши Саъдии бузург на танҳо дар таърихи фарҳанги халқи форсу тоҷик, балки барои аҳли башарият бениҳоят

Б. НЕЪМАТОВА –
н.и.ф. омӯзгори
калони кафедраи
методикаи таълими
фанҳои ҷамъиятӣ-
гуманитарии
ДҶТИБКСМ

амиқ аст. Ҳаёту фаъолияти ин абармарди майдони адабӣ намуна барои ҳамаи даврахост. Суханони Шайх Саъдӣ шахсиятҳои бузурги таърихи ҳайрону мафтун кардааст. Омӯзгор зиндагиномаи шоирро ба шакли мухтасар пешкаши хонандагон гардонид. Дар раванди дарки мавзӯ хонандагон чанд ғазали устод Саъдиро ифоданок қироат намуда, мазмунашонро шарҳу эзоҳ доданд.

Масалан:

1. Муҳаммад: «Одамият»
2. Ирода: «Ба ҷаҳон хуррам аз онам»
3. Довуд: «Ай сорбон»
4. Оиша: «Дасти дӯст»
5. Адҳам: «Бигзор, то бигирям»
6. Асомуддин: «Бисёр солҳо ба сари мо»
7. Билол: «Мо қалам дар сар кашидем»
8. Абубакар: «Ором рафт»

Хонандагон ғазалҳои устод Саъдиро хеле хуб қироат намуданд. Ҳамчунин, байни худ бо тариқи мувоҳида луғатҳои ғазалҳоро ёфта, ҳар мисраи ғазалҳоро маънидод намуданд.

Қадами дигари дарс аз саҳнача оғоз ёфт. Гурӯҳе аз хонандагон «Акси Саъдӣ ва шогирдон» гурӯҳи дигар «Аксҳои бузургони адабиёти форсу тоҷик» саҳначаи хурдERO омода намуданд, ки хеле диққатҷалбкунанда буд. Гурӯҳи якум, акси Саъдӣ ва шогирдон ва гурӯҳи дуюм аксҳои бузургони адабиёти форсу тоҷикро ба даст гирифтанд. Омӯзгор аз шогирдон пурсид, ки дар расмҳо акси кадом адиб аст? Хонандагон барои ҷавоб гуфтан ҳама кӯшиш намуданд. Бештари хонандагон акси Саъдӣ Шерозиро аз даруни расмҳо нишон дода, аз ашъораш пандҳо, ғазалҳо ва ҳикояҳои пандомез қироат намуданд.

Аз гурӯҳи дуюм, Фараҳноз ном хонанда ба хотири болида сохтани дарс бо садои форам суруди «Ай сорбон»-ро ифоданок қироат намуд. Омӯзгор Ф. Назиров аз ҳама хонандагон луғатҳои нофаҳмои ғазалро пурсон шуд. Хонандагон мафҳумҳои **сорбон**, **маъмил**, **ғи** **равон**, **ҷон** ва **тундӣ макун бо корвонро** бо усули «Рӯзномаи дубахша» шарҳ доданд.

Луғатҳо	Шарҳи луғатҳо
сорбон	ғалабони шутурҳо, шутурбон
маъмил	баҳодур, ҷасур, шахси кордон
ғи равон	рафтани ҷон аз бадан, сухани ҷолиб, фасеҳ
ҷон	ҳаёт ва руҳ, неруи ҳаётбахше, ки дар вучуди инсон ва ҳайвонот вучуд дорад.
тундӣ	шиддат ва сахтӣ

Омӯзгор дар ин қадами дарс ба ҳар ду гурӯҳ таҳсин хонд. Ҳама ба ҷойҳои худ нишастанд. Аз ҳар гурӯҳ ду нафар хонанда ба назди синф рафтанд ва баъд аз лаҳзае саҳначае бо номи «Шуҷоати маликзода»-ро намоиш доданд.

1. **Малик:** Бобоев М.

2. **Маликзода:** Умарзода Г.

3. **Бародарон ва хоҳарони маликзода:** Меликзода С., Гулов Р., Саломов А., Ашӯрзода И.

Ровӣ: – Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буду ҳақир ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. Боре падар ба кароҳат ва истеҳкор дар ӯ назар кард.

Малик: – Чӣ афту сурате? Ба фикрам, шоҳзода шуда, аз дасташ ҳеч коре намеояд.

Ровӣ: – Писар бо фаросат ва истибсор (доноӣ) хидмат ба ҷой овард ва гуфт:

Маликзода:

*Он шунидӣ, ки логаре доно,
Гуфт боре ба аблаҳи фарбеҳ:
«Аспи тозӣ агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилаи хар беҳ.»*

Ровӣ: – Малик бихандиду гуфт:

– Писарам, шеър ҳам медонистай-ку? Офарин!

Ровӣ: – Аркони давлат биписандиданд ва бародарон ба ҷон биранҷиданд.

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нухуфта бошад.
Ҳар беша гумон мабар, ки холист,
Шояд ки паланг хуфта бошад.

Шунидам, маликро дар он қурб душмани саъб (зӯр, бисёр) рӯй намуд. Чун лашкар аз ҳар ду тараф рӯй дар ҳам оварданд, аввал касе, ки ба майдон даромад, ин писар буд ва гуфт:

Маликзода:

Он на ман бошам, ки рӯзи ҷанг бинӣ пушти ман,
Он манам, к-андар миёни хоку хун бинӣ саре!
В-он ки ҷанг орад ба хуни хеш бозӣ мекунад,
Рӯзи майдон в-он, ки бигрезад ба хуни лашкаре.

Ровӣ: – Ин бигуфту ба сипоҳи душман зад ва тани чанд мардони корӣ биандохт. Чун пеши падар омад, замини хидмат бибӯсиду гуфт:

Маликзода:

Ай, ки шахси манат ҳақир намуд,
То дуруштӣ, ҳунар напиндорӣ.
Аспи логармиён ба кор ояд,
Рӯзи майдон, на гови парворӣ.

Ровӣ: – Оварданд, ки сипоҳи душман бисёр буду инон андак. Ҷамоате оҳанги гурез карданд, писар наърае заду гуфт:

Маликзода: – Ай мардон, бикӯшед, то ҷомаи занон напӯшед!

Ровӣ: – Саворонро ба гуфтани ӯ таҳаввур зиёдат гашт ва ба як бор ҳамла бурданд. Шунидам, ки дар он рӯз бар душман зафар ёфтанд. Малик (он писарро) сару чашмаш бибӯсиду дар канор гирифт ва ҳар рӯз назар беш кард, то валиаҳди хеш кард. Бародарон ҳасад бурданд ва заҳр дар таомаш карданд. Хоҳараш аз ғурфа (болохона) бидид, дариҷа ба ҳам зад. Маликзода дарёфт ва даст аз таом бозкашиду гуфт:

Маликзода: – Муҳол аст, агар ҳунарманд бимирад ва беҳунар ҷойи ӯ бигирад.

Хонандагон симоҳи саҳнаро хеле хуб ва моҳирона нишон доданд. Баъд аз саҳнача аҳли синф ба муҳокимаи саҳнача гузаштанд. Омӯзгор фикру андешаҳои шоғирдонро ғӯш карда, хулосабарорӣ намуданд. Омӯзгор дар варақи калон усули «Чархи андешаҳо»-ро кашид. Ин супориш инфиродӣ буд. Ҳар як хонанда ба як савол ҷавоб мегуфт. Онҳое, ки саволхоро пурра ҷавоб наметоданд, хонандагони фаъоли синф навбат ба навбат ҷавобхоро пурра мекарданд. Омӯзгор дар ин қадами дарс бештар хонандагони сустхонро ҷалб намуд. Дар ҳолате ки хонандагони сустхон ҷавобҳои қонеъкунанда наметоданд, хонандагони фаъоли синф ҷавобхоро пурра мекарданд. Фараҳноз ном хонанда ғазали «Бими рақибон»-и устои Саъдӣ Шерозиро бо оҳанг сароид. Дар ин лаҳза хонандагон бодикҷат ғазалро ғӯш мекарданд. Устод Назиров дар як тарафи тахтаи синф бо истифода аз усули «Рӯзномаи дубахша» луғатҳои зиёди мавзӯро менавишт.

Рӯзномаи дубахша:

Луғатҳо	Шарҳи луғатҳо
Башар	инсон, одам, мардум
Байт	1.хона, ҷойи зист; 2.ду мисраъ шеър, як байт
Боха	сангпушт
Валиаҳд	Касе, ки подшоҳ ўро дар вақти зиндагиаш ба ҷойи худ таъйин мекунад
Ғурфа	болохона, дариҷа
Зикр	1.ёд кардан, ба забон овардан; 2 маҷ.овоза, шуҳрат; 3.рӯйхати чизе; 4.дуое, ки дар он номи Худо такрор меҳонанд, вирд;
Истибсор	биниш, дарк, доноӣ
Истеҳкор	хурд ва залил шумурдан
Кароҳат	нописанд доштан
Қурб	қариб, наздикӣ
Ло набия баъдӣ	Ҳарчанд, ки баъди набии Акрам дигар набие нест

Матлаъ	1.тулуъ,саршавӣ, баромад; 2.байти аввали ғазал, қасида...
Мақтаъ	1.қатъ, хатм, охир; 2.байти охири ғазал, маснавӣ
Мафтун	1.фитнакардашуда, фирефташуда, 2.шефта, ошиқ
Меҳтар	калонтар
Нухуфта	пинҳон
Парворӣ	парвардашуда, фарбеҳ
Таваҷҷуҳ	диққат додан, ба чизе рӯй овардан; майл кардан, лутф кардан, меҳрубонӣ
Ҳақир	хурд, нотаъон
Таҳаввур	шердилӣ, ҷасорат

Мулоҳизаронӣ (рефлексия). Хонандагон аз ҷояшон хеста доира истоданд. Омӯзгор қадамҳои супоришро фаҳмонд. Ба кадом шахсе, ки тӯбча расад, зуд ба савол ҷавоб диҳад.

Саволҳои омӯзгор:

1. Барои чӣ Саъдиро муаллими ахлоқ мегӯянд?
2. Байтеро аз эҷодиёти шоир қироат карда, шарҳ диҳед.
3. Гулистон аз чанд боб иборат аст?
4. Ғазалеро аз эҷодиёти шоир қироат намоед.
5. Ҳикояеро аз «Бӯстон»и Саъдии Шерозӣ нақл кунед.

Чунин мушоҳида кардам, ки тӯбча ба дасти ҳамаи хонандагон давр зад. Аз ҳозирҷавобии хонандагон маълум шуд, ки хонандагон мавзӯро хеле хуб аз худ намудаанд.

Дар қадами дигари мулоҳизаронии дарс омӯзгор аз усули «Инсерт» истифода намуд:

В инро медонистам	+ бароям нав аст	- фикрам дар ин бора дигар буд	? бароям нофаҳмо аст

Омӯзгор барои муҳокимаи мавзӯ чунин саволҳоро омода намудааст: «Дар мавзӯ бо кадом ахбори шинос дучор шудед?», «Чӣ чизи нав фаҳмидед?», «Дар бораи чӣ бештар доништан мехоҳед?», «Қадам саволҳо пайдо шуданд?», «Аз кадом ҷиҳат бо омӯзгор розӣ нестед?» ва ғайра.

Хонандагон ба саволҳо ҷавобҳо гуфта, дар тахтаи синф ва дафтари худ ҷадвали «Инсерт»-ро пур карданд.

Ҷамъбаст ва арзёбӣ: Омӯзгор Фаҳриддин Назиров бори дигар ба ҳадафҳои дарс баргашта, аз хонандагон пурсон шуд, ки чӣ ҳадафҳо доштем ва оё ба ҳадафҳои дарс расидем? Сипас, омӯзгор ба ҳамаи хонандагон аҳсан гуфта, ба қисме аз онҳо баҳо гузошт.

Супориши вазифаи хонагӣ: Ба як қисм хонандагон супориш чунин буд, ки аз китоби «Бӯстон»-и Саъдӣ ҳикояҳо хонда, дарси оянда нақл кунанд ва ба қисми дигари хонандагон ҳифзи ғазали «Тани одамии шариф аст...» дода шуд.

Бояд ёдовар шуд, ки дарс-конфронс хеле хуб ва дар сатҳи баланд баргузор гардид. Омӯзгор тавонист, диққати ҳамаи хонандагонро ба дарс ҷалб карда, ба ҳадафи гузоштаи мавзӯ ноил гардид. Ҷолибияти дарси устод Фаҳриддин Назиров дар он буд, ки хонандагон озод буданд ва дар иҷрои ин ё он супориш масъулияти баландро ҳис намуданд.

Миллату давлат соҳиб ва пуштибони забон мебошанд. Забон омили асосии рушду камоли миллат ва давлат аст. Ин аст, ки забон ва давлату миллат дар паноҳи якдигаранд.

***

Имрӯз аҳли олам моро бо номи «тоҷикон», давлатамонро бо номи «Тоҷикистон» ва забонамонро бо номи «забони тоҷикӣ» мешиносанду эътироф мекунанд.

Эмомалӣ Раҳмон

ДАР СУҲБАТИ СОҲИБДИЛОН

Аввали солҳои 90-уми асри XX, аниқтараш моҳи майи соли 1994 Талабхӯча Сатторов бо устод Фаттоҳ Одинаев – шоҳсути дигари соҳаи санъати мусиқии тоҷик, бо мақсади иштирок дар ҷаласаи кории Консерваторияи давлатии Москва ба Федератсияи Россия ташриф оварда буданд.

Ман он замон дар курси 3-юми аспирантураи Донишқадаи умумироссиягии тақмили ихтисоси кормандони фарҳанг, санъат ва туризми шаҳри Москва таҳсил мекардам ва дар кӯчаи Керченская - 1А, дар меҳмонхонаи собиқ Академияи илмҳои педагогии ИҶШС (ҳоло Федератсияи Россия) истиқомат мекардам. Моҳи декабри соли 1993 ба садамаи автомобилие дучор гашта, пас аз панҷ моҳи беморӣ (шикастани пой) бо асобағал мегаштагӣ шуда будам. Он рӯз яке аз кормандони меҳмонхона ба утоқи ман омада, хоҳиш кард, ки зуд ба ошонаи 8-ум фароям. Ё хабар дод, ки нафаре аз дӯстонам занг зада, маро пурсида истодааст. Ба идораи комендант ворид шудам, гӯшаки телефонаш бардоштаву дар назди аппарат гузошта шуда буд. Комендант маро дида, гуфт: «Саидҳомидов, шиносатон чанд бор аст, ки занг зада, шуморо мепурсад. Зуд гӯширо бардоред, ки ман телефонро хомӯш накардаам.»

– Алло, гӯш мекунам, – гуфтам гӯшаки назди телефонро бардошта.

– Салому алайкум, Саидмаҳмуд, ман Талабхӯча Сатторов. Мо бо устод Фаттоҳ Одинаев ба Москва омада, дар меҳмонхонаи «Россия» қарор дорем. Чӣ ҳол доред? Хуб ҳастед? Метавонед, моро як хабар гиред? – гуфта, рақами утоқи ҷойи иқоматашонро низ ном гирифт, ки ҳоло дар хотирам намондааст.

Ба коменданти меҳмонхона изҳори ташаккури зиёд кардаму аз наздашон баромадам. Ба утоқи худам омада, зуд тағйири либос кардам ва роҳи меҳмонхонаи номдорро пеш гирифтам. Ба меҳмонхона омада, ба ошонаи шашум баромадам, ба утоқи зисти Талабхӯча ва устод Фаттоҳ Одинаев наздик шуда, занги дарро пахш кардам. Як дам пас худи Талабхӯча Сатторов дарро ба рӯям боз карду аз вазъи ман дар ҳайрат монда гуфт:

– Эҳе, дӯстам, намегӯед, ки бо асобағал гашта истодаам, ин қадар заҳмат надода, худамон ба хабаргириатон меомадем. Хуб нашуд.

– Не, ташвиш нақашед, ҳудро хуб эҳсос карда истодаам, – гуфтам ман. Ин замон устод Фаттоҳ Одинаев низ ба назди дар омаду гуфт:

– Ин ҷо чӣ гап аст, ки шумо дар назди дар истодаед? Ва маро бо асобағал дида, илова кард: – Саидмаҳмуд, тинҷист? Чӣ гап шуд?

– Ҳеҷ қиссае нест. Поям каме захм бардошта буд. Шукр, тавре ки мебинед, гашта истодаам, – гуфтам ман.

– Пас чӣ дар назди дар истодаед? Биёед, дароед...

Ману Талабхӯча Сатторов танҳо мондем.

– Устод, ман аз вазъи шаҳри Душанбе дар ҳаросам, – гуфтам ман. – Ҳар гоҳ ки бо роҳбари илмиам – академик Владимир Александрович Разумний вохӯрам, албатта, аз вазъи Тоҷикистон пурсон мешаванд ва бо таассуф мегӯянд: «Чӣ тавр миллате, ки ин қадар таърихи бою қадима дораду нобиғаҳои нотақрореро, чун Борбад, Рӯдакиву Саъдӣ, Синову Ҷомӣю Камол ба ҷаҳон бахшидааст, байни ҳам ҷангу ҷидол мекунад? Ҳеҷ намефаҳмам...»

Саидмаҳмуд
САИДҲОМИДОВ –
муаллими
калони кафедраи
тарбия ва таҳсилоти
мусиқии Донишқадаи
давлатии фарҳанг
ва санъати
Тоҷикистон ба номи
Мирзо Турсунзода

Ҳарчанд ба он кас мефаҳмонам, ки дар ин ҷанг дастандаркорони хориҷӣ манфиатҳои ғаразнокӣ худро доранд ва ин як бозии сиёсии онҳо буда, ҷанг таҳмилист, фаҳмидан намехоҳад. Устод, оё ин ҷанг дер давом мекарда бошад? Шумо чӣ фикр доред?

– Тавре ки огаҳӣ доред, давлати пароканда шудаистодаи тоҷикон барқарор шуд. Раиси навинтиҳои Шурои Олии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҷавони пурғайрату ватандӯсте мебошанд. Он кас тамоми чораҳои заруриро андешида истодаанд, ки ин ҷанги хонумонсӯз ҳарчи зудтар хотима ёбад. Вазъият, албатта, ҳоло ҳам ноором аст, зеро дар дасти як гурӯҳ шахсони маккору дузду авбош ҳанӯз ҳам яроқ боқӣ мондааст. Вале давлату ҳукумати навтаъсиси Тоҷикистон оҳиста-оҳиста ташаккул ёфта истодааст. Ҳама умедамон ба Раиси Шурои Олиист. Эмомалӣ Раҳмон тавассути воситаҳои ахбори омма чандин маротиба суҳанронӣ карда, гурезаҳои тоҷикро аз марзи Афғонистон ба Ватан даъват карда, барои расидан ба ин мақсад аз тамоми воситаҳои истифода бурда истодаанд. Бояд гуфт, ки ин ҷуръати хеле баланди ватандорист. Дар ҳаёти инсоният то ин замон ҳеҷ роҳбаре чунин амалро мақсади аввалиндараҷаи сиёсати худ қарор надодааст. Халқи тоҷик ба Роҳбари ҷавони давлати худ боварии комил дорад. Ба роҳбари илмиатон низ бирасонед, ки тоҷикон дар муддати кӯтоҳтарин бо ташаббусҳои наҷибонаи ин шахсияти ҷонфидои миллат – Эмомалӣ Раҳмон ба мусолиҳа хоҳанд омад.

– Вазъияти шаҳр дар чӣ ҳолат аст? Тинчӣ баҳайр бошад? Охир, оилаву фарзандони хурдсолам дар Ватан мондаанд, – боз пурсидам бо нигаронӣ.

– Вазъияти шаҳри Душанбе дар ҳоли беҳтар қарор дорад. Агарчи ҳама корхонаҳои бузурги шаҳр аз кор мондаанд, фикр мекунам, чунин вазъият муваққатист. Зеро бо дастгирии ҳукумати ҷумҳурии мардуми шаҳр аз вазъияти гуруснагиву бенонӣ берун шуданд. Умуман, вазъӣ оҳиста-оҳиста ба оромӣ рӯй оварда истодааст. Акнун худатон гӯед, ки китоби ба нақша гирифтаатонро ба охир расонед ё не? Раҷабмад Амиров ба ман нақл карда буд, ки китобро бо номи «Ту ҷовидонӣ» дар бораи ҳаёту фаъолияти ҳунарии Ҳунарманди шоистаи Тоҷикистон, зиндаёд Кароматуллои Қурбон омода карда истодаед. Дар бозгашт ба Амиров чӣ гӯям?

– Китобро омода кардам, онро бо кумаки устодон бояд ба нашриёти «Красная звезда»-и шаҳри Москва месупоридам, мутаассифона, бо рӯйдоди ҳамин садамаи автомобилӣ, онро ба ҷоп супорида натавонистам. Насиб бошад, сиҳату саломат ба Ватан баргардам, аз пайи наشري он мешавам, – изҳор кардам ман.

– Ҳоло бо чӣ корҳо машғулед? – боз пурсид Талабхӯҷа Сатторов.

– Ҳоло, тавре ки мебинед, бо «таъмир»-и пой машғулам, – шӯхиомез гуфтам ман, асобағаламро бардошта ва афзудам: – Табибон фармудаанд, ки бо машқи бадан бештар машғул шавам, то поям ба асли худ баргардад.

– Ҳеҷ гап не. Худо хоҳад, поятон сиҳат мешавад, вале ректори донишқада Раҷабмад Амиров ба Шумо умеди калон дорад. Ҳамин ки ба пой хестед, аз пайи корҳои илмиатон шавед. Бовар дорам, аз уҳдааш мебароед. Охир, мо дар ин соҳа то ҳанӯз номзади илм надорем. Ҷумҳурии навтаъсиси Тоҷикистон ба чунин кадрҳои соҳаи санъату фарҳанг эҳтиёҷи зиёд дорад.

– Ман аз устоди азизам Раҷабмад Амиров аз замин то осмон миннатдорам. Маҳз дастгириву пофишориҳои ҳамагон кас буд, ки соли 1991 ба шӯъбаи рӯзонаи аспирантураи Пажуҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии илмҳои бадеии Академияи илмҳои педагогии ИҶШС дохил шуда будам. Вале чун ИҶШС барҳам хӯрд, қариб ки се-чор моҳи соли 1992 маоши кормандони пажуҳишгоҳи мазкурро пардохт накарданд. Ҳамин боис шуд, ки қариб 20 нафар корманди он – академикҳову профессорон ба дигар донишқадаву донишгоҳҳо ба кор рафтанд. Аз ҷумла, роҳбари илмии ман А.Разумний низ ба Донишқадаи умумироссиягии тақмили ихтисоси кормандони фарҳанг, санъат ва туризми шаҳри Москва ба кор гузашт. Ман, ки устодро зиёд ҳурмату эҳтиром мекардам ва ӯ ба ман бо як меҳрубонии хосса муносибат мекард, пас аз як соли таҳсил дар пажуҳишгоҳ ба тариқи гузариш ба аспирантураи донишқадаи мазкур гузаштам. Зеро устод ба омодакунии кадрҳои илмӣ диққати ҷиддӣ зоҳир менамуд, – гуфтам ман.

Ҳамин асно суҳбати мо бо Талабхӯҷа Сатторов қатъ шуд, зеро устод Абдуфаттоҳ Одинаев аз ҳуҷраи дигар бо либосҳои нав ба назди мо ворид шуда бо зарурат суҳбатро ба вақти дигар гузошт. Аммо... Ман он рӯз аз суҳбат бо ин шахсиятҳои намоёни тоҷик, баҳусус, Талабхӯҷа Сатторов як ҷаҳон маънӣ бардошта будаму бо худ меболидам, ки дидори ин ду тан бузургони соҳаи фарҳанг ва санъати мусиқии тоҷик насибам гардида буд.

**Сабти номи хештан дар санги хоро шарт нест,
Зинда он номе, ки дар дилҳои мардум ҷо гирифт.**

ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН «ДАР БОРАИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ ТОМАКТАБӢ»

(Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон,
соли 2013, №12, моддаи 900; соли 2021, №12, қ.2, моддаи 707)

Бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13-уми ноябри соли 2013, № 1336 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013, №11, моддаи 811) қабул гардидааст.

Бо Қарори Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16-уми декабри соли 2013, № 611 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013, №12, моддаи 992) ҷонибдорӣ гардидааст.

Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии таълиму тарбияи томактабро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд.

БОБИ 1. МУҚАРРАРОТИ УМУМӢ

Моддаи 1. Мафҳумҳои асосӣ

Дар Қонуни мазкур мафҳумҳои асосии зерин истифода мешаванд:

- таълиму тарбияи томактабӣ – раванди мақсадноке, ки қобилият, шавқу рағбат, хусусиятҳои ҷисмонӣ, равонӣ, зеҳнӣ ва фарҳангии кӯдакони синни томактабро инкишоф дода, ба оила, падару модар (шахсони онҳоро ивазкунанда) дар таълиму тарбияи кӯдакон, инчунин омода намудани онҳо ба таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ мусоидат мекунад;

- синни томактабӣ – марҳилаи ташаккулёбии ҷисмонӣ, маънавӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоии кӯдак то расидан ба ҳафтсолагӣ;

- муассисаи таълимии томактабӣ – ташкилоте, ки барои кӯдакони синни томактабӣ пешбинӣ шуда, онҳоро бо таълиму тарбияи аввалия фаро мегирад;

- мазмуни таълиму тарбияи томактабӣ – маҷмӯи меъёр ва қоидаҳое, ки талаботи давлатиро оид ба дараҷаи инкишоф ва маърифатнокии кӯдакони синни томактабӣ, инчунин шароити ноил гардиданро ба он муайян менамояд;

- Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ – санади меъёрие, ки талаботи ягонаро барои таълиму тарбияи томактабӣ муқаррар менамояд;

- кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ – омӯзгорон, мураббӣён, мушовирон, кормандони тиббӣ, ёрдамчиёни мураббӣён, дояҳо ва кормандони ёрирасони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ.

Моддаи 2. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад.

Моддаи 3. Вазифаҳои таълиму тарбияи томактабӣ

Вазифаҳои таълиму тарбияи томактабӣ аз инҳо иборатанд:

- ташаккули инкишофи ҷисмонӣ, зеҳнӣ, ахлоқӣ ва фарҳангии кӯдакони синни томактабӣ бо назардошти қобилият, шавқу рағбат ва хусусиятҳои фардии онҳо;

- ташаккули шахсият ва гузоштани замина барои таълимгирии минбаъдаи кӯдакони синни томактабӣ бо назардошти омода намудани онҳо ба таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ;

- тарбияи кӯдакони синни томактабӣ дар руҳияи эҳтиром ба арзишҳои фарҳангии миллий ва умумибашарӣ, муҳаббат ба Ватан, эҳтиром ба инсон ва қонун, рамзҳо ва забони давлатӣ, оила ва ҷомеа, инчунин муносибати бошуурона ба муҳити зист ва ҳифзи он;

- ҳифз ва таъмини беҳдошти вазъи саломатӣ, инкишофи равонӣ, маънавӣ ва нуруи эҷодии кӯдакони синни томактабӣ, инчунин ташаккул ва инкишофи қобилиятҳои ҳаётан муҳим ва мутобиқшавии иҷтимоии аввалияи онҳо;

- таълими донишу малакаи аввалия тибқи Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ ва барномаҳои таълиму тарбияи томактабӣ;

- ташкили қор бо оила бо мақсади баланд бардоштани маърифатнокии психологию педагогии падару модар (шахсони онҳоро ивазкунанда) барои нигоҳубини кӯдакони синни томактабӣ ва инкишофи тарбияи онҳо.

Моддаи 4. Ҳуқуқ ба таълиму тарбияи томактабӣ

1. Кӯдакони синни томактабӣ, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, сарфи назар аз миллат, наҷод, ҷинс ва забон, инчунин новобаста ба эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ ва молумулкии падару модар (шахсони онҳоро ивазкунанда) ба гирифтани таълиму тарбияи томактабӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ ҳуқуқ доранд.

2. Шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ҳуқуқ доранд таълиму тарбияи томактабиро бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон гиранд.

3. Ҳуқуқ ба таълиму тарбияи томактабӣ дар оила ва муассисаи таълимии томактабӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ ва барномаҳои таълиму тарбияи томактабӣ амалӣ карда мешавад.

Моддаи 5. Забони таълиму тарбия дар муассисаи таълимии томактабӣ

Забони таълиму тарбия дар муассисаи таълимии томактабӣ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.

БОБИ 2. МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТОМАКТАБӢ ВА МАҚОМИ ҲУҚУҚИИ ОН

Моддаи 6. Таъсис, азнавташкилдихӣ ва барҳамдиҳии муассисаи таълимии томактабӣ

1. Таъсис, азнавташкилдихӣ ва барҳамдиҳии муассисаи таълимии томактабӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

2. Муассисаи таълимии томактабӣ метавонад давлатӣ, ғайридавлатӣ ва муштарак бошад.

3. Муассиси (муассисони) муассисаи таълимии томактабӣ инҳо шуда метавонанд:

- мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ;
- мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф;
- мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;
- мақомоти маҳаллии идоракунии маориф;
- иттиҳодияҳои (ассотсиатсияҳои, иттифоқҳои) муассисаҳои таълимӣ;
- шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, аз ҷумла шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ хориҷӣ.

4. Муассисаи таълимии томактабӣ шахси ҳуқуқӣ ва ташкилоти ғайритиҷоратӣ мебошад.

Моддаи 7. Намудҳои муассисаҳои таълимии томактабӣ

1. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон намудҳои зерини муассисаҳои таълимии томактабӣ таъсис дода мешаванд:

- ширхоргоҳ – барои кӯдакони то 3-сола;
- ширхоргоҳ – кӯдакостон – барои кӯдакони аз 1-сола то 6-моҳа то 7-сола;
- кӯдакостон – барои кӯдакони аз 3 то 7-сола;
- кӯдакостон - мактаби ибтидоӣ – барои кӯдакони аз 3 то 10-сола;
- хонаи кӯдакон – барои кӯдакони аз 2-моҳа то 7-сола;
- мактаб-интернат (гуруҳи томактабӣ) – барои кӯдакони аз 1 то 7-сола;
- мактаб-интернати махсус (гуруҳи томактабӣ) – барои кӯдакони аз 6 то 7-сола;
- муассисаи таълимии дорои гуруҳҳои (синфҳои) омодагии пешазмактабӣ – барои кӯдакони аз 5 то 7-сола;
- маркази инкишофи кӯдакон – барои кӯдакони аз 3 то 7-сола;
- кӯдакостони оилавӣ – барои кӯдакони то 7-сола;
- кӯдакостони навъи тавонбахшӣ – муассисаи таълимии томактабӣ барои кӯдакони аз 2 то 8-сола, ки ба табobati ҷисмонӣ ва ё инкишофи равонӣ, муолиҷа ва тавонбахшӣ эҳтиёҷ доранд;

- хонаи кӯдакони навъи интернат – муассисаи таълимии томактабӣ, ки дар он нигоҳубин, тарбия, таълим ва мусоидати иҷтимоӣ ба кӯдакони ятим ва бепарастори синни томактабӣ ва мактабӣ аз ҳисоби давлат таъмин карда мешаванд;

- хонаи кӯдакони ятиму бепарастор – муассисаи таълимии томактабии низоми ҳифзи саломатӣ барои ҳимояи тиббию иҷтимоии кӯдакони ятим ва бепарастор, кӯдаконе, ки аз рӯзи таваллуд нуқси ҷисмонӣ ё равонӣ доранд, кӯдаконе, ки аз тарафи падару модар (шахсони онҳоро ивазкунанда) рад карда шудаанд, инчунин кӯдаконе, ки падару модар (шахсони

онҳоро ивазкунанда) бо сабабҳои гуногун муваққатан онҳоро тарбия карда наметавонанд ё аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрум шудаанд.

2. Муассисаи таълимии томактабии навъи тавонбахшӣ аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф дар мувофиқа бо мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли таъсис дода шуда, метавонад дар шакли муассисаи таълимии томактабии тавонбахшии махсус ё муассисаи таълимии томактабии санаторӣ фаъолият намояд.

БОБИ 3. ИДОРАКУНИИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТОМАКТАБӢ

Моддаи 8. Идоракунии муассисаи таълимии томактабӣ ва фаъолияти он

1. Идоракунии муассисаҳои таълимии томактабии давлатӣ, ғайридавлатӣ ва муштарак тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва оинномаи муассисаи таълимии томактабӣ аз ҷониби муассис (муассисон) ва мақомоти дахлдори онҳо амалӣ карда мешавад.

2. Фаъолияти муассисаи таълимии томактабӣ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, оинномаи муассиса, ки бо назардошти низомномаи намунавии муассисаи таълимии томактабӣ ва Стандарти давлатии таҳсилоти томактабии аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқгардида таҳия ва тасдиқ шудааст, инчунин қарорҳои муассис (муассисон) ба роҳ монда мешавад ва дар он таълиму тарбияи томактабӣ метавонад дар шакли рӯзона, шабонарӯзӣ, кӯтоҳмуддат ташкил ва анҷом дода шавад.

3. Муассисаи таълимии томактабӣ барои амалӣ намудани фаъолияти таълимию тарбиявӣ танҳо пас аз гирифтани иҷозатнома ҳуқуқ дорад.

4. Муносибатҳои муассисаи таълимии томактабӣ бо падару модари (шахсони онҳоро ивазкунандаи) тарбиягирандагон ва дигар шахсони воқеиву ҳуқуқӣ дар асоси шартнома тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим карда мешаванд.

Моддаи 9. Салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот вобаста ба таълиму тарбияи томактабӣ

1. Ба салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба таълиму тарбияи томактабӣ инҳо мансубанд:

- иштирок дар татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ;
- тасдиқи дурнамо, концепсия ва барномаҳои давлатии таълиму тарбияи томактабӣ, Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ ва низомномаи намунавии муассисаи таълимии томактабӣ;

- муайян намудани меъёрҳои таъминоти моддию техники ва молиявии таълиму тарбияи томактабӣ, инчунин кафолатҳои иҷтимоии кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ ва тарбиягирандагони муассисаи таълимии томактабӣ барои кӯдакони یتиму бепарастор;

- амалӣ намудани дигар ваколатҳо, ки онҳоро санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудаанд.

2. Ба ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф вобаста ба таълиму тарбияи томактабӣ дохил мешаванд:

- амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ;
- роҳбарии умумӣ ба таълиму тарбияи томактабӣ, тасдиқи барномаҳои таълиму тарбияи томактабӣ ва назорати иҷрои онҳо;

- муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди таълиму тарбияи томактабӣ;

- амалӣ намудани назорати иҷрои вазифаҳои таълиму тарбияи томактабӣ, роҳбарии илмию методӣ;

- танзими давлатии фаъолияти муассисаи таълимии томактабӣ;

- бо тартиби муқарраргардида ташкил ва гузарондани аттестатсияи кормандони дахлдори муассисаи таълимии томактабӣ;

- таҳия ва тасдиқи тартиби қабул намудани кӯдакон ба муассисаи таълимии томактабӣ;

- амалӣ намудани ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ;

- амалӣ намудани дигар ваколатҳо, ки онҳоро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

3. Ба ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатии назорат дар соҳаи маориф ва илм дохил мешаванд:

- амалӣ намудани сиёсати давлатии назорат дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ;

- назорати фаъолияти муассисаҳои таълимии томактабӣ;

- бо тартиби муқарраргардида додани иҷозатнома ба муассисаҳои таълимии томактабӣ доир ба пешбурди фаъолияти таълимӣ; (ҚҶТ аз 23.12.2021.№1833)

- бо тартиби муқарраргардида ташкил ва гузарондани аттестатсия ва аккредитатсияи муассисаҳои томактабии дахлдор;

- амалӣ намудани ваколатҳои дигар тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

4. Ба ваколатҳои вазорату идораҳои, ки дар сохтори худ муассисаи таълимии томактабӣ доранд, инҳо дохил мешаванд:

- таъмини раванди таълиму тарбия тибқи талаботи Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ, низомномаи намунавии муассисаи таълимии томактабӣ ва барномаҳои таълиму тарбияи томактабӣ;

- ташкил ва амалигардонии такмили ихтисос, бозомӯзӣ, таҳсилоти иловагӣ ва аттестатсияи кормандони дахлдори муассисаи таълимии томактабӣ;

- роҳбарии умумӣ ва назорати фаъолияти муассисаи таълимии томактабӣ ва маблағгузори он;

- бо тартиби муқарраргардида иштирок намудан дар раванди назорат, аттестатсия ва аккредитатсияи давлатии муассисаи таълимии томактабӣ ва иҷозатномадиҳӣ ба он;

- амалӣ намудани дигар ваколатҳо, ки онҳоро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

5. Ба ваколатҳои мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вобаста ба таълиму тарбияи томактабӣ инҳо дохил мешаванд:

- фароҳам овардани шароит барои гирифтани таълиму тарбияи томактабӣ;

- дар доираи меъёрҳои муқарраргардида ба роҳ мондани маблағгузори муассисаи таълимии томактабии давлатӣ, таҳкими заминаи моддию техникии он;

- таъмини ҳифзи иҷтимоии тарбиягирандагон ва кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ;

- дар доираи имкониятҳои буҷетӣ дастгирии молиявии муассисаи таълимии томактабии ғайридавлатӣ;

- амалӣ намудани дигар ваколатҳо, ки онҳоро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

6. Ба ваколатҳои мақомоти маҳаллии идоракунии маориф вобаста ба таълиму тарбияи томактабӣ инҳо дохил мешаванд:

- мусоидат намудан ба интихоби намудҳои фаъолияти эҷодии тарбиягирандагон мувофиқи шавқу завқи онҳо ва талаботи падару модар (шахсони онҳоро ивазкунанда);

- бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил ва ба роҳ мондани такмили ихтисос, бозомӯзӣ ва аттестатсияи муассисаи таълимии томактабӣ ва кормандони дахлдори он;

- бо тартиби муқарраргардида ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани роҳбарони муассисаҳои таълимии томактабии давлатӣ;

- ҳамоҳангсозии фаъолияти муассисаи таълимии томактабӣ, ташкилотҳо, корхонаҳо ва оила;

- омӯзишу ҷамъбасти таҷрибаи пешқадам ва паҳн намудани он;

- ташкил ва гузарондани аттестатсияи давлатии муассисаи таълимии томактабии маҳаллӣ ва бо тартиби муқарраргардида ба он додани иҷозатнома;

- қабули қарор дар бораи ташкили фаъолияти инноватсионӣ дар низоми таълиму тарбияи томактабӣ ва назорати татбиқи он;

- пешбурди баҳисобгирии кӯдакони синни томактабӣ;

- амалӣ намудани дигар ваколатҳо, ки онҳоро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

7. Ба ваколатҳои мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот вобаста ба таълиму тарбияи томактабӣ инҳо дохил мешаванд:

- таҳия ва татбиқи чораҳои зарурӣ барои беҳтар намудани шароити моддию техникии муассисаи таълимии томактабӣ;

- додани розигӣ барои барҳам додани муассисаи таълимии томактабии давлатӣ, ки дар ҳудуди дахлдор ҷойгир шудааст;

- амалӣ намудани дигар ваколатҳо, ки онҳоро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

Моддаи 10. Назорати давлатии фаъолияти муассисаи таълимии томактабӣ

1. Назорати давлатии фаъолияти муассисаи таълимии томактабӣ бо мақсади татбиқи сиёсати ягонаи давлатӣ дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ амалӣ карда мешавад.

2. Назорати давлатии фаъолияти муассисаи таълимии томактабиро бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ваколатдори давлатии назорат дар соҳаи маориф ва илм, мақомоти маҳаллии идоракунии маориф, ки муассисаи таълимии томактабӣ дар тобеияти онҳо қарор дорад ва дигар мақомоти дахлдори давлатӣ амалӣ менамоянд. (ҚҶТ аз 23.12.2021.№1833)

БОБИ 4. ТАШКИЛИ РАВАНДИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ ВА ТАЪМИНОТИ МЕТОДИИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТОМАКТАБӢ

Моддаи 11. Мазмуни таълиму тарбияи томактабӣ

1. Мазмуни таълиму тарбияи томактабӣ аз тарафи мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф ва сохторҳои дахлдори он таҳия ва тасдиқ карда мешавад.

2. Иҷрои меъёр ва қоидаҳои муайянгардидаи таълиму тарбияи томактабӣ барои муассисаи таълимии томактабӣ ҳатмӣ мебошад.

Моддаи 12. Раванди таълиму тарбия дар муассисаи таълимии томактабӣ ва дастрасии таълиму тарбияи томактабӣ

1. Раванди таълиму тарбия дар муассисаи таълимии томактабӣ тибқи Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ, низомномаи намунавии муассисаи таълимии томактабӣ, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мегарданд ва нақшаю барномаҳои таълимӣ амалӣ карда мешавад.

2. Дастрасии таълиму тарбияи томактабӣ барои кӯдакони дорои имконияти ҷисмонӣ ва равонии маҳдуд бо барномаҳое, ки аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф дар мувофиқа бо мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли тасдиқ мегарданд, таъмин карда мешавад.

3. Таълиму тарбияи томактабии кӯдаконе, ки онҳоро муассисаи таълимии томактабӣ фаро нагирифтааст, дар марказҳои инкишофи кӯдакон, гуруҳҳои (синфҳои) омодагии пешазмактабии кӯдакон мувофиқи барномаҳои махсуси таълимӣ, ки аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф тасдиқ мегарданд, таъмин карда мешавад.

Моддаи 13. Ташкили фаъолияти муассисаи таълимии томактабӣ

1. Чораҳои вобаста ба таълиму тарбияи томактабӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ тибқи Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ дар асоси нақша ва барномаҳои таълимӣ ва дастурҳои таълимию методӣ ба роҳ монда мешаванд.

2. Нақшаи кории муассисаи таълимии томактабии давлатӣ аз ҷониби роҳбари он тартиб дода шуда, баъд аз мувофиқа бо мақомоти дахлдори идоракунии маориф тасдиқ карда мешавад.

3. Нақшаи кории муассисаи таълимии томактабии ғайридавлатӣ аз ҷониби муассиси (муассисони) он тартиб дода шуда, пас аз мувофиқа бо мақомоти дахлдори идоракунии маориф тасдиқ карда мешавад.

4. Дар муассисаи таълимии томактабии давлатӣ хизматрасонии иловагии таълимӣ, ки дар барномаҳои таълимии томактабӣ муқаррар нагардидааст, дар асоси шартнома танҳо бо розигии падару модари (шахсони онҳоро ивазкунандаи) тарбиягиранда ба роҳ монда мешавад.

Моддаи 14. Таъминоти методии раванди таълиму тарбияи томактабӣ

1. Таъминоти методии раванди таълиму тарбияи томактабӣ аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф ва сохторҳои он амалӣ карда мешавад.

2. Вазифаҳои таъминоти методии раванди таълиму тарбияи томактабӣ инҳо мебошанд:

- таҳия ва муҳайё намудани заминаи барномавию методии таълиму тарбияи томактабӣ;

- таҳияи барномаҳо, адабиёту дастурҳои таълимию тарбиявӣ ва методӣ;

- ҷамъбаст ва паҳн намудани таҷрибаи пешқадами омӯзгорӣ;

- таҳлили корҳои таълимию тарбиявӣ ва сатҳи инкишофи кӯдакон мувофиқи вазифаҳои таълиму тарбияи томактабӣ;

- тайёр намудан, тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони муассисаи таълимии томактабӣ.

БОБИ 5. СУБЪЕКТҲОИ РАВАНДИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ ТОМАКТАБӢ, ҲУҚУҚ ВА УҲДАДОРИҲОИ ОНҲО

Моддаи 15. Субъектҳои раванди таълиму тарбияи томактабӣ

Ба субъектҳои раванди таълиму тарбияи томактабӣ инҳо дохил мешаванд:

- тарбиягирандагон (кӯдакони синни томактабӣ);

- кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ;

- падару модари (шахсони онҳоро ивазкунандаи) тарбиягирандагон;

- намояндагони муассисаю ташкилотҳои сарпараст, иттифоқҳо, ташкилотҳо, дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ фаъолият менамоянд.

Моддаи 16. Ҳуқуқ ва ҳимояи иҷтимоии субъектҳои раванди таълиму тарбияи томактабӣ

1. Ҳуқуқ ва ҳимояи иҷтимоии субъектҳои раванди таълиму тарбияи томактабӣ тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд.

2. Давлат ҳимояи ҳуқуқ ва ҳифзи иҷтимоии тарбиягирандагонро, новобаста ба ҳолати ҷисмонӣ ва инкишофи равонии онҳо, кафолат медиҳад ва онро таъмин менамояд.

3. Омӯзгорон ва мураббӣҳои муассисаи таълимии томактабӣ, инчунин шахсоне, ки дар ҷунин муассиса қаблан ба ҳайси омӯзгор ва мураббӣ кор карда, ба нафақа баромадаанд, ҳуқуқ доранд аз имтиёзҳои омӯзгорон ва дигар кормандони соҳаи маориф тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода баранд.

4. Омӯзгорон ва мураббӣҳои муассисаи таълимии томактабӣ аз рӯи мақом ва музди меҳнат ба омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ баробар мебошанд.

Моддаи 17. Ҳуқуқҳои тарбиягирандагон

Тарбиягирандагони муассисаи таълимии томактабӣ ҳуқуқҳои зеринро доро мебошанд:

- гирифтани таълиму тарбия дар муассисаи таълимии томактабӣ;
- дастрасӣ ба хизматрасонии тиббӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ;
- нигоҳдории саломатӣ, инкишоф, таълим ва тарбия дар шароити мусоиди беҳавф;
- дигар ҳуқуқҳои, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст.

Моддаи 18. Ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои падару модари (шахсони онҳоро ивазкунандаи) тарбиягирандагон

1. Падару модари (шахсони онҳоро ивазкунандаи) тарбиягирандагон ҳуқуқ доранд:

- барои гирифтани таълиму тарбияи томактабии кӯдакон муассисаи таълимии томактабиро интихоб намоянд;

- ба мақомоти дахлдори идоракунии маориф оид ба масъалаҳои тарбия, таълим, инкишоф ва нигоҳубини кӯдакони худ мууроҷиат намоянд;

- манфиатҳои қонунӣ ва ҳуқуқҳои кӯдакони худро ҳимоя намоянд.

2. Падару модари (шахсони онҳоро ивазкунандаи) тарбиягирандагон уҳдадоранд:

- дар бораи сиҳати ҷисмонӣ равонӣ кӯдаки худ ғамхорӣ зоҳир намуда, барои инкишофи шавқу рағбат ва қобилияти ӯ шароит фароҳам оваранд;

- ба кӯдакшон барои гирифтани таълиму тарбияи томактабӣ шароит фароҳам оваранд;

- барои ба таҳсил омода намудани кӯдакон мусоидат намоянд;

- кӯдаконро дар руҳияи муҳаббат ба Ватан, ҳисси эҳтиром ба рамзҳои давлатӣ, арзишҳои миллӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ тарбия намоянд.

Моддаи 19. Ҳуқуқ, уҳдадорӣ ва масъулияти кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ

Ҳуқуқ, уҳдадорӣ ва масъулияти кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд.

Моддаи 20. Тайёр намудан, аттестатсия ва тақмили ихтисоси кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ

1. Кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабиро муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ тайёр мекунанд.

2. Аттестатсия ва тақмили ихтисоси кормандони соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешаванд.

Моддаи 21. Хизматрасонии тиббӣ ба кӯдакон дар муассисаи таълимии томактабӣ

1. Ташкили хизматрасонии тиббӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

2. Дар муассисаи таълимии томактабии давлатӣ тарбиягирандагон ба таври доимӣ бо хизматрасонии тиббии ройгон таъмин карда мешаванд. Хизматрасонии мазкур аз ҷониби кормандони тиббӣ, ки дар воҳиди кории муассисаи таълимии томактабӣ қарор доранд ё аз ҷониби муассисаи дахлдори тандурустӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

3. Мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ вазифадор аст:

- риояи қоидаҳои санитарӣю эпидемиологиро дар муассисаи таълимии томактабӣ назорат намояд;
- муоина ва ташхиси ҳамасолаи тиббии тарбиягирандагонро дар муассисаи таълимии томактабӣ ташкил намояд;
- омӯзиш ва беҳбудии вазъи саломатии тарбиягирандагонро дар муассисаи таълимии томактабӣ таъмин намояд;
- риояи меъёрҳои санитарӣю беҳдоштӣ, амалӣ намудани чораҳои муолиҷавӣ ва пешгирии бемориҳоро дар муассисаи таълимии томактабӣ таъмин намояд.

Моддаи 22. Ташкили ғизодиҳӣ ба тарбиягирандагон дар муассисаи таълимии томактабӣ

1. Ташкил ва масъулияти ғизодиҳӣ ба тарбиягирандагон дар муассисаи таълимии томактабӣ ба зиммаи муассис (муассисон), мақмоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, инчунин роҳбари муассисаи таълимии томактабӣ гузошта мешавад.

2. Таркиби маводи ғизоии тарбиягирандагон дар муассисаи таълимии томактабӣ аз ҷониби мақмоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ ва маориф бо розигии мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи молия муайян карда мешавад.

3. Назорати сифати ғизо дар муассисаи таълимии томактабӣ ба зиммаи муассиси (муассисони) муассиса, мақмоти дахлдори соҳаи тандурустӣ ва маориф гузошта мешавад.

БОБИ 6. ФАЪОЛИЯТИ МОЛИЯВИЮ ХОҶАГИДОРӢ ВА ЗАМИНАИ МОДДИЮ ТЕХНИКИИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТОМАКТАБӢ

Моддаи 23. Фаъолияти молиявию хоҷагидорӣи муассисаи таълимии томактабӣ

1. Фаъолияти муассисаи таълимии томактабии давлатӣ аз ҳисоби маблағи буҷети давлатӣ ва муассисаи таълимии томактабии ғайридавлатӣ аз ҳисоби муассис (муассисон), инчунин сарчашмаҳои дигаре, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст, маблағгузорӣ мешавад.

2. Манбаъҳои иловагии маблағгузории муассисаи таълимии томактабӣ инҳо мебошанд:

- маблағҳое, ки муассисаи таълимии томактабӣ аз хизматрасонии иловагии пулакӣ ба даст меорад;

- кумаки шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ;

- маблағҳои эҳсонкорӣ;

- дигар манбаъҳое, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст.

3. Маблағҳои иловагии муассисаи таълимии томактабӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо барои фаъолияти оинномавӣ истифода бурда мешаванд.

Моддаи 24. Заминаи моддию техникии муассисаи таълимии томактабӣ

1. Ба заминаи моддию техникии муассисаи таълимии томактабӣ бинои иншоот, таҷҳизот, воситаҳои алоқа, нақлиёт ва дигар молу мулк, ки таҳти ҳуқуқи идораи оперативии муассиса қарор дорад, дохил мешаванд.

2. Истифодаи заминаи моддию техникии муассисаи таълимии томактабӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

3. Ҳангоми барҳамдиҳии муассисаи таълимии томактабӣ молу мулк ва маблағи ба он тааллуқдошта тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳуҷҷатҳои таъсисии муассисаи таълимии томактабӣ истифода бурда мешаванд.

БОБИ 7. МУҚАРРАРОТИ ХОТИМАВӢ

Моддаи 25. Ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ

Ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи таълиму тарбияи томактабӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, амалӣ карда мешавад.

Моддаи 26. Ҷавобгарӣ барои риояи накардани талаботи Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риояи накардани талаботи Қонуни мазкур бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Моддаи 27. Тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур

Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.

Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон
Ш. Душанбе
28 декабри соли 2013
№1056

Эмомалӣ Раҳмон